

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Zapomenutá aktivistka Pavla Moudrá

Lucie Jelínková

Diplomová práce

2009

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Katedra historických věd
Akademický rok: 2008/2009

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: Bc. Lucie JELÍNKOVÁ

Studijní program: N7105 Historické vědy

Studijní obor: Kulturní dějiny

Název tématu: Zapomenutá aktivistka Pavla Moudrá

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Studentka se seznámí s dosavadní odbornou literaturou, která mapuje ženské hnutí v 19. a 20. století. Provede výzkum v archivních fondech. Jedná se o pozůstalost Pavly Moudré ve Státním okresním archivu Benešov, archivní fond Pavly Moudré v Literární archivu Památníku národního písemnictví v Praze.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

BUREŠOVÁ, Jana. Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století. Olomouc 2001. ISBN 80-244-0248-3. LENDEROVÁ, Milena - RÝDL, Karel. Radostné děství?: Dítě v Čechách devatenáctého století. Praha 2006. ISBN 80-7185-647-9. PÁNEK, Jaroslav. Pavla Moudrá: Poznámky k životu, působení a pozůstalosti české spisovatelky a bojovnice za mír. In Středočeský sborník historický 9, 1974, s. 215-248. PÁNKOVÁ, Ludmila-LUKŠŮ, Vladimír. Listy Pavly Moudré Otokaru Březinovi. In Středočeský sborník historický 15, 1980, s. 191-196. PAPOUŠEK, Vladimír. Česká literatura v Chicagu: Literární tvorba Čechoameričanů v letech 1880-1939. Olomouc 2001. ISBN 80-7198-527-9. PASÁK, Tomáš. Přemysl Pitter: Život pro druhé. Praha 1997. ISBN 80-7185-137-X.

Vedoucí diplomové práce:

prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc.
Katedra historických věd

Datum zadání diplomové práce:

30. dubna 2006

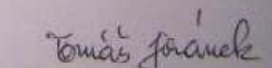
Termín odevzdání diplomové práce:

30. června 2009

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2008

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré prameny a literatura, které jsem využila, jsou uvedeny v seznamu pramenů a literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména skutečnosti, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mě požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 20. června 2009

Lucie Jelínková

Děkuji vedoucí práce prof. PhDr. Mileně Lenderové, CSc. za její ochotu kdykoliv se mi věnovat. Vděčím jí za cenné rady a trpělivé vedení. Moje poděkování patří i pracovníkům Státního okresního archivu v Benešově. Jmenovitě děkuji Mgr. Michalu Sejkovi. Nebýt jeho přispění, diplomová práce by byla ochuzena o některé podstatné informace.

SOUHRN

JELÍNKOVÁ, Lucie. *Zapomenutá aktivistka Pavla Moudrá*. Pardubice: Fakulta filozofická Univerzity Pardubice, 2009, s. 126, přílohy 6 s.

Diplomová práce mapuje osudy spisovatelky a aktivistky Pavly Moudré (1861-1940). Ve veřejném životě se začala prosazovat v 90. letech 19. století. Vystupovala na obranu zvířat, byla činná v mírovém a feministickém hnutí. Velkou pozornost věnovala otázkám etické obrody člověka. Podstatnou část životního díla Pavly Moudré tvoří rovněž překlady z francouzské, německé, anglické, americké a skandinávské literatury. Její vlastní uměleckou tvorbu čítá soubor vzpomínkových próz, divadelní hra a román.

KLÍČOVÁ SLOVA

ženská hnutí, ženská emancipace, ženské časopisy, literatura

ABSTRACT

JELÍNKOVÁ, Lucie. *Forgotten activist Pavla Moudrá*. Pardubice: Faculty of Arts, University of Pardubice, p. 126, 6 p. add.

The diploma work follows private and public activity of writer and activist Pavla Moudrá (1861-1940). The writer begins to be heard in public life in the last decade of 19. century. She was active in protection of animals and peace and feminist movement. She also concentrated on questions of ethic renaissance of human. Essential part of writers's work are translations from french, german, english, american a scandinavian literature. Her main art work is anthology of retrospective prose.

KEYWORDS

feminist movement, feminist emancipation, women's magazines, literature

OBSAH

1.	ÚVOD.....	8
1.1	Shrnutí pramenů a literatury, kritika a metoda	9
2.	ŽIVOT PAVLY MOUDRÉ	14
2.1	Dětství a školní léta Pavly Moudré	16
2.2	Zralý věk Pavly Moudré	28
2.3	Pavla Moudrá na sklonku života	51
3.	LITERÁRNÍ TVORBA PAVLY MOUDRÉ.....	69
3.1	Redaktorka	69
3.2	Spisovatelka	79
3.3	Překladatelka	83
3.3.1	Dětské knížky a dobrodružná literatura	83
3.3.2	Romány a povídky	85
3.3.3	Filozofie, historie a jiné naučné texty	87
3.4	Aktivistka	90
3.4.1	Ochrana zvířat	90
3.4.2	Teosofie a obroda mravní etiky	93
3.4.3	Mírové hnutí	96
3.4.4	Účast Pavly Moudré ve feministickém hnutí	101
3.4.5	Regionální působení Pavly Moudré	107
3.5	Závěr	109
4.	RESUMÉ.....	113
5.	PŘÍLOHY	115
6.	LITERATURA A PRAMENY:.....	121
6.1	Archivy	121
6.2	Dobová publicistika a vlastní práce Pavly Moudré	121
6.3	Literatura.....	123

1. Úvod

Diplomová práce *Zapomenutá aktivistka Pavla Moudrá* se věnuje ženě, která celý život zasvětila veřejné práci. První zkušenosti v osvětové činnosti získala v 90. letech 19. století a pokračovala v ní až do konce života roku 1940. Přívlastek zapomenutá reflektuje fakt, že odkaz spisovatelky a veřejné pracovnice poměrně brzy po její smrti vymizel. Po druhé světové válce se změnou režimu v Československé republice už nebylo místo pro křesťansky smýšlející reformátorku, která se snažila osvětovou činností obrodit lidského ducha. Svobodné myšlení, toleranci a humanismus vytlačil totalitní režim.

Pavla Moudrá po sobě zanechala desítky článků a přednášek, stála v čele nebo se podílela na chodu řady organizací a její jméno znali veřejní aktivisté i v zahraničí. Publikace, které vydala, si dnes v knihovnách vypůjčují už jen badatelé, kteří se zajímají o život aktivně činných žen v minulosti a kteří mapují mírové a feministické hnutí či hledají názory stoupenců teosofie, učení vycházejícího z východních náboženství.

Mimořádnou aktivitu Pavly Moudré dosvědčují styky s řadou známých osobností 19. a 20. století. Mezi hlavními z jejího okruhu byl pacifista a dlouholetý přítel Přemysl Pitter. Pracovně se stýkala s bývalým tajemníkem Valentinem Bulgakovem. Udržovala písemný kontakt s básníkem Otokarem Březinou nebo představitelkami ženského hnutí. Psala si například s Františkou Plamínkovou a Libuší Bráfovou. Dopisy dostávala i ze zahraničí od propagátora ochrany zvířat Oskara Schwarze a zastávce vegetariánského hnutí Wilhelma Schrötera. Výčet osobností je mnohem delší a jde jen o malou ukázkou obsáhlé korespondence spisovatelky.

Diplomová práce mapuje soukromí nesmírně čínorodé a plodné autorky a rovněž shrnuje literární dílo Pavly Moudré. Opírá se o prameny osobní povahy, tehdejší publicistiku a současnou odbornou literaturu, která zasazuje spisovatelčin život a působení na poli veřejného dění do dobového kontextu. Přináší i nová zjištění ze soukromí Pavly Moudré.

1.1 Shrnutí pramenů a literatury, kritika a metoda

Téměř osmdesát let života spisovatelky a aktivistky Pavly Moudré a desítky let tvořivé práce zatím nikdo kromě několika literárních studií a jedné monografické studie podrobně nepopsal. Dvě vysokoškolské práce, které vznikly v poslední době, se nezabývají Pavlou Moudrou podrobně a využívají především dosavadních studií.¹

Celoživotní aktivity této ženy jsou mnohostranné. Od nezdařeného experimentu ve feministickém časopise *Lada* v roce 1889 se vydala publicistka Moudrá na spletitou cestu organizátorky veřejného života. Od devadesátých let 19. století se začala intenzivně podílet v různých hnutích. Zajímala se o emancipaci žen, byla zastánkyní abstinence, vystupovala na ochranu zvířat. Psala přednášky, články, vydávala samostatné knihy. Především ale Moudrá přispěla nepřeberným množstvím publikační činnosti k rozvoji českého mírového hnutí. Velkou pozornost věnovala otázkám etické obrody člověka. Věřila, že měnit lze svět pouze výchovou.²

Podstatnou část životního díla Pavly Moudré tvoří rovněž překlady z francouzské, německé, anglické, americké a skandinávské literatury. Její překladatelské konto tvoří desítky překladů. Vlastní uměleckou tvorbu představuje zejména soubor vzpomínkových próz.³ Beletristicky zpracované vzpomínky, divadelní hra či jiná dílka nepatří k literárním skvostům⁴ a k těžišti její literární tvorby patří spíše překlady.⁵

Hlavním pramenem diplomové práce je pozůstalost Pavly Moudré uložená ve Státním okresním archivu v Benešově. Pro historika skýtá řadů možností. Pavla Moudrá s pečlivostí uchovávala sebemenší písemnost, kterou obdržela. Totéž platilo i o vlastní tvorbě. Schovávala i drobné lístečky, pohlednice, dopisy, koncepty úvah, přednášek a podklady o jejím aktivním

¹ NOVÁK, Jan V. – NOVÁK, Arne. *Přehledné dějiny literatury*. 5. vydání. Brno: Atlantis, 1995, s. 1025, 1142. ISBN 80-7108-105-1. KUNC, Jaroslav. *Slovník soudobých českých spisovatelů: krásné písemnictví v letech 1918-1945*. Díl první, sv. A-M. Praha: Orbis, 1945, s. 553-554. OPELÍK, Jiří (ed.). *Lexikon české literatury*. Díl 3. M-Ř, sv. I. M-O. Praha 2000, s. 335-338. ISBN 80-200-0708-3. PÁNEK, Jaroslav. Pavla Moudrá. Poznámky k životu, působení a pozůstalosti české spisovatelky a bojovnice za mír. In *Středočeský sborník historický* 9, 1974, s. 216-219. JELÍNKOVÁ, Lucie. *Dvě období časopisu Lada*. Bakalářská práce. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2004. DVOŘÁKOVÁ, Klára. *Svět osamělé spisovatelky Anny Pammrové (1860-1945) v korespondenci s Pavlou Moudrou*. Diplomová práce. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2006.

² MOUDRÁ, Pavla. *Nový člověk*. Vídeň, 1914.

³ MOUDRÁ, Pavla. *Do rozmaru i do pláče: sbírka reminiscencí*. Praha, 1900. MOUDRÁ, Pavla. *Rok dětství*. Praha, 1911. MOUDRÁ, Pavla. *Do dívčích let*. Praha, 1913. Další vydání jako trilogie *Z dívčích let do plného života*: MOUDRÁ, Pavla. *Rok dětství*. Praha, 1936. MOUDRÁ, Pavla. *Dívčí léta*. Praha, 1936. MOUDRÁ, Pavla. *Život jde dál*. Praha, 1936.

⁴ MOUDRÁ, Pavla. *Lekniny: drama o třech dějstvích s dohrou*. Praha, 1918. MOUDRÁ, Pavla. *Ráj na zemi: románek z mladé domácnosti*. Praha, 1917.

⁵ OPELÍK. *Lexikon*. Díl 3., s. 335-338.

pracovním i soukromém životě jsou hojné. Její fond obsahuje téměř devět tisíc položek korespondence.⁶ Fond získal benešovský archiv na konci roku 1972 a dva roky trvalo jeho zpracování a inventarizace. Početně menší pozůstalost drží Literární archiv Památníku národního písemnictví.⁷

Pavla Moudrá si dopisovala s řadou významných osobností – spisovateli a literárními kritiky, zástupci divadel, výtvarnými umělci, nakladateli, filozofy, představiteli pacifismu a etických hnutí i s představitelkami ženských hnutí. Bez korporací tvoří soubor dopisů 1235 odesílatelů. Mezi spisovateli, spisovatelkami a literárními kritiky lze nalézt listy Ludmily Grossmanové-Brodské, Jaromíra Johna, Olgy Schneipflugové, Rudyarda Kiplinga, Františka X. Šaldy nebo Arne Nováka. Dopisy Pavla Moudrá dostávala také z divadelního světa od Jaroslava Kvapila či Karla Hugo Hilara. Filozofy zastupuje Anna Pammrová, Emanuel Rádl nebo František Drtina. Množství dopisů přicházelo od představitelk ženského hnutí, Pavly Maternové, Anny Bayerové, Terezy Turnerové, Elišky Purkyňové, Marie Calmy-Veselé a Boženy Marty Rodovské.

Jako překladatelka a spisovatelka komunikovala Pavla Moudrá s řadou nakladatelství. Dopisy jí zasílal Karel Vačlena, František Topič, Bohumil Šimáček, Edvard Leschinger, Josef Hejda, Vojtěch Šeda a podobně. Stěžejní zájem spisovatelka celý život projevovala o etická hnutí a pacifismus. Jmenujme alespoň korespondenci Ctibora Bezděka, organizátora vegetariánského hnutí, Annu Asmanovou, pracovníci Armády spásy, pacifistu Přemysla Pittera, Josefa Bradáče, pracovníka YMCA, představitelku spolků na ochranu zvířat Marii Beckmannovou, mírovou aktivistku Jindřišku Wurmovou a například lékaře Wolfganga Bohna, který se stavěl proti vivisekci.⁸ Fond obsahuje i neznámá jména pisatelek. Na Pavlu Moudrou se obracely se svými problémy ženy ze všech koutů země a prosily ji o radu. S důvěrou a beze studu se jí svěřovaly s osobními starostmi. Sběrka dopisů odhaluje intimitu soužití rodin v první třetině 20. století.⁹

V diplomové práci promlouvá prostřednictvím dopisů zejména samotná spisovatelka, která psala svému druhému manželovi Antonínu K. Mrhovi a jeho pozdější druhé ženě Růženě Kulíkové. Jelikož soubor jejích dopisů vykazuje značné mezery, diplomová práce

⁶ Fond Osobní fond Pavly Moudré v SOkA Benešov je rozčleněn na kategorie Osobní dokumentace, Korespondence, Rukopisy, Tisky, Obrazová dokumentace, Materiál rodinných příslušníků. Fond činí 1874 inventurních jednotek a uložen je ve 25 kartonech.

⁷ LA PNP, Osobní fond Pavly Moudré. Fond obsahuje zlomek korespondence s filozofkou Annou Pammrovou nebo dopisy spisovatelky Pavly Maternové.

⁸ Inventář Osobního fondu Pavly Moudré. Benešov, 1975.

⁹ PÁNEK. *Pavla*, s. 229.

využívá také dopisů adresovaných spisovatelce. Jde především již o zmíněného A. K. Mrhu a Růženu Kulíkovou, ale také o spisovatelku Pavlu Maternovou, filozofku Annu Pammrovou nebo první českou lékařku Annu Bayerovou. Život aktivistiky vhodně doplňuje životopisná trilogie, v které spisovatelka popsala svoje dětství až do dospělosti. Diplomová práce také využívá tištěných pramenů, tedy novinových článků a knih Pavly Moudré, které ozřejmují spisovatelčiny názory na dobové problémy.

Pramenem, který pomáhá složit mozaiku života zapomenuté aktivistky jsou biografické články, jež vznikaly za spisovatelčina života. Pavla Moudrá se ve své době těšila značné autoritě. Pisatelé životopisů, vesměs její spolupracovníci, blízcí lidé a obdivovatelé, její aktivity nekriticky velebili. Typické jsou tím zejména články, které vycházely v novinách a časopisech u příležitosti jejích kulatých narozenin. Pisatelé je psali podle výpovědí samotné spisovatelky a opírali se také o autorčinu literární tvorbu. S badatelským odstupem je pro historiky velmi cenný medailon Jaroslava Františka Urbana a životopis Karla Kováře.¹⁰ O Moudré psala i její přítelkyně a spisovatelka Pavla Maternová nebo česká pacifistka a její spolupracovnice Jindřiška Wurmová. V archivech a knihovnách lze rovněž nalézt příspěvky obecního tajemníka Jana Grmely či pacifisty a protestantského kazatele Přemysla Pittera.¹¹

Velký díl práce při mapování života Pavly Moudré již vykonal v 70. letech historik Jaroslav Pánek. Prostudoval řadu dochovaných pramenů v benešovském archivu a díky bádání ad fontes dnes existuje jediná a stěžejní historická studie, která předkládá důležité životní mezníky velmi produktivní aktivistky a literátky. Historik vytvořil pevný základ, na nějž se diplomová práce o „zapomenuté aktivistce“ snaží navázat. Literární studie spíše encyklopedického charakteru se zaměřují především na výčet literární a předkladatelské tvorby Pavly Moudré a hodnotí také spisovatelku jako autorku krásné literatury, kterou ovšem byla jen okrajově.¹²

Bakalářská práce Lucie Jelínkové vznikla před pěti lety a vychází zejména z Pánkovy studie a archivních pramenů ze spisovatelčiny pozůstalosti v Benešově nevyužívá. Práce Lucie Jelínkové zohledňuje Pavlu Moudrou jako redaktorku Lady v roce 1889 a popisuje její

¹⁰ URBAN, Jaroslav F. Pavla Moudrá. In *České ženy II*. Nymburk, 1922. KOVÁŘ, Karel. *Pavla Moudrá. Život a působení vzácné a ušlechtilé ženy*. Praha, 1934. KOVÁŘ, Karel. Pavla Moudrá. In *Národní listy*, 26. ledna 1936. Kovář byl předsedou sdružení a spisovatelka od roku 1933 čestnou členkou.

¹¹ MATERNOVÁ, Pavla. Tichá pracovnice. In *Ženský svět*, 1921, roč. 25, č. 1, s. 12-14; PITTER, Přemysl. Sedmdesátka spisovatelky Pavly Moudré. In *Sbratření*, 1931, roč. 7, č. 1, s. 2; GRMELA, Jaroslav. Pavla Moudrá. In *Ženský svět*, 1921, roč. 3, č. 8, s. 2; WURMOVÁ, Jindřiška. Paní Pavle Moudré k sedmdesátinám. In *Pokrokový obzor*, 1931, roč. 12, s. 2-3. Dále např.: ROŠTÍNSKÝ, V. V. Pavla Moudrá. In *Zátiší*, 1921, roč. 2, č. 1-2, s. 1-2.

¹² Viz. poznámka číslo 1.

snahu vydávat feministický časopis. V malé míře se v textu objevují citace dopisů uložených v Literárním archivu Památníku národního písemnictví, kde je menší část pozůstalosti Pavly Moudré. Autorka se primárně zabývala dvěma obdobími časopisu Lada v letech 1861 až 1900 a bakalářskou práci doplnila medailony vedoucích redaktorek. Klára Dvořáková studovala především Annu Pammrovou z dopisů, které adresovala Pavle Moudré. Diplomová práce, obhájená před třemi lety, obsahuje portrét Pavly Moudré, který opět cituje většinou monografickou studii Jaroslava Pánka. V hlavní kapitole věnované vzájemné korespondenci se z části promítá i osobnost aktivistky. Bohužel dopisy napsané Pavlou Moudrou chybí a její reflexe probíraných témat známá není. Filozofka Pammrová psala dlouhé dopisy, nicméně komentuje zpravidla svůj vlastní svět a informace od druhé pisatelky „odbývá“ jednou či dvěma větami.¹³

Diplomová práce *Zapomenutá aktivistka Pavla Moudrá* se dělí na dva ucelené bloky. První část vypravuje o spisovatelčině dětství, zralém věku a stáří. Život malého děvčátka i dospívající dívky vychází z knih, které životopisnou formou reflektuje sama autorka. Čtenář se proto dozví pouze to, co chtěla Pavla Moudrá sama zveřejnit. Okamžiky, které nebyly v životě spisovatelky příjemné, bezpochyby například rozchod s prvním manželem, v příbězích nepopisuje. Pozdější období se opírá o osobní korespondenci. Za spisovatelku hovoří zejména její rodina a přátelé, protože dopisů Pavly Moudré se v poměru s přijatou korespondencí zachovalo málo. Osobní korespondence vyznačuje místy značný handicap v malé otevřenosti pisatelů. Ze soukromých strastí odkrývají jen to nejnutnější a odkazují se na osobní setkání. Otevřenost moderního člověka, který zveřejňuje svoje soukromí na internetu bez studu a ostychu, jim chybí. I tak jsou prameny osobní povahy cenným poznatkem k životu Pavly Moudré a jen nastíněné náznaky při bližším srovnání několika souborů dopisů vydávají mnohé detaily.

Druhý díl popisuje veřejný život Pavly Moudré a hlavním podkladem jsou vydané přednášky a z části osobní korespondence. Tato část diplomové práce ukazuje Pavlu Moudrou jako spisovatelku, redaktorku, předkladatelku a aktivistku. Druhá kapitola poodkrývá pohnutky k veřejné práci, které autorku provázely. Jde o inspiraci východními náboženstvími i soudobými hnutími v obrodě lidské etiky, z kterých autorka vybírala jí blízké myšlenky, jež shrnula ve vlastním ideovém konceptu. Srozumitelnou formou jej přibližovala svým posluchačům a čtenářům celá desetiletí. O články Pavly Moudré není v časopisech na konci

¹³ Dle sdělení archiváře Michala Sejka ze SOkA Benešov nová práce o Pavle Moudré by mohla ještě vzniknout. Další badatelka se zajímá o předkladatelské dílo Pavly Moudré. Práce ale dosud nevyšla.

19. století a v první polovině 20. století nouze. Byla žádanou autorkou, která přednášky také publikovala knižně.¹⁴

Všechny citace uvedené v diplomové práci jsou v původním znění, tedy i s chybějící interpunkcí a gramatickými chybami, neboť dobře dokládají vzdělání i například chvilkové emotivní vypětí autora. Práce využívá biografické metody a prosopografie a ozřejmuje dosud nepopsané okolnosti o Pavle Moudré. Z korespondence se podařilo rekonstruovat neznámé podrobnosti z osobního života Pavly Moudré. Paralela s veřejným životem ukazuje, že s čím vystupovala na přednáškách, to cítila i v soukromí.

Diplomová práce podává poměrně ucelený obraz života veřejné aktivistky v dobovém kontextu rakouské monarchie, první světové války, první republiky a Protektorátu Čechy a Morava. V benešovském archivu však stále zůstává mnoho neprobádané korespondence, která jistě stojí za to zpracovat. Přispěla by nejen k doplnění osudů Pavly Moudré, ale i dalších lidí, s kterými si dopisovala. Některým osobnostem se už širšího badatelského zájmu dostalo, mnozí však na historický výzkum teprve čekají.¹⁵ Bezpochyby by početná pozůstalost mohla doplnit bádání vztahů nakladatele a spisovatele v dlouhém časovém úseku, přispěla by k poznání práce ženských spolků, mírových organizací a etických hnutí.

¹⁴ SOKA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1530, kart. 17, dopis Pavly Moudré A. K. Mrhovi, 29. ledna 1920. „Konečně zas dnes také již začínám psát pro Čsl. Denník. Ale dost nerada; oni se z redakce vůbec po mne nesháněli od té doby, kdy jsem jim písemně sdělila, že stůňu – nikdo nepřišel zeptat se, mohu-li už psát nebo míním-li vůbec psát; je jim to docela jedno, a já ještě abych jim rukopisy nosila! Kdybych to nedělala z vůli čtenářkám, že mne už z mnoha stran ujišťovaly, jak se na mé články těší a jak je rády čtou, už bych tam ani prstem nehnula. To si každá redakce víc váží mých příspěvků, a když déle nepíši, vždyť sám víš, jak hned o ně prosí!“

¹⁵ PASÁK, Tomáš. *Život Přemysla Pittra*. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání. Pedagogické muzeum Jana Amose Komenského, 1995. ISBN 80-211-0212-8.

2. Život Pavly Moudré

Do svého dětství nechala nahlédnout Pavla Moudrá prostřednictvím autobiografických knih, které napsala s dlouhým časovým odstupem. Roli při psaní vzpomínek jistě sehrála paměť, vždyť Moudrou dělily od jejího dětství již desítky let. Pavla Moudrá nebyla v té době jediná autorka vzpomínkových knih. Své dětství popisovaly i jiné spisovatelky krásné literatury.¹⁶ Příběhy většinou zobrazovaly idealizované dětství, v nichž otec a matka vystupují jako vážené a milované osoby. Dcery jsou zejména v roli dívek, v kterých přetrvává úcta a pokora k lidem, jež je vychovali, dali jim vzdělání, třbili a ovlivňovali jejich vkus a životní hodnoty. A pokud se autorky uchylují ke kritice svých rodičů, popisují je obvykle s citem a laskavostí. Obdobně je vztah k rodičům popisován, pokud si dívky vedly deník. Láska a úcta k rodičům patřily ke křesťanským mravním zásadám. Pisatelky však měly většinou lepší vztah k matce, která stmelovala rodinu.¹⁷

Pavla Moudrá zve čtenáře do raného dětství a v dalších knihách popisuje dospívání. Odhaluje, jaký vztah měla ke svým rodičům, přítelkyním nebo pedagogům. S mírně humorným nadhledem popisovala školní výuku, kterou na několika školách a dívčích ústavech absolvovala. Aktéry knih vykresluje s pečlivostí a někdy do nejmenších fyzických i charakterových detailů. Autorka sebe popisuje jako dívku, která již tehdy chápala, že výuka katolické církevní liturgie nutí žáčky pouze mentorovat a nesnese diskusí. S rezervou je potřeba brát i její dívčí nadšení pro literaturu, která byla určená spíše dospělým. Ačkoliv její vyprávění může mít reálný podklad, protože spisovatelčina matka její názory výrazně formovala a vědomě i nevědomě stála za dívčinými vyspělejšími názory a revoltami.

Spisovatelka rovněž neopominula čtenáře zasvětit na tehdejší dobu poměrně otevřeně do svého dospívání. Konec dětství jistě symbolizoval její zájem o pohledné muže či otázky, jak přicházejí děti na svět. I to, že ji provázely uzavřené nálady, které se střídaly s potřebou objevovat svět.

Velkou úlohu hraje ve vyprávění matka Pavly Moudré. Spisovatelka o ní hovořila vždy velmi pěkně, ať už v článcích nebo v biografických knížkách. Matka zemřela, když bylo spisovatelce třiatřicet let. Posledních pět let života trpěla těžkým revmatismem a nemohla

¹⁶ LUŽICKÁ, Věnceslava. *Z mých pamětí*. Mladá Boleslav, b. d. PECHOVÁ-KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Z mého mládí*. Praha, 1920. PECHOVÁ-KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Co přinesla léta II*. Praha, 1928. SVĚTLÁ, Karolína. *Z literárních pamětí*. Praha, 1898. SVĚTLÁ, Karolína. *Upomínky*. Praha, 1901. JAVOŘICKÁ, Vlasta. *Můj život*. 1. a 2. díl. Brno: Jota – Javořice, 2006. ISBN 80-7217-391-X.

¹⁷ LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má...: ženské deníky 19. století*. Praha 2008, s. 165-166. ISBN 978-80-7254-956-6.

vycházet z pokoje. Za tu dobu jen jednou jela do lázní. Pavla Moudrá se zrovna zotavovala z nevydařeného manželství a matce se moc nevěnovala. Spisovatelka později litovala, že hodiny, které strávila mimo domov, už jí nikdo nikdy nenahradí a že s matkou v posledních letech jejího života víc nepromlouvala a nevěnovala se jí. Matka Pavly Moudré zemřela nečekaně po krátké nemoci.

„Neuměla jsem se mamince tehdy obětovat. Bylo mi třicet let, byla jsem po krátkém nešťastném manželství uvolněna, a život mne lákal, a tichý pokoj se starými rodiči, k nimž jsem se vrátila, mi byl těsný a smutný, a jen jsem toužila z něj ven.“

Nelze příliš zpochybňovat, že spisovatelka měla v děství s matkou harmonický vztah a rozuměla si s ní i v dospělém věku a v pozdějších letech, když už byla přední českou aktivistkou, na ni skutečně často vzpomínala. Nechtěla, aby chybu, kterou si vyčítala, zopakovaly další generace. Obratně využila vlastního pochybení k dojemnému proslovu čtenářům. Její pozdější vzpomínky totiž plně zapadají do výchovného konceptu, kterým se snažila působit na mládež.

„Važte si svých maminek, dokud je máte, věnujte jim každou volnou chvíli, ozařte jim smutné hodiny večera lidského! Trpce si jinak budete po celý věk vyčítat, co jste zanedbali, a čehož už nikdy, nikdy nebude možno nahraditi...“¹⁸

¹⁸ MOUDRÁ, Pavla. Moje maminka. In *Obrození duší*. Mladá Boleslav, 1926, s. 160-161.

2.1 Dětství a školní léta Pavly Moudré

Pavla Moudrá prožila celé dětství v Praze na Novém Městě. Narodila se 26. ledna 1861 asekuračnímu inženýrovi Františku Moudrému (1830-1899) a Eulálii Moudré (1833-1894), rozené Veselé. Jako jedináček přilnula nejprve více k matce. Eulálie, přestože byla vychovávána v německém prostředí, vedla dceru k českému vlastenectví. V období dospívání dceři více imponoval otec.¹⁹ Matka budoucí spisovatelku hodně ovlivnila. Moudrá jí později několik článků, a rovněž básně, věnovala. O otci se naopak zmiňovala mnohem méně, což je celkem logické. Otec býval pracovně mimo domov a výchově se dcery věnovala výhradně matka.

Spisovatelka ji popisuje jako ctnostnou a ušlechtilou ženu s bledou pletí, tmavými vlasy a hnědýma očima. Společnost mužů nevyhledávala, stejně jako klevetivé sousedky, a otci byla bezvýhradně věrná. Melancholická a uzavřená žena milovala poezii, pořádek v domácnosti i toulky Prahou. Spisovatelka si ji vysnila jako něžnou, citlivou a chápající osobu. Matka, ještě než se provdala za svého chotě, žila s dědečkem. Vdovec a úředník živil celkem tři děti (syna a dvě dcery). Malé dívky musely přispívat na chod domácnosti tím, že po nocích vyšívaly. Matka se prý s prostým životem smiřovala hůř než její sestra. Milovala poezii a oblíbila si básně Friedricha Schillera, zhudebněné verše si prozpěvovala i jako dospělá žena. Snila o zelených loukách a lesích, zároveň si zamilovala Prahu, plnou starých pověstí a české historie. Psala básně, ty se ale nedochovaly. Ač z rodiny nikdo „nevlastenčil“, stala se z ní česká vlastenka, nejspíš vlivem četby českých knih.²⁰

Eulálie Moudrá ráda chodila do divadla, v létě do Kramuelovy Arény v Kravíně, v zimě do Prozatímního divadla²¹, dceru brávala do polí za Žitnou a Koňskou bránu²². Zнала každé zákoutí Prahy, která symbolizovala slavná období českých dějin. Pavlu vodila na

¹⁹ MOUDRÁ, *Dívčí léta*, s. 44-45.

²⁰ MOUDRÁ, Pavla. O mé mamince. In *Můj odkaz světu*, Praha, 1925, s. 216-223. MOUDRÁ, Pavla. Vzpomínky na moji maminku. In *Ze studánky vody živé*, Mladá Boleslav, 1930, s. 199-203. MOUDRÁ. Moje maminka, s. 156-161.

²¹ MÍKA, Zdeněk. *Zábava a slavnosti staré Prahy*. Praha: Ostrov, 2008, s. 205-206. ISBN 978-80-86289-61-8. Arénu v Kravíně otevřel v roce 1868 Josef Emil Kramuele. Letní divadla vznikala v Praze od poloviny 19. století, např. Švandova aréna ve Pštrosce, Aréna Na hradbách, Aréna v Eggenberku, Pištěkova aréna, Aréna na Smíchově. Arény byly velmi úspěšné zejména u lidových vrstev, provozovaly nové žánry – operetu, výpravné hry a féerie. Prozatímní divadlo bylo otevřeno v roce 1862, po obnovení Národního divadla se stalo jeho součástí.

²² Žitnou a Koňskou bránu, původní obranný středověký systém ze 14. století, dnes připomíná už jen název Mezibranské ulice.

památná pražská místa. Dceru příběhy dávné Prahy zaujaly a vědomosti uplatnila při hodnách dějepisu, z kterého dostávala pravidelně jedničky. Díky matce mohla učitelku při vyprávění pověstí o Libuši, Drahomíře nebo Horymírovi hbitě doplňovat či sama příběhy převyprávět. Eulálii zajímaly obrazy svatých žen a její favoritkou byla světice, po které nosila jméno. Matka vedla dceru ke „*vzdoru proti Rakousku a Římu*“, zdůrazňovala vnitřní stránku religiozity proti vnější, z čehož vyplynul dceřin celoživotní zájem o lidské bytí a etiku člověka. Dceru vodila do kostela svatého Štěpána. Knihy kupovaly v knihkupectví na Koňském trhu (dnes Václavském náměstí).²³

Eulálie Moudrá měla svůj vnitřní svět a lpěla hlavně na domácnosti. Její povaha odpovídala i stylu oblékání. Upravit se a načesat, obléci slavnostnější šaty se zdráhala, hlučné plesy pro ni nebyly tím pravým potěšením.²⁴ Vybírala si zvláště tlumené barvy, dcera ji nikdy neviděla v křiklavém nebo černém oblečení. Ačkoliv odebírala časopisy *Bazar* nebo *Modní svět*²⁵, módním trendům nepodléhala. Nejvíce spisovatelce utkvěla v šatech z 60. let, kdy se již nenosila krinolína a nahradila ji „*kratší sukně s tunikou a volnou jupičkou*“.²⁶ Šaty si šila ručně, šicí stroj byl tehdy hodně drahý a v 60. letech i vzácností. V Praze se začaly vyrábět od 70. let. Levnější se daly pořídit za 40 zlatých, složitější stály až třikrát tolik.²⁷

Pro rodinu Pavly Moudré byl šicí stroj nedostupný. V nenápadném, ale vkusném oblékání se musela matka uskromnit, protože rodina na tom nebyla nikdy ekonomicky moc dobře. Lepší období se střídala s horšími. Například v roce 1869 si rodiče nemohli dovolit větší byt. Žili tehdy v jednom pokoji, měli kuchyň a na chodbě malý „*kvelb*“. Pavla měla pro sebe jen skromný prostor. Vzpomínala, jak matka pekla domácí chléb, mazala jej máslem a medem, povídky či sádlem. Na krajících si pochutnávala, když se vracela ze školy. Ani si tehdy nedovedla představit, jak se žije ve velkém prostorném bytě, a snad by to údajně ani nechtěla. Na matku vzpomínala jako na pořádnou ženu, a i když se rodina musela tísnit v jednom pokoji, který byl pracovnou, obývacím pokojem i ložnicí, doma nebylo žádné smítko. Všechno bylo úhledně srovnané. „*Byla až úzkostně čistotná, na sebe i své okolí. Její*

²³ MOUDRÁ. *Rok*, s. 31-51. KOVÁŘ. *Pavla*, s. 7.

²⁴ MOUDRÁ. *Rok*, s. 20.

²⁵ Původně německý časopis *Bazar* začal vycházet v české mutaci v roce 1865 jako příloha *Květů*. V roce 1879 do škály česky psaných žurnálů přibyl *Modní svět* nakladatele Karla Vačleny.

²⁶ MOUDRÁ. *O mé mamince*, s. 217-218.

²⁷ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i modlitbě: žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999, s. 125-126. ISBN 80-204-0737-5.

*skromná zásoba prádla voněla levandulí.*²⁸ Prostý pokoj byl rovněž vkusně zařízený. Později se finanční situace rodiny mírně vylepšila a rodina se přestěhovala do většího bytu.²⁹

Pavla si v pokojíku ráda prohlížela knížky. Neuměla sice číst, ale obrázky, kterým říkala „*koukáčky*“, stačily k tomu, aby si představovala barvité příběhy. Tehdy se již v Pavle mohla rodit literární fantazie. „*Nikdy jsem vůbec nesahala po knize z nudy.*“ Vždycky hledala v knihách čarovné světy a díky „*paní Obrazotvornosti*“ přetvářela a formovala podle fantazie vlastní příběhy.³⁰ Její představivost a důvěřivost jí ale způsobila řadu trampot. Věřila, že po klekání chodí po ulicích šeredná Klekánice, která krade děti. Aby se nenáviděné postavě pomstila, kreslila její podobizny po stěnách domu. Jejím strachu napomáhaly zkazky, které mezi dětmi kolovaly a které její přesvědčení o existenci osoby s křivými hnáty utvrzovaly. Na dívčině bázni vydělala maminka. Dokud byla Pavla menší, domů se po klekání nikdy neopozdila.³¹

Někdy se hloubavá dívka podobala své zádumčivější matce, která dávala přednost samotě při procházkách na lesních a polních cestách, toulkám v alejích či rozjímání v tichu kostela. I Pavlu přepadaly melancholické nálady a touha být jen sama se sebou. Přišly ale chvíle, kdy Pavla potřebovala více podnětů. Moc se jako devítiletá například těšila na svůj první dětský ples, který málem překazily neštovice. Naštěstí průběh nemoci nebyl tak dramatický a dívka se rychle vyléčila. Na slavnostní událost se velmi pečlivě připravila. Služebná Evička, již starší žena, která u Moudrých nějaký čas vypomáhala s domácností, jí lichotila, že vypadá jako andílek, čímž příjemně polechtala její ješitnost, a dívka si připadala jako pohádková Popelka. Spisovatelce onen první den, kdy vyrazila do společnosti, utkvěl pravděpodobně i proto, že urazila deklamovánkou o lékařích rodinného doktora.³²

Rodina Pavly Moudré odpovídala do puntíku dobovým konvencím měšťanské společnosti. Vlivem klasického liberalismu se společnost rozdělila na soukromý a veřejný sektor. Toto rozdělení na dlouhou dobu separovalo ženský a mužský svět, neboť hlavní doménou muže se stala veřejná činnost, naopak ženě příslušela péče o rodinu, tedy soukromou sféru. František Moudrý živil rodinu a matka se starala o chod domácnosti a hodně času věnovala výchově dcery. Když otec přišel domů, měl veškerý komfort a po

²⁸ MOUDRÁ. *O mé mamince*, s. 217.

²⁹ MOUDRÁ. *Rok*, s. 9. MOUDRÁ, Pavla. *Moji dráteníčkové*. In *Můj odkaz světu*, s. 215. V šestnácti letech Pavla Moudrá bydlela s matkou a otcem v Krakovské ulici.

³⁰ MOUDRÁ. *Rok*, s. 13.

³¹ MOUDRÁ, Pavla. *Moje strašidla*. In *Můj odkaz světu*, s. 201-205.

³² MOUDRÁ. *Rok*, s. 20; MOUDRÁ, Pavla. *Dětský bál*. In *Můj odkaz světu*, s. 195-200.

obědě si vždy zdířiml na „kanapíčku“. Matka doma uklízela, jen když otec nebyl doma. „Neměl by, chudák, pohodlí.“³³

Ke vzdělávání své dcery měli rodiče rozdílný přístup. Spíše snívá matka dceru podporovala v dráze zpěvačky a herečky. Otec si přál, aby se Pavla stala učitelkou. Na jednu stranu souhlasila, jeho názor se jí zdál rozumný. Na druhou stranu si představovala, že bude zpívat a hrát divadlo. Vždyť měla doma piano a učila se na něj hrát. Matka ji ve snech podporovala. Bude ji prý provázet na „*tournées jako hvězda strážná*“.³⁴ V době, kdy Pavla začala chodit do školy, panovalo stále všeobecné povědomí, že dívky a mladé ženy nepotřebují při péči o domácnost a děti hlubší vzdělání. V podobných tezích veřejnosti dávala za pravdu vědecké a populárně naučné úvahy. Pisatelé statí tvrdili, že žáčky jsou z přílišného objemu učiva přetažené a náladové. Ve společnosti takových žen se proto muži necítí dobře. Poměr chlapců a dívek ve školách se ustálil až v druhé polovině 19. století. Z části k tomu přispěla i Hasnerova reforma z roku 1869.³⁵ Ke vzdělávání dívek výrazně pomohly i činorodé aktivity českých emancipistek.³⁶ Nicméně zažitá názory bylo těžké zlomit. Výjimečně se našli zastánci rovnoprávného vzdělávání s chlapci. Převažoval ale většinový úsudek, že dívky nepotřebují vzdělání téměř žádné, respektive takové, které upotřebí při výchově dětí a v domácnosti. Podle tohoto názoru učitelé měli při výchově dívek dbát především na to, že příroda ženě určila mateřství, z čehož vyplývá i povinnost starat se o děti, manžela a domácnost. „*Býti manželkou, matkou a hospodyní jest a bude vždycky předním ustanovením a povoláním ženy; výjimky od tohoto pravidla jsou velmi vzácné, ba mizející.*“³⁷

V kontextu dobových zvyklostí rodiče Pavly Moudré dodrželi obvyklé pomezí dívčího vzdělání. Pavla navštěvovala od roku 1867 soukromou dívčí školu Marie Matildy Peškové³⁸, poté si v roce 1871 a 1872 pobyla na františkánské farní dívčí škole u Panny Marie Sněžné a v letech 1872 až 1875 studovala na městské Vyšší dívčí škole a pak rok na německé klášterní škole řádu voršilek.³⁹ Od roku 1876 se vzdělávala ve francouzském penzionátě

³³ MOUDRÁ. *Rok*, s. 27.

³⁴ MOUDRÁ. *Dívčí léta*, s. 60-64.

³⁵ Leopold Hasner von Artha (1818 – 1891), rakouský státník, profesor politických věd na vídeňské univerzitě. Zákon č. 62 ř. z., 14. května 1869 (Reichsvolksschulgesetz).

³⁶ LENDEROVÁ. *K hříchu*, s. 46-48.

³⁷ *Ottův slovník naučný*. Díl 7., s. 658-660. (CD-ROM)

³⁸ Marie Matilda Pešková (1834 – 1904), sestra herečky Elišky Peškové, vlastenka, překladatelka, působila v Americkém klubu dám. Založila v Praze první český dívčí pensionát a soukromou školu.

³⁹ Voršilky přišly do Čech v roce 1656. Na Novém Městě vybudovaly klášter a v první polovině 18. století také školu.

B. Tasteho.⁴⁰ Zároveň studovala operní zpěv u Františka Pivody a u Otýlie Sklenářové-Malé herectví. Znalost jazyků a literární vloh později využila jako překladatelka.⁴¹

Dva roky poté, co Pavla nastoupila do školy, začala platit Hasnerova reforma, která žákům prodloužila o dva roky povinnou školní docházku, iniciovala vznik aspoň jedné měšťanské školy v politickém okrese a zavedla obecnou školu. Díky zákonu mohly vznikat veřejné dívčí ústavy. Učební plány základního školství byly pro chlapce a dívky téměř identické. Jen pro chlapce byly variantou dívčích ruční prací, ruční práce chlapecké. I tělocvik měly dívky absolvovat jako chlapci. V praxi však rodiče tělesnému pohybu děvčat bránili a z hodin je omlouvali. Veřejné školy navštěvovaly především dívky z chudších vrstev. Dívky z bohatších rodin čekala klášterní škola, penzionát, soukromý ústav, popřípadě domácí výuka, o jejíž kvalitě a systematičnosti se mnohdy dalo pochybovat. Dívkám se dostalo jen základního vzdělání, na střední školu s maturitou si počkaly až do roku 1890, kdy v Praze vzniklo první soukromé gymnázium pro dívky. Založila jej spisovatelka Eliška Krásnohorská.⁴² Řádně zapsaná studentka začala chodit na univerzitní přednášky až o sedm let později.⁴³

Muži byli místy ochotní přiznat, že žena by se měla víc vzdělávat, avšak až splní své povinnosti. „*Muž ať vydělává, žena ať vede domácnost, vychovává rodinu a je duševní oporou a těšitelkou svého muže. Muži náleží na starosti to, co je užitečno, ženě o to, co je krásno.*“⁴⁴ Podstatné bylo, aby se z dcer středních vrstev stala dobrá manželka. Dívčí ústavy, kterých byly po Praze desítky, se proto nejvíce zaměřovaly na praktickou výuku a dovednosti a tím nabývaly na oblíbenosti. Založili je již zmíněná Marie Matilda Pešková, redaktorka Lady Antonie Melišové-Körschnerové, manželé Svobodovi nebo Johanna a Marie Štěpánkovy, jejichž otec Jan Nepomuk Štěpánek byl známým spisovatelem. Sítí ústavů soukromých institucí a osob, kam docházely dívky z majetnějších rodin, doplňovaly školy provozované kláštery řádů a kongregací.⁴⁵

⁴⁰ Nezjištěný penzionát.

⁴¹ SZÁKOVÁ, Marie. *Inventář Osobního fondu Pavly Moudré*. Benešov: SOkA Benešov, 1978, s. 1-18.

⁴² Eliška Krásnohorská (1847-1926) rovněž libretistka a překladatelka působila v emancipačním hnutí žen, byla mimo jiné redaktorkou *Ženských listů*.

⁴³ LENDEROVÁ. *K hříchu*, s. 46-48. VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla. *Jak se žilo za Františka Josefa I.* Praha: Svoboda, 1996, s. 162-165. ISBN 80-205-0088-X. *Ottův slovník naučný*. Díl 6., s. 193-197, díl 7., s. 658-660. NEUDORFLOVÁ, Marie. *České ženy 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: Janua, 1999, s. 117-121. ISBN 80-902622-2-8.

⁴⁴ Pařížské mody, roč. 1, 1893, č. 1, s. 6.

⁴⁵ LENDEROVÁ. *K hříchu*, s. 56-57, 60. BRABENCOVÁ, Jana. „Ženská otázka“ a česká společnost v průběhu 19. a na počátku 20. století: vývoj vyššího dívčího vzdělání. In *Studie k sociálním dějinám* 4 (11). Kutná Hora: Cleo, 1999, s. 169-162. ISBN 80-86224-08-2. Na přelomu padesátých a šedesátých let existovalo například v Praze čtyřicet dívčích soukromých ústavů, z toho dvacet jedna francouzských.

Z úředních pramenů se historik o soukromých dívčích ústavech mnoho nedozví, úředníci totiž kontrolovali pouze školy veřejné. K dispozici má ale barvitější vzpomínky žaček. Stejně jako Pavla Moudrá vzpomínala na školní léta, zachovaly se i například příběhy Elišky Krásnohorské, která absolvovala ústav manželů Svobodových. V obecném mínění se v polovině 19. století řadil mezi nejlepší a napomáhala mu pověst ústavu s vlasteneckým zázemím. Český jazyk se ovšem dívky začaly učit až po pěti letech studia a vyučovacím jazykem byla němčina. Kromě toho měly zvládnout francouzštinu, ruční práce, prvouku, kreslení, základy dějepisu a zeměpisu, mravouku a náboženství. Ústav se mohl pochlubit žačkami, které byly dcerami vážených, známých a veřejně činných lidí. Do ústavu chodily sestry Krásnohorské Julie a Bohdana, neteře Františka Ladislava Riegra Bohumila a Božena Macháčkovy, Zdenka Havlíčková nebo dcera Karla J. Erbena Blažena. Od svých osmi let navštěvovala ústav se svojí sestrou Annou budoucí malířka Zdenka Braunerová.⁴⁶ Když Eliška Krásnohorské skončila výuka, litovala toho. „*Stýskalo se mi po škole více, než jsem směla prozraditi, aby se ustaraná, dobrá maminka nezarmoutila a nepohněvala.*“⁴⁷

Hlubší a rozsáhlejší vzdělávání se v rodinách prosazovalo pozvolněji. Důraz se hlavně kladl na to, aby z absolventek byly mravné a společensky řádně vychované ženy. Zvládly ruční práce, cizí jazyky a uměly hrát třeba na klavír.⁴⁸ Nerovnost ve vzdělávání chlapců a dívek si žačka Pavla Moudrá neuvědomovala a soukromou dívčí školu Marie Matildy Peškové přímo zbožňovala. Když mohla s odstupem času srovnávat jednotlivé typy škol, u Peškové se jí líbilo nejvíc. Okolo desátého roku častěji stonala a nemohla chodit do školy, rodina Moudrých si proto najala soukromého učitele. Pavlu jeho výuka příliš nezaujala. Při jeho výkladech se nudila a toužila se vrátit mezi kamarádky a oblíbené učitelky. „*Byl mi špatnou náhradou za vlastenecký nadšený dějepis a písničky slečny Macháčkové, za biblické pohádky velebného pána, za polibky slečny Berty, která mne často učívala mluvnici na klíně. [...] jen pořád týž učitel, hubený student zježených vlasů a hladových očí, a stále táž napjatost našeho poměru, který se za ty měsíce, jež k nám chodí, nedovedl utvářiti v přátelský.*“⁴⁹

Učitel zkrátka dojem na dívku neudělal. Chyběla jí společnost kamarádek ve škole a toužila po skopičinách, které vyváděly. Popisovala nemilovaného učitele jako člověka, který hltá nabízené jídlo a jeho zapatlané prsty nechávají otisky na knihách. S oblibou jej

⁴⁶ PECHOVÁ-KRÁSNOHORSKÁ. *Z mého mládí*, s. 84-91. LENDEROVÁ, M. *K hříchu*, s. 55-56; LENDEROVÁ, Milena. *Zdenka Braunerová*. Praha: Mladá fronta, 2000, s. 40. ISBN 80-204-0868-1.

⁴⁷ PECHOVÁ-KRÁSNOHORSKÁ. *Z mého mládí*, s. 109.

⁴⁸ Inzerát čtenářky v časopise Lada, 1899, roč. 11, č. 6, s. 72. Lada, 1861, roč. 1, č. 1, s. 2. Povídka Gustava Pflegera Moravského Emma.

⁴⁹ MOUDRÁ. *Dívčí léta*, s. 7.

provokovala například nezvyklým oděním a schválně mu oponovala. Nutno říct, že ne vždy vítězila. Přitom se sama označila vnímavou dívkou, která s chutí četla knihy a časopisy, které ještě nebyly určeny pro čtenářky jejího věku.⁵⁰

K dívčině radosti učitel po čase odešel pracovat ke dráze a dál studovat. Bohužel pro Pavlu však ještě stihl otci „zhanět“ výchovu v dívčích ústavech, a tak přestoupila na farní dívčí školu u Panny Marie Sněžné. Školní kapitolu na farní škole považovala Pavla za velmi důležitou a náboženské výchově věnovala devět stran v kapitole životipisné knihy. Popsala vše do nejmenších podrobností, i to jaké šaty měla na při přijímání na sobě. Rok studia si totiž moc nepochvalovala, neboť zde panoval přísný řád a atmosféra strachu. Když některá z dívek zlobila, dostala třeba rákoskou přes prsty. I když možná pedagogové hodnotili chování dívek ne vždy spravedlivě. „*Pozoruji po nějaké době, že jsou pravidelně bity děti chudé, nepěkně oblékané, nemyté, rozčuchané [...]*“ Pavla se necítila ve škole dobře, vzpomínala na hodné paní učitelky v předešlé škole, na cukrlátka, která dostávala jen tak nebo za odměnu. Otec si naopak velmi liboval, jak jde dceři v novém prostředí učení mnohem lépe. V počtech a psaní si Pavla velmi polepšila. Osvědčená pedagogická výchova – přísnost, mentorování a fyzické tresty nesly své ovoce.⁵¹

Rok na farní škole přinesl Pavle hodně novinek. Prožila zde například poprvé svátost pokání. První zpověď jí v paměti nesporně ulpěla jako negativní zážitek. Mohla ji absolvovat na předešlé oblíbenější škole, ale jako věčně churavé dítě ji nestihla. Knize katechismu nerozuměla a pojmy, s kterými se tam setkávala, ji mátly a nedovedla si je dost dobře vysvětlit. „*Ten tam je klid mého dětství. Bůh ví, že jsem taková hříšnice! Probírám se katechismem, učím se klasifikaci hříchů, a jako laik, který čte lékařskou knihu a domýšlí se, že příznaky všech nemocí se hodí na něho, myslí si, že jsem spáchala všechny hříchy, co jich jen stanoví katechismus.*“⁵²

Jedenáctiletou dívku mátla i křivá přísaha. Měla se přiznat, že si přísahala věčnou lásku studentovi ze sousedství? Z mysli, ale dívce onen mladík zmizel, jakmile se odstěhoval. Pavla uvažovala, zda má citové vzplanutí přiznat u zpovědi jako těžký hřích. Nakonec osočila Boha, že ji včas nevaroval, jak se má správně chovat. Obavy z katolické katecheze však

⁵⁰ MOUDRÁ, *Dívčí léta*, s. 10-11. Spisovatelka tehdy četla o pruském kancléřovi Otto von Bismarckovi (1815 – 1898), listovala časopisem Světozor vydávaného s přestávkami od roku 1834 až do 30. let 20. století, jmenuje dramatika a spisovatele J. K. Tyla. Přiznává však, že nejraději měla pohádky, například od Karla Jaromíra Erbena.

⁵¹ MOUDRÁ, P. *Dívčí léta*, s. 12-13. Tělesné tresty byly zrušeny (alespoň zákonem) v roce 1870 za ministra kultury a vyučování Karla von Stremayera (1832 – 1904).

⁵² MOUDRÁ, *Dívčí léta*, s. 16-17. MOUDRÁ, Pavla. Prvá zpověď. In *Můj odkaz světu*, s. 205-212; KOVÁŘ, Pavla, s. 7.

postupně opadaly a z Pavly se stal stejně jako z ostatních spolužaček zkušený praktik. O pár let starší dívka už odmítla drilem vštěpovaný katolicismus.⁵³ Pavla Moudrá psala knihu v době, kdy dávno vystoupila z katolické církve, protože se odmítla podrobit církevní dogmatické kázni.⁵⁴

Po roce studia, tedy ve dvanácti letech, opustila Pavla farní školu a přestoupila na měšťanskou Vyšší dívčí školu, kterou navštěvovala v letech 1872 až 1875. Cítila se jako „*bylinka konečně přesazená na správné místo*“. Fascinovaly ji interiéry budovy, bavila ji výuka. Každý předmět měl svoji studovnu, a dívky se učily v prostorných a světlých místnostech. Mezi předměty nechybělo kreslení, zpěv, zoologie, fyzika, francouzština, ruční práce a počty. Snad jen posledně zmiňovaný předmět by raději dívka snad nenavštěvovala, protože jí početní příklady příliš nešly. O mnoho více pozornosti věnovala při desetiminutové přestávce pozornost dějepisným obrazovým příběhům na stěnách chodeb, kde mladší žáčky vzhlížely ke starším slečnám. Obdiv glosovala dospělá autorka s lehkou ironií. „*Zbožňovanou provázejí ctitelky krok za krokem.*“⁵⁵

Tehdy se poprvé potkala s o něco starší Pavlou Maternovou, budoucí spisovatelkou a redaktorkou. Přítelkyněmi se ale staly až v pozdějším věku, možná právě proto, že starší dívky si nechávaly odstup. Maternové přišla hnědooká dívka sice trochu víc pobledlá, ale už tenkrát měla zvědavý a živý pohled, ale ještě nevědomá své moci a síly. „*Nepřipadala mi tehdy hravá a smavá vzhledem ke svému jménu nějak zvláště moudrou; za to byla tím zajímavější. Nevymizel mi z mysli okamžik, kdy na široké chodbě milované té školy mně ji, o dvě léta mladší dívčinku, za velké přestávky mezi učením spolužačky přivedly a s jakousi obřadností představovaly: „Tohle je Pavlinka Moudrá“.*“⁵⁶

Pavla Moudrá dospívala a v té době už řešila, jak lidé přicházejí na svět. Historce s vránou odmítala uvěřit. Starší dívky ve škole prý měly vysvětlení, ale nic konkrétního mladších dívkám nesdělily. Pavla se proto obrátila s kontroverzním dotazem na rodiče. „*Oba snaží se zpodpíratí rozviklané laťky mé víry ve vránu, ale čím to, že jejich důvody připadají mi dětinské? Takové as, jako když čtu ze školní knihovny knížky, určené pro děti od 6-10 let, a já vycítuji, že již pro mne nejsou, že jsem z nich vyrostla...*“⁵⁷

⁵³ MOUDRÁ. Prvá zpověď, s. 206-212.

⁵⁴ SOKA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 57, kart. 2, dopis Anny Bayerové Pavle Moudré, nedat.

⁵⁵ MOUDRÁ. Dívčí léta, s. 41.

⁵⁶ MATERNOVÁ. Tichá pracovnice, s. 25.

⁵⁷ MOUDRÁ. Dívčí léta, s. 35-36.

Mladé ženy vstupovaly do manželského života nepoučené. Dobová zdravotnědávající literatura o lidské sexualitě konkrétně a podrobně čtenáře nezpravuje. Osobní výpovědi jsou veskrze prosté tabuizovaného tématu, protože nejen rodiče před dětmi úzkostlivě tajili lidskou tělesnost.⁵⁸ Pavla přestávala být dítětem a začala být víc do světa, ale na otázky, které ji vytanuly, odpovědi nedostávala. V té době spíš vzhlížela k otci, zatímco matka patřila spíše k jejímu dětství. Pověsti a pohádky Pavlu tolik nelákaly, vzdělanější otec lépe stačil jejím novým zájmům. „*A ještě jednoho kamaráda získávám vstupem do Vyšší dívčí školy. Byl to tatínek. Něco se v mé duši děje, co mne sblíží s ním a odvádí mne trochu od maminky.*“ S vděčností se upamatovala, jak ji naučil hrát karty, mariáš nebo Černého Petra. I na procházky v létě raději chodila s otcem než s matkou. Brávil ji mezi lidmi a vycházky se pro ni stávaly dobrodružstvím. Bavilo ji, když neprozradil, kam mají namířeno a ona musela hádat cíl cesty.⁵⁹

Dospívající Pavla se zpravidla podrobovala vůli rodičů. Vzpourná byla například, když ji matka nutila nosit sukně do půl lýtek, což odmítala, protože opravdové slečny nosily dlouhé sukně s vlečkou. „*Überkleid*“ jí dopomohl k vysněnému oděvu. Ten zakrýval tajně našité kanýry na sukni, které si spouštěla až v průjezdě domu, kde už ji matka nemohla vidět. „*Také se tento třetí rok na Vyšší dívčí hodně emancipuji z rodičovského doprovodu. Poletuji kolem rodného hnízda sama jako nedopeřený pták, a vábí mne možnost dobrodružství.*“⁶⁰

Byla i pravidelnou návštěvnicí divadelních představení, měla své idoly a toužila se stát herečkou. V její sbírce podobenek umělců se objevila Otýlie Sklenářová-Malá či Josefina Čermáková-Kounicová.⁶¹ Zakoukala se i do tenoristy Adolfa Krössinga.⁶² Obdivovala úžasné kudrnatou kštici, nakroucené kníry a uhrančivý vzhled. Přestože na tenoristu měl slabý hlas,

⁵⁸ LENDEROVÁ. *K hříchu*, s. 97-99. LENDEROVÁ. *A ptáš se, knížko*, s. 182-183. Takzvaná preskriptivní literatura, které se věnovala například spisovatelka a redaktorka Věnceslava Lužická, obsahovala spíš rady jiného rázu. V časopise Lada, který Lužická redigovala od roku 1890, zavedla v časopise rubriku „*Z dívčí výchovy*“. Články navazovaly na celoživotní snahu autorky vychovávat z dívek vlastenecky cítící osoby, které svoji pílí udržují tradiční hodnotu státu, tedy rodinu.

⁵⁹ MOUDRÁ. *Dívčí léta*, s. 44-46.

⁶⁰ MOUDRÁ. *Dívčí léta*, s. 68.

⁶¹ MOUDRÁ. *Dívčí léta*, s. 60-64. Otýlie Sklenářová-Malá (1844 - 1912) byla česká herečka a divadelní pedagožka, do roku 1867 užívala svého rodného jména Malá. Roku 1863 získala angažmá v Prozatímním divadle, v letech 1881 až 1903 byla členkou Národního divadla. Patří mezi nejvýznamnější představitelky sentimentálních milovnic a heroin. Josefina Čermáková-Kounicová (1849 - 1895) hrála naivní a sentimentální role a zvláště vynikla, když se na v českém divadle prosadily francouzské hry a operety. Od roku 1873 hrála při dvorním divadle výmarském, později hostovala v českém divadle. Po svatbě s hrabětem Kounicem v roce 1877 se již herectví nevěnovala.

⁶² Adolf Krössing (1848 – 1933) byl nejprve ochotnický herec, později operní pěvec. Proslavil se zejména rolí Vaška v *Prodané nevěstě*. Od otevření Národního divadla vystoupil více než 4000krát.

diváci jej milovali. Otec však Krössinga objevil a fotografie pěvce putovala do kamen. Pavla netruchlila dlouho, brzy si našla náhradníky, fiktivní milé, kterým vymýšlela jména.⁶³

Tři příjemné roky na Vyšší dívčí školě vystřídal rok v německé klášterní škole voršilek. Pavla nechtěla opouštět známé prostředí, neuměla perfektně německy, a tomu odpovídaly její studijní výsledky. Slečna zvyklá na samé výborné, se proto durdila a cítila se ponížená. Seděla v zadní lavici, kde sedávaly „nejhloupější Češky“, které nezvládaly bezchybně výuku v německém jazyce. O čtvrtletním pololetí přinesla dokonce na vysvědčení trojky.⁶⁴ Vyučující se vyjadřoval opovržlivě o Čechách. Pavla se na něj hodně zlobila a tajně četla protestantské knížky a po nějakém čase začala chodit každou neděli do evangelického kostela. Po prázdninách naštěstí už do klášterní školy nemusela. Rodiče ji poslali do penzionátu B. Tasterho polepšit si francouzštinu. Zároveň studovala zpěv a herectví. Zpěv se učila u Františka Pivody. Na hodiny klavíru docházela do hudebního ústavu v Měšťanské Besedě. Herectví studovala u svého idolu Sklenářové-Malé.⁶⁵

Tehdy již velmi populární herečka vynikala nejen hereckým talentem, ale byla i výbornou učitelkou. Čerpala ze svého nepřeberného hereckého rejstříku a z žáků se snažila vykresat to nejlepší, alespoň takto si ji vypodobnila přítelkyně a ctitelka Anna Řeháková. Bývalí studenti k ní chodili pro radu, a když se jim nedařilo získat angažmá, přimlouvala se za ně.⁶⁶

Herecký přednes Pavle Moudré nakonec mohl být k užitku pouze, když promlouvala k posluchačům. Nikdy se nestala hvězdou divadelních pódíí a plakáty s jejím jménem nelákaly do divadla stovky diváků. Divadlo bylo jen krátkou epizodou jejího života. Když si již zralá spisovatelka kladla otázku, zda nepochybila, když svět kostýmů, líčidel a stále nových identit opustila, dospěla k názoru, že učinila správně. Ve vzpomínkách divadlu nepřikládá velkou důležitost. Sice zmínila, jak komický byl učitel mimiky, letmo se světila, že toužila být slavná. Možná netrpělivost a dychtivost hrát hned velké role, zapříčinila, že Moudrá utekla z angažmá dříve, než se mohla prosadit.

⁶³ MOUDRÁ, *Dívčí léta*, s. 60-64.

⁶⁴ SOKA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 2, kart. 1. Některá vysvědčení se dochovala v pozůstalosti.

⁶⁵ MOUDRÁ, *Dívčí léta*, s. 47, 104. KOVÁŘ, *Pavla*, s. 14. Měšťanská beseda (1845 - 1952), nejstarší a jeden z nejdéle existujících spolků v českých zemích. Původně pouze pánský spolek po čase činnosti přizval i ženy. V roce založení měl více než 500 členů.

⁶⁶ ŘEHÁKOVÁ, Alena. *Otylie Sklenářová-Malá*. Praha, 1914, s. 167-170.

„Moje divadelní kariéra začala v operním sboru; vstoupila jsem do něho asi z těchž důvodů, z jakých se stal manžel Sáry Bernardové hercem. Jen že mou láskou bylo celé divadlo vůbec.“⁶⁷

Začátečníci se divákům představovali v rolích statistů a na pódiu jen vyplňovali prostor. Pavla hrála ducha i bezejmennou postavu z lidu. Když si mohla vyzkoušet baletní roli Japonky, s radostí kývla. Představení se nevyvedlo, Pavla byla nevalnou tanečnicí, protože neměla pohybové vlohy a režisér ji za výkon nepochválil. „Byl jsem včera na baletu a viděl jsem, jak jste se tam motala a bylo mi vás líto.“ A to byl možná jeden z posledních impulsů, že Pavla od uměleckého života zběhla. Později se vyjádřila: „Bohudíky“.⁶⁸

Pavla Moudrá byla tedy na čas členkou Pivodova pěveckého sboru a pokoušela se o kariéru tanečnice. Ani v divadelním světě neudělala závratný postup, proto zkusila přes léto dělat společnici mladé baronese.⁶⁹ Do služby šla s romantickým cílem okusit výhody, které skýtá šlechtický život, který znala z románů. Potajmu doufala, že co se děje v literatuře, děje se i ve skutečnosti. Že stará dědička sídla odkáže služebnictvu celé jmění, anebo že mladý pán se zakouká do chudé vychovatelky: „Přinejmenším hrát aspoň jednou roli Jany Eyrové a najít svého Rochestra!“⁷⁰

Poetika se nekonala. Pavla Moudrá dostala na starosti kromě baronesy, chovanky klášterního ústavu, další čtyři děti. Slečnu měla vyučovat hře na klavír a angličtinu. Svěřenkyni se výuka nezamlouvala a raději se věnovala třeba kreslení. Pavla marně doufala, že šlechtična se stane její přítelkyní, ale ta vědoma si svého stavu, dívku vykázala do patřičných mezí. Menší děti se během dne většinou rozutekly po parku a dočasná vychovatelka měla práci je vůbec nalézt. Když přijel jejich strýc, trávil čas s ním, a Moudrá se dočkala pouze nelichotivého přízviska „ein sehr brauchbares Möbelstück“⁷¹.

Bylo to prý vůbec poprvé, kdy si Moudrá vedla deník. Denní zápisky ji jinak nelákaly, ale domnívala se, že tentokrát bude důvod si záznamy vést. Ty se ale postupně začaly točit kolem opilého sluhy Antona a skromného jídla. Každý pátek rodina držela celodenní půst a k jídlu byla pouze polévka z červené řepy, cezenné nudle a angrešt. Někdy spisovatelka

⁶⁷ MOUDRÁ. *Život*, s. 11. Sarah Bernhardtová se v roce 1882 vdala z ataše řeckého vyslanectví Jaquese Damalu, který byl rovněž hercem. Spolu založili divadlo, které po čase zbankrotovalo. Zisky z něj údajně Damala vydával na svoji závislost – morfium a hazardní hry.

⁶⁸ MOUDRÁ. *Život*, s. 14-15.

⁶⁹ OPELÍK. *Lexikon*. Díl 3., s. 335-338. PÁNEK. Pavla, s. 216-219.

⁷⁰ MOUDRÁ. *Život*, s. 15-16. Pavla Moudrá vybrala románovou dvojici anglické spisovatelky Charlotte Brontëové. Lze sice pochybovat, že ctitelky románové lásky, snily o tom, že jejich vyvolený přijde při nešťastné události o horní končetinu, nesporně však spisovatelka chtěla naznačit, že láska Jany Eyrové byla tak silná, že překonala nejen handicap partnera, ale i další zkoušky, které jí spisovatelka Brontëová předurčila.

⁷¹ velmi potřebný kus nábytku

hladověla i jiné všední dny, to když se připomínalo úmrtí člena rodiny. Po prázdninách proto velmi ráda dala sbohem nenáviděné polévce i nudlím.⁷²

⁷² MOUDRÁ, *Život*, s. 15-25.

2.2 Zralý věk Pavly Moudré

Spisovatelka nenaplněné představy v šlechtickém sídle alespoň po letech zpeněžila jako zábavnou historku z mládí. Část životopisu spisovatelky Pavly Moudré je neúplný. V životopisných knihách se nezmiňuje, co následovalo po vychovatelské praxi, ani jak se seznámila se svým prvním manželem, který ji podnítil k literární tvorbě. Budoucí aktivistka se vdávala ve čtyřiaadvaceti letech, což odpovídá dobové sňatečnosti. Její manžel se narodil ve stejném roce, podle statistik se měl ženit později.⁷³

Pavel Albieri, vlastním jménem Jan Mucek, byl dobrodružně založený spisovatel a jaroměřský rodák. Byl předním prozaikem lumírovské generace. Psal fejetony a historické povídky z českého a později severoamerického prostředí a také překládal. Pavlu Moudrou si vzal 15. června v roce 1885.⁷⁴ Dalším pomocníkem mladé ženy byl i spisovatel, básník a novinář Jan Neruda, jehož památce Moudrá věnovala vydání knihy *Do rozmaru i do pláče*.⁷⁵

Školní léta Albieri strávil na reálce v Hradci Králové a pražském Karlíně. Ještě než se seznámil se svojí budoucí ženou, začátkem 80. let podnikl cestu do Norimberku, Štrasburku a Paříže. V roce 1884 založil v Jaroměři politicko-beletristický týdeník *Ratibor*. Pavla Moudrá mu pomáhala časopis redigovat. Poté, co se s chotí přestěhoval do Hradce Králové, vycházel časopis tam. Zhruba rok po sňatku se manželům narodil syn Pavel. Bohužel ani ne roční syn 15. února 1887 zemřel. Rodinná tragédie byla asi hlavním důvodem, proč se manželství rozpadlo a skončilo v roce 1889 rozlukou.⁷⁶

Kojenecká a dětská úmrtnost byla v té době běžná a o dceru přišla například i spisovatelka Karolína Světlá. Se ztrátou se vyrovnávala čtyři roky, trpěla a uzavřela se do sebe a opakovaně se jí vracely bolesti hlavy.⁷⁷ Novorozence zabíjela chatrná odbornost porodních bab, mizivá hygiena i nevhodná následná péče. Batolata a děti předškolního věku podléhaly dětským nemocem i epidemiím. Od 80. let 19. století do poloviny minulého století

⁷³ STLOUKAL, Milan et al. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Praha: Mladá fronta, 1998, s. 164. ISBN 80-204-0720-0. V druhé polovině 19. století se dívka poprvé vdávala ve 26 letech, muž o čtyři roky později. Na konci století klesl věk novomanželů u žen na 25 let a u mužů na necelých 28 let.

⁷⁴ *Ottův slovník naučný*, díl. 17., s. 835. OPELÍK, Jiří (ed.). *Lexikon české literatury*. Díl 1. A-G. Praha: Academia, 1985, s. 48-49. URBAN. Pavla, s. 17.

⁷⁵ O seznámení s Janem Nerudou (1834-1891) se například zmiňuje krátký životopis v knize *Život jde dál*. Spisovatelka díky jeho přímluvě vydávala fejetony v Národních listech. Neruda se stal zakladatelem tohoto novinářského žánru.

⁷⁶ MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 2. vydání. Praha: Linde, 1999, s. 242. ISBN 80-7201-167-7. Manželství mohlo být zrušeno prohlášením za neplatné nebo rozlukou, smrtí jednoho z manželů či jeho prohlášením za mrtvého. Katolíkům byl rozvod zapovězen, rozejít se mohli pouze od stolu a lože, nemuseli spolu žít, přesto byli vázáni vzájemnou věrností.

⁷⁷ SVĚTLÁ, Karolína. *Z literárního soukromí*. Praha, 1932, s. 18-24.

patřila kojenecká úmrtnost v českých zemích k nejvyšším v Evropě. V době, kdy měla Pavla Moudrá dítě, v Rakousko-Uhersku umírala čtvrtina kojenců, kdežto v Anglii byla pravděpodobnost úmrtí přibližně čtrnáctiprocentní a ve Švédsku byla kojenecká úmrtnost ještě o tři procenta nižší.⁷⁸

Po rozchodu s Pavlou se Albieri rozhodl k cestě za oceán. Vystěhovalci vytvářeli v Americe české komunity od poloviny 19. století, migrace kulminovala v prvních letech 20. století. Češi v USA vytvořili vlastní specifickou kulturu, později smíšenou s tamními vlivy. Původní literární tvorba vzešla z česko-americké žurnalistiky, kde se uplatnil i Pavel Albieri. Působil v redakci *Svornosti* v Chicagu a o tři roky později v *Chicagských listech*. Pro časopisy *Duch času* a revue *Amerikán* napsal řadu rozsáhlejších próz. V roce 1894 se opět vrátil do vlasti, působil v *Umělecké besedě*, v redakci *Národní politiky*, stal se tajemníkem Národopisné výstavy v Praze. Tři roky po návratu začal vydávat časopis *Reforma*. Po vzoru amerických listů měl vycházet v několika mutacích ve větších městech. Časopis ale brzy zanikl a Albieri opět odjel do Ameriky, kde pracoval jako obchodní zástupce firmy Trinner v New Yorku. Kromě toho vydával měsíčník *Americký sborník*. Dnes je Albieri zapomenutým autorem, ale ve své době byl ceněným spisovatelem povídek s realistickým rámcem a historickými detaily, do nichž zasazoval romantický příběh s karikovanými a zidealizovanými postavami. Literární kritici mu někdy vytýkali, že má při své nadměrné plodnosti sklony k senzacím a jeho práce jsou povrchní. Arne Novák považoval jeho povídky a črty z 80. let za lehce nahozené, vtipné a poutavě napsané, ale zároveň plytké.⁷⁹

Z jeho děl lze jmenovat *Novou zemi* a *Z amerických toulek*. Obsahují obraz života amerických Čechů i poselství národní svobody. První zmíněný román (Albieri jej nazval povídkou, ale má asi 400 stran) se odehrává na lodi, která míří do Ameriky a před cílem ztroskotá. V podtextu příběhu jsou nesváry mezi katolickou menšinou a takzvanými volnomyšlenkáři (freethinkers), kteří buď byli zcela ateisty, nebo věřícími znechucení rakouským antiklerikalismem. Příběh *Jak jsem se octl v Americe* popisuje osudy českého řemeslníka, který bojuje s americkými povstalci. Albieri si v příběhu liboval v datech a místopisu i v romantických zápletkách a zvratech v ději. Přizpůsobil se nenáročnému čtenáři a rovněž tlaku nakladatele, který chtěl mít vysoký náklad. Zejména v počátcích totiž do Ameriky mířilo málo intelektuálů. Poněkud bizarní atmosféru mají jeho povídky z prostředí

⁷⁸ LENDEROVÁ. *K hříchu*, s. 17-19. LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel. *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha: Paseka, 2006, s. 271-275. ISBN 80-7185-647-9.

⁷⁹ NOVÁK. *Přehledné dějiny*, s. 805.

zámku Kuks. *Kukské povídky* vydané v roce 1890 obsahují dva příběhy - *Psyché a Problémy*. Prvně jmenovaná povídka rozpráví o uměleckém sporu mezi sochařem Matyášem Bernardem Braunem a kočovným řezbářským mistrem Maxem Knorrem z Norimberka.⁸⁰ Plodný autor se dožil pouze 40 let. Zahynul 2. října 1901 za nešťastných okolností pod koly vlaku v Texasu.⁸¹ Ačkoliv se manželství rozpadlo, smrt bývalého manžela Pavle Moudré lhostejná nebyla. Hovoří o tom výstřižky z novin o jeho tragickém úmrtí, které se uchovaly v její pozůstalosti.

Po rozchodu s manželem se Pavle Moudré příliš nedařilo. Pokoušela se vydávat čtrnáctideník Lada, a když ani po půl roce neuspěla a žurnál si nenašel početnější čtenářskou základnu, časopis přenechala jinému vydavateli a odcestovala mezi volyňské Čechy do Ruska, kde přijala práci vychovatelky. Volyň, velká asi jako Čechy, byla carskou gubernií na území dnešní středozápadní Ukrajiny. V 60. letech 19. století tam přicházeli za lepším životem první zemědělci a řemeslníci. Levně nakoupili pozemky, které šlechta už nebyla po zrušení nevolnictví schopná efektivně obhospodařovat. Zatímco Amerika byla daleko a příliv přistěhovalců omezila, Volyň byla relativně kousek hned za hranicemi Rakousko-Uherska. Stěhování podporovali i známé osobnosti, například František Palacký. Kolonizace v prvních letech postupovala velmi rychle. Za deset let Češi založili nebo se přistěhovali do více než stovky obcí, roční přírůstek činil deset obcí. Později již české osídlení nerostlo takovým tempem.⁸²

Pavla Moudrá pobývala v oblasti, která měla v té době odhadem dvacet tisíc českých usedlíků. Po nějaké době ale těžce onemocněla a musela se vrátit domů k otci. Sama Moudrá o pobytu za hranicemi moc podrobně nevypravuje. Asi se rozhodla zanechat smutné vzpomínky stranou a vyprávěla pouze ty veselé. Popsala zimní vyjížďku na saních s pěti „caparty“. Děti radostně se vrhaly do sněhu a vytvářely ze svých těl andělíčky. Vzpomněla si na vyprávění večerních pohádek před spaním a vyprávěla veselou příhodu o nezdařeném bálu. Jistý pan Roháček se chvástal, že uspořádá bál, ale nakonec na to nejspíš zapomněl a nebyl v určený den k mání. Přitom přijela celá kolona v kočárech, naparádění hosté cestou vydatně

⁸⁰ Povídku *Psyché* v roce 2005 převedl do rozhlasové hry Český rozhlas Hradec Králové. Vystupují v ní mimo jiné herci Východočeského divadla v Pardubicích.

⁸¹ PPAPOUŠEK, Vladimír. *Česká literatura v Chicagu*. Olomouc: Votobia 2001, s. 47-50. ISBN 80-7198-527-9. OPELÍK. *Lexikon*. Díl 1. A-G, s. 48-49.

⁸² HOFMANN, Jiří. *Češi na Volyni*. Praha: Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel, 1995, s. 3-10. ISBN 80-901872-1-1.

zmokli, což hodlali pominout, protože taková společenská událost se v zapadlé vesničce konala málokdy.⁸³

Nicméně, co vypadalo jako rozverné období spisovatelčina života, nebylo skutečností, což dokládá dopis herce Jakuba Vojty Sluky. „[...] *želím Vašeho ukrutného osudu, jest mi Vás ze srdce líto, že v daleké cizině musíte trávit svůj život. Nejsem arcí dopodrobna zasvěcen ve Vaše poměry, neznám z úplna celé Vaše neštěstí, slyšel jsem o něm pouze povídat, ale vím od jiných, že jste povaha ušlechtilá, něžná a jemnocitná a dovedu pochopit Vaši bolest. Bůh Vás posiluj, opatruj a přivediž Vás brzy zase zpět do milované vlasti! Možná že Vám život v cizině nyní snesitelnější, než-li byl život zde, ale domovina zůstává nakonec přece jenom tím nejdražším a nejmilejším bydlíštěm.*“⁸⁴

Mnohem později se podrobněji svěčila s nepříjemným obdobím svého života také druhému manželovi Karlu Antonínu Mrhovi, kterého si vzala v roce 1902. „*Využil jsem prvního času ku prohlídce Králového Hradce, kde jsem Pavluško vzpomínal na Tebe, kde jsi strávila částku Tvého mladého života a utrpení.*“⁸⁵ Po návratu s ciziny se Pavla Moudrá velmi brzy včlenila do veřejného života. Od 90. let postupně vystupuje na ochranu zvířat, bojuje proti alkoholismu, je ochránkyní ženských práv a aktérkou mírového hnutí. Soukromý život se jí změnil v roce 1902, kdy si vzala již zmíněného Antonína Karla Mrhu (1875-1947). Vyučený kožešník měl v Neveklově u Benešova obchod se smíšeným zbožím.⁸⁶ Novomanželka se k němu přestěhovala z Prahy, kde žila v ústraní, ale dál pilně ovlivňovala veřejný život.

Mrhovi bylo sedmadvacet let a Moudrá už překročila čtyřicítku, věkový rozdíl manželů byl čtrnáct let. Moudrá už těžko mohla mít znovu děti, nabízí se proto otázka, čím si imponovali. Spisovatelka si patrně uvědomovala, že stárne a nechtěla zůstat sama. Od rozluky s Albierim ji dělilo třináct let. Za první světové války starostlivost manžela ocenila. „*Chvála nebesům, že já jsem, díky pečlivosti mého muže chráněna před tímto approvisačním shonem! On mi obstará vše, čeho je třeba, a ještě z přebytku ochotně uštěďruje – je opravdu žensky*

⁸³ PÁNEK. Pavla, s. 21. MOUDRÁ. Život, s. 25-46.

⁸⁴ LA PNP, Osobní fond Pavly Moudré, č. př. 7/33, dopis J. V. Sluky Pavle Moudré, 16. dubna 1890. Jakub Vojta (1847-1903) byl český herec s angažmá v Prozatímním divadle a později Národním divadle. Věnoval se práci ve vlasteneckých spolcích, zasloužil se o založení Ústřední jednoty českého herectva. V době, kdy psal Moudré dopis, již měl tuberkulózu, dlouhodobě se léčil a kvůli nemoci se později vzdal herectví. Přízvisko Slukov je odvozené od názvu jeho rodné obce Zlukov (nedaleko od Veselí nad Lužnicí).

⁸⁵ SOKA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1590, kart. 17, dopis A. K. Mrhy Pavle Moudré, 16. února 1921.

⁸⁶ URBAN. Pavla, s. 17. Obchodní dům Ant. K. Mrhy stál v Tábořské ulici, číslo popisné 39. SOKA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1865, kart. 25, výuční list z 26. ledna 1893.

dobrý a starostlivý.“⁸⁷ Novomanželský pár možná rovněž sblížila veřejná činnost, Mrha byl totiž nejen podnikatel, ale také jeden ze zakladatelů a aktivních členů *Strany československého živnostnictva a obchodnictva na Benešovsku*, za stranu v roce 1911 kandidoval do Parlamentu. Nelze snad ani pochybovat o tom, že se skutečně milovali a ctili. Dokládají to dochované dopisy, které si manželé psali, a i po rozvodu byl jejich vztah velmi zdvořilý a slušný. Milá oslovení i starost o druhého nepolevila, i když měl Mrha jinou ženu.⁸⁸

Z dopisů je patrné, že Pavla Moudrá měla manžela ráda, žárlila na něj a byla i schopná Mrhovi odpouštět. Velmi emotivní jsou lístky v době, kdy Mrha narukoval na frontu, a Moudrá musela obchod v Neveklově zastat sama.⁸⁹ Nedobrovolené odloučení nesla Pavla Moudrá velmi těžce a cítila se jako „poustevnice“. Strachovala se o manželovo zdraví, těšila se z každého dopisu, který ji utvrzoval, že je v pořádku.

*„Dnes nepřišla žádná pošta od Tebe a mně je smutno, když si pomyslím, že ani nevím, kde jsi! Sníh se sype tak hustě, a já mám vědět, že jsi v tom, že se v tom brodíš a snad ani pod střechu nepřiđeš! To už je k utrápení, a mám děsné obavy o Tebe, že se Ti ozve zase reumatismus a že si nemoc zanedbáš, jelikož tak dlouho to trvá, než se dostaneš k lékaři! Aby Tě Bůh milostivě chránil! [...] Má duše drahá, už jen kdybych Tě mohla obejmout. Tvou hlavu k sobě přitisknout. Včera bylo půl roku, kdy jsme se rozešli v průjezdě u Kouklů u pošty!“*⁹⁰

První světová válka postihla téměř celý svět, změnila životy milionů lidí v 38 státech. Ve válečném konfliktu, který trval čtyři a čtvrt roku, zahynulo téměř deset milionů vojáků a 8,5 milionu civilistů. Moudrá trpěla nejen z pacifistického přesvědčení, ale logicky strádala v soukromém životě. Věřila každé zmnice v tisku, že válka brzy skončí. V dopise z dubna 1915 povzbuzovala manžela, že válečná příkoří se jistě chýlí ke konci. Jenže boje trvaly ani ne rok a skončily podpisem příměří až 11. listopadu 1918.

„Vzpomínám na Tebe v den Tvých čtyřicátých narozenin. Bůh Ti dej zdraví a nám šťastné brzké shledání! V novinách stále určitěji už se objevují zprávy o míru, tak snad nyní

⁸⁷ PÁNKOVÁ, Ludmila. – LUKŠŮ, Vladimír. Listy Pavle Moudré Otokaru Březinovi. In *Středočeský sborník historický* 15, 1980, s. 194.

⁸⁸ Z korespondence Pavly Moudré A. K. Mrhovi se dochovalo 35 dopisů z let 1915, 1919, 1920, 1921 a 1937, fond obsahují také korespondenční lístky - 16 z období 1913 až 1926 a 47 nedatovaných pohlednic. A. K. Mrha Pavle Moudré adresoval 136 dopisů a 186 pohlednic v letech 1909-1940, nedatované korespondence je 69 kusů z toho 38 pohlednic.

⁸⁹ Podrobnosti o délce trvání vojenské služby A. K. Mrhy se v benešovském archivu nenalézají. Z dopisů je patrné, že na frontu odešel už v roce 1914 a jako vojína jej korespondenti ještě titulují minimálně v roce 1917. Z korespondence vyplývá, že alespoň nějaký čas Mrha pobýval v Karpatech.

⁹⁰ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1590, kart. 17, dopis Pavly Moudré A. K. Mrhovi, 24. února 1915.

*opravdu již nastane příprava k němu. Jmenovitě papež v Římě a americký president napomáhají k jeho uskutečnění – Bůh jim žehnej!*⁹¹

Spisovatelka manžela zpravovala podrobně o dění v Neveklově. Popisovala, jak se daří obchodu, kam chodí na vycházky, které bez manžela ale nejsou ono, nebo jak rozkvétá zahrada. Celý týden pracovala v obchodě, jezdila do Prahy pro další zásoby zboží. V neděli byla ráda, když si odpočinula od lidí, kterých měla přes týden dost. Vdané ženy, které k ní chodily nakupovat, žertovaly, jako by snad ani nebyla válka. Opuštěnou spisovatelku rozjařenými řeči rozčilovaly. „*Jim je veselo, když každá má muže doma!*“⁹² O to víc jí bylo bez manžela smutno a prosila jej: „*Chtěla bych se víc dočíst, co celý den děláš a kde jsi.*“⁹³ Osamění dávala najevo nejen v dopisech Mrhovi, ale i například přítelkyni Anně Pammrové. Spisovatelka a filozofka vnímala melancholii z dopisů, ovšem víc než zúčastněnými slovy jí pomoci nemohla. „*Kdybych tam měla syna, nevím, jestli by mé nervstvo na dobro neprasklo.*“⁹⁴

Moudré se z počátku na venkově dařilo relativně dobře, anebo se aspoň snažila manželovi posílat pozitivní zprávy, aby jej zbytečně nermoutila. Sice se zmínila, že začíná ubývat potravin a sedláci, že je zdražili o pětinu. Mouka a chléb se v obci začaly vydávat na lístky, v dalším dopise už ale zmiňuje, že na venkově je lépe než v Praze. Lidé mají co jíst a jsou na čerstvém vzduchu. Zahrada rodila mnoho ovoce, kterým si mohla vylepšovat jídelníček. Úroda jablek, broskví, třešní či švestek byla obvykle tak dobrá, že mohla zásobovat „*bedničkami*“ své přátele.⁹⁵

Obchodu se v roce 1915 vcelku dařilo, vyprodaly se třeba slaměné klobouky, a spisovatelka prakticky prohlásila, že v červnu budou další odvody vojáků, a musí proto objednat další hliníkové šálky, po kterých bude určitě poptávka.⁹⁶ Další válečné dopisy mezi manželi chybí. Je dost pravděpodobné, že válečná krize postihla i Pavlu Moudrou na venkově. Blížil se závěr války a Pavla Maternová o tomto období hovořila jako o „*zlé, hladové době*“.

⁹¹ SOKA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1590, kart. 17, dopis A. K. Mrhy Pavle Moudré, 14. dubna 1915. Hlavou římskokatolické církve byl v letech 1914-1922 Benedict VX; americkým prezidentem byl v období 1913-1921 demokrat Woodrow Wilson.

⁹² SOKA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1590, kar. 17, dopis Pavly Moudré A. K. Mrhovi, 2. května 1915.

⁹³ SOKA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1590, kart. 17, dopis Pavly Moudré A. K. Mrhovi, 2. května 1915.

⁹⁴ SOKA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 804, kart. 9, dopis Anny Pammrové Pavle Moudré, 9. května 1915.

⁹⁵ Pravidelným příjemcem byla například přítelkyně Pavla Maternová, kterou zásobovala nejen ve válečném období.

⁹⁶ SOKA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1590, kart. 17, dopis Pavly Moudré A. K. Mrhovi, 2. května 1915.

Byla ráda, že na letním bytě nasušila trochu hub. Hrnek kozího mléka byl svátostí, kterým si po troškách přilepšovala. U sedláků s prosbami neuspěla vůbec. Raději prodávali vejce či máslo překupníkům, a když už se ze známosti zadařilo kopu vajec sehnat, byla malá a předražená.⁹⁷

V roce 1918 se v Rakousko-Uhersku zhoršila hospodářská situace natolik, že rostlo sociálně-politické napětí. Stoupala dezerce z armády, lidé trpěli hladem a různé profesní skupiny začaly stávkovat. Bezmocnost lidí se obracela proti rakouské vládě. Stávky se proměňovaly v bouře, které opanovaly celé oblasti. Vláda se obávala, aby nedošlo k bolševické revoluci jako v Rusku. Příděly mouky byly buď malé, nebo se nedostávaly vůbec. Mouka a jiné základní potraviny se daly sehnat na černém trhu, ale bylo příliš mnoho zájemců, aby se nasýtili všichni. Hladoví a stávkující dělníci přepadali a pustošili usedlosti, zejména mlýny.⁹⁸ Každodenní strach z možného násilí popsala spisovatelce Růžena Kulíková, jejíž manžel provozoval mlýn.

„[...] stojí u nás denně nejvíc k večeru pět až šest set lidí a prosí o mouku, posledně nám rozbily dveře domovní. [...] Hlad je opravdu zlý.“ Později napsala: *„Kdyby už do té války hrom tloukl, tak je to málo.“*⁹⁹

Pavla Moudrá i její přítelkyně mohly jen doufat, že hmotná nouze s válkou pomine a hospodářství se postupně opět vzchopí. Menší naději měla spisovatelka v partnerském vztahu, který se nakonec rozpadl. Mrha psal častěji, než by se slušelo, jistě Else Šoprové¹⁰⁰. Mladá žena se mu pravděpodobně líbila a spisovatelka se o pravidelné korespondenci mezi nimi dověděla náhodou. Připomeňme, že Moudré bylo čtyřiapadesát let, Mrhovi čtyřicet. Stárnoucí žena, mladší partner a sokyně, nevyvážená trojice, kterou Pavla Moudrá zakusila ještě jednou. K ničemu vážnějšímu mezi Elsou a Antonínem nedošlo a spisovatelka manželovi odpustila. Elsa se šťastně vdala za jiného a *„drama žárlivosti“* skončilo. Spisovatelka psaníčkovou nevěru ustála s grácií. *„Ale viník jsi v tom ty, protože jsi psal nápadně často a ze strany Šoprové to byla jen zdvořilost, kdežto u Tebe to byl interes. To je ten rozdíl. Máš u mě vroubeček.“*¹⁰¹

⁹⁷ SOKA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 630, kart. 7, dopis Pavly Maternové Pavle Moudré, 2. srpna 1915.

⁹⁸ OLIVOVÁ, Věra. *Dějiny první republiky*. Praha: Karolinum, 2000, s. 36-38. ISBN 80-7184-791-7

⁹⁹ SOKA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 21. ledna a 26. srpna 1918.

¹⁰⁰ Biografické údaje nezjištěny.

¹⁰¹ SOKA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1590, kart. 17, dopis Pavly Moudré A. K. Mrhovi, 23. září 1915.

Onen „vroubeček“ byl ve sledu událostí dalších let jen drobností a na druhou stranu naznačil, že o tolik let mladší Mrha bezmezně věrným partnerem nebude. Pavla Moudrá musela přijmout fakt, že Mrha zplodil dítě s jinou ženou, kdežto ona po úmrtí jediného syna už nikdy žádné děti neměla. Dokonce Mrhovu milenkou i s dítětem přijala do rodinného kruhu a všichni tři se společně snažili společensky velmi nepříjemnou situaci ututlat. Kdy přesně a kde se „milovaný Tonáček“ seznámil s vdanou Růženou Kulíkovou, rozenou Mickovou¹⁰², zcela jasně z pramenů nevyplývá. První dopis pochází z roku 1912 a je ještě ryze přátelský, zároveň naznačuje, že nejde o první psaní. Víc citově se Mrha nejspíš začal angažovat až ve válečném období, kdy byl odloučený od rodiny. Intimně se s Růženou začal stýkat nejpozději v roce 1917, protože jejich syn Jaromír se narodil v následujícím roce.¹⁰³

Nejen ze zmínek Pavly Moudré vyplývá, že rodina Mickova byla poměrně zámožná a Růžena byla zvyklá žít v přebytku. V Týnci nad Sázavou rodina vlastnila několik domů, které pronajímala.¹⁰⁴ Růžena se vdala za Františka Kulíka (1870-1947), s kterým měla syna Dana (nar. 25. července 1908) a dceru Hanu (nar. 30. března 1911). Kulík v obci Podělusy vlastnil obchodní a námezdní mlýn, kde společně žili.¹⁰⁵ Je pravděpodobné, že Mrha s Kulíkem obchodoval a díky tomu poznal Růženu. Svazek Růženy Kulíkové s „majitelem realit“ šťastný nebyl. Kulík byl agresivní a nevypočitatelný typ, Mrha jej dokonce nazval „člověk bestie“.¹⁰⁶

Růžena Kulíková nebyla v osobním životě spokojená dlouhodobě. Slušný a pozorný Mrha na ni musel udělat dojem. Jak Pavle Moudré, tak Růženě vkládal do obálek z válečných Karpat luční květiny. Ctitel Mrha psal zevrubně o válečných podmínkách. Dobrým pozorovatelem a vypravěčem ale nikdy nebyl. Vynechával interpunkci a neovládal gramatiku. Podrobnější zprávy mu patrně také komplikovalo cenzurování korespondence, o němž se i sám zmínil. Obálky, které Růžena dostávala, byly opatřeny razítkem „zensuriert“. O ideálních podmínkách ke psaní se rovněž hovořit nedalo. Posádka se opakovaně přemísťovala

¹⁰² Nezjištěné biografické údaje.

¹⁰³ Jaromír Kulík-Mrha se narodil 8. května 1918, v korespondenci je v dětském věku označován jako Lálínek. Moudrá se zmiňuje v roce 1920, že Lálínkovi jsou necelé dva roky. Mrhovo otcovství mimo jiné potvrzuje dopis Růženy Kulíkové z 20. června 1920. Píše, že „tatíček“ poprvé musel Lálínkovi naplácat přes ruce, protože roztrhl matčinu fotografii z roku 1914 a pak ještě schválně rozbil sousoší v ložnici. SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 730, kart. 8, dopis A. K. Mrhy a Růženy Kulíkové Pavle Moudré.

¹⁰⁴ SOkA Benešov, Sčítání obyvatel v roce 1926, obec Krusičiny, osada Týnec, kart. 6. Jindřich Micka, pravděpodobně otec Růženy, je evidován jako majitel šesti domů.

¹⁰⁵ Adresované obálky do obce Podělusy u Týnce nad Sázavou oslovují R. Kulíkovou jako choť majitele realit nebo majitele mlýna.

¹⁰⁶ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 730, kart. 8, dopis A. K. Mrhy Pavle Moudré, 24. června 1920.

a vojíni absolvovali náročné denní i noční pochody. Mrha si stěžoval na všudypřítomné bahno i zkřehlé prsty, které mu znemožňovaly psát delší zprávy. Jeho dopisy psané z „pole“ bývají velmi krátké a někdy polovinu dopisu zabírá poděkování za lístky a stížnosti, že pošta nechodí včas nebo se cestou ztratí. „*A tak duše milá ani nevíš jak milé jsou mi Tvoje dopisy - a jaké je vždy zklamání když nic nepříjde.*“ Detailněji se rozhovořil, když mu Růžena napsala, že potraviny jsou neúměrně drahé. I vojáci se museli spokojit s kukuřičným chlebem nebo starými namočenými suchary. O tuto skromnou stravu se kolikrát podělili s místními obyvateli z horských samot, kteří neměli co jíst. „*Milá duše kdyby jen člověk mohl veškeré obrazce zachytit a je uschovat, byl by to hrozný román.*“¹⁰⁷

První válečné roky patrně nemohl Mrha pravidelně Růženu vídat a jejich vzájemné touhy se omezovaly na korespondenci. V roce 1917 již není pochyb, že jejich vztah přerostl v milenecký poměr. Výchozí situace ale nebyla snadná, Růžena byla stále vdaná, Mrha ženatý: „*Můj bože tolik bolu: Proč ve světě se loučit má, co má být věčně spolu.*“¹⁰⁸ Stesky zamilované ženy se o pár měsíců později stupňovaly, protože čekala Mrhovo dítě: „*[...] tak mi to hrozně připadá, proč nemůže žít duše s duší, které se mají tolik rádi [...] Dosud není mi líp, ale to vše mne netrápí jen v utrpení těší, vím že Ty duše moje jediná jsi tatíčkem [...] Jen vše upřímně řekni naší drahé a dobré Pavlušce a nic nezapírej, bylo by to hříchem, kdyby jsi lhal.*“¹⁰⁹

Z dopisu plyne, že Pavla Moudrá minimálně o manželově přátelství s jinou ženou věděla delší dobu.¹¹⁰ V listopadu 1915 napsal Mrha Pavle Moudré dopis, který snad naznačuje omluvu za to, co se mezi nimi stalo. Je v něm však mnoho jinotajů, správné zhodnocení listu ztěžuje Mrhův hůře čitelný rukopis, těžkopádná stylistika i chybějící interpunkce.¹¹¹ V korespondenci Pavly Moudré a Antonína Mrhy je proluka a první poválečné dopisy existují až z roku 1919. Do té doby měla spisovatelka dostatek času, aby se vším vyrovnala. Dopisy, v nichž Pavla Moudrá mohla vůči manželovi používat vyčítavější či ostřejší tón, se

¹⁰⁷ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1861, kart. 25, dopisy A. K. Mrhy Růženě Kulíkové, od 28. října 1914 do 21. listopadu 1915.

¹⁰⁸ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1861, kart. 25, pohlednice Růženy Kulíkové A. K. Mrhovi, 31. března 1917.

¹⁰⁹ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1861, kart. 25, dopis Růženy Kulíkové A. K. Mrhovi, 15. září 1917.

¹¹⁰ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 730, kart. 8, dopis Pavly Moudré A. K. Mrhovi, 23. září 1915. Moudrá píše, že se rozešli před sedmi měsíci. Může mít na mysli partnerský rozchod, protože si Mrha již dopisoval se svojí budoucí ženou Růženu Kulíkovou. Pokud by minila Mrhův odchod na frontu, pak by nesesedlo již dříve zmíněné datum, že 24. února 1915 to bylo půl roku, co narukoval.

¹¹¹ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 730, kart. 8, dopis A. K. Mrhy Pavle Moudré, 23. listopadu 1915.

nedochovaly. Jejich hovory mezi čtyřma očima možná byly mnohem emotivnější, plné slz a rozčarování z nevydařeného vztahu. V dochovaných dopisech je však Pavla Moudrá vůči manželovi smířlivá a chápavá. Mrha nicméně věděl, že své ženě ublížil a trápily ho výčitky. Snažil se k ní chovat vždy velmi korektně a s neutuchající láskou, ačkoliv už jen platonickou. „[...] mé svědomí proti Tobě jest dosti pošmouráno a tu bych též si přál nějaké lepší svědomí [...]“¹¹² Spisovatelka mu oplácela dopisy starostlivými otázkami: „Co říkáš, dušičko, té změně počasí? Mám starost, zda jsi cestou nenastydl – piš mi.“¹¹³ Je zřejmé, že spisovatelka chovala i přes všechny okolnosti k manželovi úctu a pěkně o něm hovořila i před svými přáteli. Minimálně u Pavly Maternové měl Mrha pověst ochotného a spolehlivého muže, který všechno rád zařídí. „I Tobě pomáhej Pánbůh; nebude to snadné zařizovat novou domácnost. Ještě, že Ti nebe dalo takového muže, jakého Ti dalo: všemělce, který nejen všechno dovede, ale také rád a dokonale pro Tebe udělá!“¹¹⁴

Pavla Moudrá musela být nesmírně tolerantní. Osud týrané Růženy Kulíkové jí nebyl lhostejný. Stala se Růženinou přítelkyní a důvěrníci a snažila se jí ve všem pomáhat. Blízký vztah spolu měly již v listopadu 1915, kdy se dochoval Růženin první list adresovaný spisovatelce. Růžena působí v dopisech jako velmi nešťastná žena, kterou manžel trýzní a nemá oporu ani v manželově a své rodině. Práce ve mlýně ji celodenně zaměstnávala, dopisy psala v ústraní, aby ji manžel nerušil. Nejspíš by korespondenci zatrl, kdyby se o jejím důvěrném poměru s jiným mužem dověděl. Kulíka roznítla každá maličkost a bezdůvodně jednou rozbil dveře a kuchyňské hodiny. Podruhé řádl, když donutil vozku, aby vedl koňský náklad přes zamrzlou Sázavu. Led tíhu neunesl a hodiny trvalo zboží vylovit a zachránit povoz. Rozzuřený manžel přišel domů se slovy, „že musí všechno rozbít.“¹¹⁵ Růžena se takto podrobně svěřovala v dopisech málo a většinou se odkazovala na osobní setkání a jen neurčitě zmínila, že se strachy celá třese. Svěřovat se v dopisech nebylo bezpečné. Pavle Moudré občas chodily obálky rozlepené.¹¹⁶

¹¹² SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 730, kart. 8, dopis A. K. Mrhy Pavle Moudré, 8. ledna 1919.

¹¹³ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1590, kart. 17, dopis Pavly Moudré A. K. Mrhovi, 31. října 1919.

¹¹⁴ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 678, kart. 2, dopis Pavly Maternové Pavle Moudré, 7. července 1919.

¹¹⁵ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 13. listopadu 1916, 7. ledna 1917. Růžena Kulíková si s Pavlou Moudrou dopisovala až do její smrti v roce 1940. Archiv uchovává 611 dopisů a pohlednic.

¹¹⁶ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 12. září 1917, 25. září 1917.

František Kulík za války narukoval, ale dostával dlouhodobé dovolené a Růžena byla vždycky šťastná, když zase odjel a měla klid. Svého „*Tónu*“ chtěla vídat častěji, ale „*bylo by to příliš nápadné*,“¹¹⁷ a proto se musela spokojit s dopisy. Už na začátku roku 1917 se domluvili, že by mohli žít všichni tři ve společné domácnosti a že Růžena Kulíková manžela opustí. Šlo nejspíš o návrh Růženy a Antonína a Pavla Moudrá s ním souhlasila. Sny a plány nepostupovaly tak rychle, jak by si všichni přáli. O pár měsíců později Růžena otěhotněla a cítila se vůči Pavle vinná. Věděla, že si již dost vytrpěla a že další nečekaná komplikace ji musela ranit. Růžena slibovala, že s Antonínem udělají všechno proto, aby „*měla svůj další život co nejkrásnější*“.¹¹⁸

Jestli někdy byla Růžena Kulíková s manželem šťastná a milovala ho, láska byla nenávratně pryč. Kvůli zlému chování už pro ni byl jenom „*satan*“ a „*d'ábel*“, necenila si ani jeho schopností obchodovat: „*Já musím mít za všechny hlavu, můž ten je opravdu blbý jako patník, to je k zbláznění*“. Těhotenství nebylo pro Růženu příjemným obdobím. V dopisech stále opakuje, jaký má hrozný život. Jinak byla vždycky opatrná, s čím se svěří, a stále udržovala opatrný tón a náznaky. Z dopisů ani nijak jasně nevyznívá, zda František Kulík věděl, s kým Růžena dítě čeká. Intimita se v dopisech zkrátka neslušela. Radostnou událost, očekávané dítě s milovaným mužem, zmínila jen jednou: „*Malá dušinka je díky Bohu zdráva a je opět čipernější a začíná být zase tlustší*.“ S blížícím se porodem víc uvažovala o tom, že od manžela odejde. Navrhovala, aby Antonín na Moravě najal mlýn. Růžena měla zkušenosti s vedením mlýna i účetnictvím. Mrha si skutečně podal inzerát, ale nabídky nebyly valné a z plánu sešlo.¹¹⁹

S Růženou se moc nevídal a osobní rozhovory se ženou, která čekala jeho dítě, mu chyběly. „*Chtěl bych duší milé mnoho říci na tomto papíře, ale nemohu to musí až kdy na svobodě ústa má*.“¹²⁰ V květnu 1918 Růžena porodila syna Jaromíra, celý život mu rodina říkala Lála, Lálinek, když byl ještě hodně malý tak drahá dušička. Moudrá si s Mrhou v Praze pronajala byt, kde zhruba necelý měsíc se synem zůstala a pak se vrátila zpátky domů.

Výpověď Růženy Kulíkové je pěknou ukázkou dobové péče o kojence. Novopočená matka měla k dispozici chůvu a hospodyně, i tak měla čas spočítaný na minuty a domácnost

¹¹⁷ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1587, kart. 17, dopis Pavly Moudré Růženě Kulíkové, 27. března 1916.

¹¹⁸ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 7. ledna 1917, 27. prosince 1917.

¹¹⁹ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 2. ledna 1918, 19. ledna 1918, 8. února 1918, 12. března 1918, 1. dubna 1918.

¹²⁰ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1869, kart. 25, dopis A. K. Mrhy Růženě Kulíkové, 28. února 1918.

zastávala nadále. Jaromíra kojila asi osm měsíců, pak jí lékař doporučil, aby syna postupně odstavovala, protože se cítila slabá. Ve výbavě kojeneckých potřeb stále ještě nechyběl povijan. Silně utahované zavinovačky svázaly dítě tak, že se nemohlo pořádně pohnout, přitom malý Jaromír se rád protahoval „na všechny strany“. Asi v devíti měsících postihovaly Jaromíra záchvaty vzteku. Růžena si nevěděla rady a polévala ho vodou, aby se ukonejšil. Studenou sprchou uklidňují někteří rodiče hysterické děti dodnes.¹²¹

Muselo být nesmírně těžké manželovi nevěru odpustit, zároveň Pavla Moudrá už jeden rozpad manželství zažila a věděla, že se opuštěná žena ocitá v nezáviděníhodné situaci. I v druhé dekádě 20. století společnost nebyla k partnerské rozluce tolerantní: „*Jaké to je štěstí mít dítě a moci se k němu poctivě hlásit!*“¹²² Moudrá byla veřejně známou osobností, a čím méně lidí znalo podrobnosti z jejího soukromí, tím lépe. Nejspíš proto se společně rozhodli, že v roce 1919 přesídlí do Olomouce. Na malé vesnici by neobvyklý trojúhelník vyvolal skandál. Než se ale všichni na nové adrese sešli, uplynula řada měsíců a Moudrá přebývala v Olomouci hlavně sama. Bydlení našla na konci města v úřednické vilové čtvrti.¹²³ Dopisy odesílala z Olomouce už na počátku roku, stabilně se tam přestěhovala někdy v polovině roku. Pavla Maternová litovala, že nezvolila raději Prahu, protože se uvidí ještě méně a prosila ji, ať zašle „*důkladný popis svého království*“, až se v něm ujme vlády.¹²⁴

Spisovatelka se na příjezd batolete moc těšila, jenže Růžena s odjezdem váhala, tu ji bránila „*finanční otázka*“, poté zase žádala o rozlučku. Pavle Moudré o ní napsala poprvé o vánočních svátcích 1918, v čemž ji manžel utvrdil o měsíc později, kdy prohlásil, že s ní nechce žít a že se k sobě nehodí. Jenže Kulíkovy nálady se měnily a on zase obrátil. „*Satan mě nechce pustit a jen mi sprostě nadává.*“¹²⁵ Váhavě se k odchodu od manžela stavěla i Růžena. Pavle Moudré sdělovala, že počká, až polepší poválečná měna.¹²⁶ Hlavním motivem váhání bylo, že soud jí neurčí děti do výchovy.

¹²¹ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 5. června 1918, 6. července 1918, 10. prosince 1918, 23. ledna 1919.

¹²² SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1590, kart. 17, dopis Pavly Moudré A. K. Mrhovi, 3. února 1920.

¹²³ LA PNP, fond Otokara Březiny, inv. č. 1250-1259, dopis Pavly Moudré Otokaru Březinovi, 12. srpna 1919. Adresa Resselova 22. Moudrá píše, že se nestýká s lidmi.

¹²⁴ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 678, kart. 7, dopis Pavly Maternové Pavle Moudré, 7. července 1919.

¹²⁵ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 12. března 1919.

¹²⁶ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918-1938): vznik, budování a zlatá léta*. Díl první. Praha: Libri, 2003, s. 60-62. ISBN 80-7277-195-7. Růžena Kulíková vyčkávala, jak se stát vypořádá s odlukou od rakouské měny. Za změnami stál ministr financí Alois Rašín. Parlament mu 25. února 1919 schválil stažení poloviny peněz z oběhu. Bankovky se rychle okolkovaly. Tím se podstatně snížila zvyšující se inflace a polevil

Syn Růženy Dan studoval v Praze hru na housle. Kulíkovi se nelíbilo, že jeho profesor k nim jezdí o prázdninách a vyhrožoval, že když se tak stane ještě jednou, všechny z domu „vymlátí“. Růžena Danovo hudební vzdělávání podporovala a chtěla se přestěhovat s dětmi do Prahy, nejmladšího syna Jaromíra by svěřila Pavle Moudré a Mrhovi. Plánovala, že si najde práci na úřadě. Podobné úvahy spisovatelka nepodpořila a označila je za „hloupost“.¹²⁷ Růžena stále měnila plány a spisovatelka ztrácela trpělivost. Uvěří, až přijede, sliby už jí nestačily.¹²⁸ Trpělivost pozbýval také Antonín Mrha. „*Malého Jaromírka bych rád velice měl z onoho místa kde je jinde, snad i to kdy bude.*“¹²⁹

Spisovatelka se divila, proč Růžena manžela rychle neopustí, zvláště když se jí nabízelo klidné zázemí v Olomouci. „*Já tomu jejímu poměru ke K. zkrátka nerozumím; chvílemi to vypadá, jako by jí u něj bylo docela dobře, a jako by si spolu – až na nějakou tu nadávku – dobře rozuměli. Budoucnost ukáže, co je pravda.*“¹³⁰ Je možné, že se Kulík v blíže neurčené době nakazil syfilidou, protože chodil za prostitutkami. Růženu a děti touto nebezpečnou pohlavní chorobou nenakazil.¹³¹ S větší pravděpodobností si však pohlavní chorobu vymyslela, protože František Kulík se po rozvodu minimálně ještě jednou oženil a měl další děti.

Růžena opět v lednu 1920 hovořila o odjezdu do Olomouce a teprve v březnu si svoje věci nechala tajně převést k bratrovi, o zbytek se plánovala soudit.¹³² Kulík svoji ženu stále psychicky trýznil a chtěl ji připravit o majetek. Schválně jí nedával peníze a poslední kapkou byl surový útok. Růženu vlácel za vlasy, dvakrát jí udeřil do hlavy, sprostě nadával a hned nato vzal flintu a mířil na ni. Naštěstí nikoho nezranil.¹³³

Moderní terminologie nazývá jednostranné týrání domácím násilím. Typické je, že psychické i fyzické útoky partneři dlouhodobě tolerují, omlouvají a nedokážou se od agresora

černý obchod včetně korupce, který bujel v hospodářských centrálach a rozdělovnách. Měna byla upravena 10. dubna téhož roku a vznikla československá koruna. Poté stát dokončil výměnu kolkovaných bankovek za nové.

¹²⁷ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 25. května 1919, 28. května 1919, 3. června 1919.

¹²⁸ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1587, kart. 17, dopis Pavly Moudré Růženě Kulíkové, 22. října 1919.

¹²⁹ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 730, kart. 8, dopis A. K. Mrhy Pavle Moudré, 30. července 1919.

¹³⁰ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1590, kart. 17, dopis Pavly Moudré A. K. Mrhovi 12. ledna 1920.

¹³¹ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, kart. 6, inv. č. 587, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 11. září 1928.

¹³² SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1861, kart. 25, dopis Růženy Kulíkové A. K. Mrhovi, 8. března 1920.

¹³³ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré 15. února 1920.

odpoutat. Podobně se chovala Růžena Kulíková, i když tahanice velmi špatně snášela, což Pavla Moudrá mnohokrát komentovala, na začátku roku 1920 například slovy: „*Je to smutné s tou R., a já myslím, že už je nejvyšší čas, aby odtamtud byla vytržena. [...] Vždyť ji ten ďábel úplně zničí, že z ní bude ruina! Máš-li nějaké zprávy o ní spíš než já, tedy mi je hned sdě!*“¹³⁴

Růžena alespoň bez manželova vědomí požádala, aby mu byly odebrány všechny zbraně. „*Nemusíme se nikdo bát, že nás zastřelí.*“¹³⁵ Nenávist a strach ke Kulíkovi přetrávil dlouhodobě. Po dvou letech (1922) Růžena dostala dopis z hejtmanství, zda mohou Kulíkovi vrátit zbraně. Odmítla s odůvodněním, že se stále obává o svůj život.¹³⁶ O rozluce Růžena požádala nejspíš na počátku roku 1920, v červnu dostala dopis od advokáta. Kulík se u něj zastavil a nešetřil pomluvami, chtěl vrátit aspoň polovinu údajně ukradeného kapitálu, tedy 80 tisíc korun a také darované šperky.¹³⁷ V té době se již Růženě konečně podařilo začít nový život v Olomouci s Lálínkem a Antonínem, s kterým si po letech strádání konečně užívala velebení místností.

„*Včera jsme dostaly stěhovací nemoc a to by Jsi se byla zasmála, jak jsme s duší drahou stěhovaly almary s jednoho místa na druhé, až konečně byly podle našeho vkusu. – Tvůj pokojíček také ta nemoc postihla a je nyní o hodně lepší, až se do něho vrátíš, bude se Ti lépe líbit.*“¹³⁸

Veselé okamžiky stále kalily nedořešené vztahy s Františkem Kulíkem. Odchod od manžela nebyl poslední, co musela Růžena řešit. Čekal ji soud, dohadování o majetek i děti. Dcera Hana dočasně přebývala u sestry v Příbrami, Dan možná zůstal v Podělsích.

„*Já se neobávám žádného nebezpečí pro nás oba a vysvětluji Ti to následovně: – Všichni se strany mé rodiny na moje stesky po dobu v P.[odělsích] mi dovedly říci jenom nebud' tam odejdi; nikdo z nich neřekl, pojd' ke mně po dobu než se spor srovná! Jak si vlastně ten můj odchod představovaly v nynější kruté době, kdy je nouze o byty, a potraviny. [...]* Já se nebojím žádného soudu tím méně Kulíka. – *Ať jen mi vysvětlí jak si můj odchod představoval. – On mě vyháněl bez halěře. Co pak je možno tak žít, ani psovi né. – Ať mě*

¹³⁴ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1590, kart. 17, dopis Pavly Moudré A. K. Mrhovi 20. ledna 1920.

¹³⁵ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1861, kart. 25, dopis Růženy Kulíkové A. K. Mrhovi, 8. března 1920.

¹³⁶ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 22. dubna 1922.

¹³⁷ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 730, kart. 8, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 24. června 1920.

¹³⁸ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 17. června 1920.

žaluje pro konkubinát, to nevadí. – Bez haléře mně vyhnal, o Hanču se nestaral ani zda-li má sousto do úst.“¹³⁹

Spisovatelka, vzdálená milovanému Neveklovu, mezitím musela zalarmovat hodně síly, odvahy i tolerance. Ustavičné obavy o osud Růženy, Lálínka a Mrhy negativně ovlivňovaly její duševní stav i zdraví. Trpěla žaludeční neurózou, stěžovala si, že ji „*něco vevnitř vadí a tlačí*.“¹⁴⁰ Jakmile pozřela těžší jídlo, žaludek a střeva se začaly bouřit. V hlavě nepřestávaly vířit nepříjemné myšlenky, neustálé rodinné problémy ji vyčerpávaly a konstatovala, že „*člověk ani zdráv být nemůže*“.¹⁴¹ Chatrné zdraví podmiňovalo výkyvy nálad a opakovaně se zmiňovala o smrti: „*[...] najednou přijdou bolesti a takový zvláštní duševní stav, že kdyby v tu chvíli jel kolem vlak, snad by si člověk lehl na koleje, ne ze zoufalství, ale z takového pocitu odevzdanosti se smrtí. A zas to přejde a mám humor.*“¹⁴²

Když se spisovatelce ulevilo a ona zase mohla pozřít jídlo, aniž by ji zlobil žaludek, potěšeně o tom psala manželovi. Byla ráda, že jí někdo naslouchá a má starost o její zdravotní stav. „*Moje zdraví se velmi lepší, a kdybys byl viděl, jaký jsem dnes snědla talíř „báby“, upečené z jablíček a zbytků neveklov. vánočky, byl bys měl radost z pacientky! Obtíže v žaludku jsou mnohem menší, i již zase lépe vypadám. Jistě k tomu přispívá klid duševní, který po několik dní již mám – dokud něco nepřijde, co mne opět rozruší.*“¹⁴³

K dobré psychické pohodě například nepřispěl o zákon zabírání bytů. Reálně hrozilo, že bytový úřad dosadí spisovatelce do domu cizí rodinu a ona se bude muset s neznámými lidmi dělit o společné prostory. Rozhořčeně si proto manželovi stěžovala, že sociální demokraté s nimi bezpochyby budou jednat nemilosrdně.¹⁴⁴ „*To je zákon bolševismu, a jsem žádostiva, bude-li platit i pro ministra Klofáče*“¹⁴⁵, *který má ve ville sám pro sebe 7 pokojů. Každý v jiném slohu! A což p. president na hradě ty sály? Tam by mohlo být v každém 5*

¹³⁹ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 17. června 1920. Hana vystudovala obchodní školu a později se v regionu Benešova vdala pravděpodobně za jiného mlynáře. Dan vystudoval vysokou školu, získal doktorát a učil v Praze. Oženil se a měl dceru Dagmar.

¹⁴⁰ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1590, kart. 17, dopis Pavly Moudré A. K. Mrhovi, 22. listopadu 1919.

¹⁴¹ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1590, kart. 17, dopis Pavly Moudré A. K. Mrhovi, 21. ledna listopadu 1920.

¹⁴² SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1590, kart. 17, dopis Pavly Moudré A. K. Mrhovi, 2. ledna 1919. 30. ledna 1920 psala Mrhovi, že by se ráda dožila Lálínkových studií. „*[...] když je člověku nedobře, tak už jakoby cítil takové chladné dotknutí a už si myslí, že snad je to smrt [...]*“

¹⁴³ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1590, kart. 17, dopis Pavly Moudré A. K. Mrhovi, 31. ledna 1920.

¹⁴⁴ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1590, kart. 17, dopis Pavly Moudré A. K. Mrhovi, 31. října 1919.

¹⁴⁵ KAŠPAR, Michal. *Václav Klofáč: vzestup a pád prvorepublikového politika*. Dobříkov: obec Dobříkov, 2004, s. 6, 30-31. Václav Klofáč byl ministrem národní obrany v letech 1918-1920, byl zakladatelem a dlouholetým předsedou Národně sociální strany.

rodin!“¹⁴⁶ Naštěstí se jednalo o plané pochyby, alespoň později se o zabírání bytů spisovatelka nezmínila.

Moudrá měla skutečně v rodinném domě dostatek místa a nepomáhalo jí, že v něm zůstávala dlouhodobě sama. Jedinou oporu mívala v dopisech, které od svých blízkých dostávala. Mrha pobýval hodně času v Praze, kde měli byt na Vinohradech, nebo v Neveklově obstarával hospodářství.¹⁴⁷ Kulíková setrvala u manžela a snažila se právně vyřešit nefungující manželství. Spisovatelce se evidentně stýskalo a „dychtivě“ četla každé manželovo psaní. „*Těším se, až tu budeš na Vánoce; bylo by to tak hezké.*“¹⁴⁸

Když se nedozvěděla všechny podrobnosti, nesla to nedůtklivě. Mrha občas i nechtěně něco z denních událostí zamlčel a Moudrá jej za to kárala. „*Ne, že mi lžeš, to vím, že ne, ale mlčíš, že mi o svých citech nepovídáš, že se se mnou o nic nesdílíš, jenom když se Tě přímo zeptám ústně. Proč to? Přece vím, že na Lál.[ínka] i R.[ůženu] stále myslíš a že jsi duchem při nich.*“¹⁴⁹

Pavla Moudrá se nemohla dočkat, až všechny útrapy budou za nimi. Na očekávanou společnost se připravovala hodně dlouho a s manželem organizovala všechny přípravy. „*Přijede-li R. tak brzy, nevid se, že schnu starostí! Nemohu dosud nikde pro ně, pro 3, sehnat mléko. To bude jedna bída. Pak ty peřiny. Pak R. je narozená, vychovaná v přebytku, v blahobytu, v dostatku všeho – musíme mít zásoby potravin i všeho, nevěřím, dokud to nevidím, že by se dovedla uskromnit s málem. [...] Nediv se, že mi to vše víří hlavou, nechci, aby R. jednou stýskala, že přišla do horšího. Až snad tu první trému přemohu, bude to lepší, ten první měsíc bude nejhorší.*“¹⁵⁰

Tešila se na „MUDr. Lálínka“, který bude mít bezpochyby na její zdravotní stav blahodárné účinky. Také chtěla předat vedení domácnosti Růženě a už si plánovala, že bude

¹⁴⁶ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1590, kart. 17, dopis Pavly Moudré A. K. Mrhovi, 1. ledna 1919. Obce a společné bytové úřady mohly zabírat byty podle § 1 a 33 zákona z 30. října 1919, č. 592 Sb. z. a n.

¹⁴⁷ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 730, kart. 8, dopis A. K. Mrhy Pavle Moudré, 25. srpna a 27. srpna 1919. Mrha Moudrou spravuje o rekonstrukci neveklovského domu a stěžuje si, jak je drahý materiál, a že přemrštěnou cenu platí také za řemeslnickou práci.

¹⁴⁸ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1590, kart. 17, dopis Pavly Moudré A. K. Mrhovi, 29. listopadu 1919.

¹⁴⁹ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1590, kart. 17, dopis Pavly Moudré A. K. Mrhovi, 27. listopadu 1919. Další dopis z 20. listopadu 1919. „*Prosím Tě, kde jsi se vzal v Chocni, že Ti R.[ůžena] děkuje za ten významný lístek odtamtud? Nic jsi mi nepsal, žeš tam byl! [...] Buď hodně zdráv a piš mi často a všechno!*“

¹⁵⁰ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1590, kart. 17, dopis Pavly Moudré A. K. Mrhovi, 3. února 1920.

mít víc času na práci.¹⁵¹ „*Nediv se, dušičko, že jsem se vším tak rozrušena. S jedné strany má duchovní práce pro lidstvo, klid k ní nutný, a s druhé strany ty překážky, ta na naše tragedie životní, dosud nerozřešená, ten neklid! Ale jedna krásná hvězdička mi nad tím vším svítí, to je moje láska k Tobě, ne zemská a ženská, nýbrž povznesená vysoko nade všechno pomíjející. A v té také zvítězím.*“¹⁵²

Pro všechny tři musely být poslední roky psychicky velmi náročné. Delikátní okolnosti se nedaly tajit donekonečna. Jen málo lidí mělo tušení, že Moudrá s manželem zůstali pouze přátelé a on plánuje život s jinou ženou. Spisovatelku proto vyděsila představa příbuzenské návštěvy, vymyslela si proto historku, že se Růžena stěhuje od manžela a přilnula k ní natolik, že si přeje bydlet s ní v Olomouci, proto jí z přátelství pronajme polovinu domu. „*Ono to, má dušičko, dlouho nepůjde zapírat a tajit, a já dokud jen bude možno, budu ochotně brát všechno na sebe, aby ani stínek nepadl na duši mně drahou, na její pověst atd. Bůh mi jistě pomůže, právě když nebudu tajit a lhát.*“¹⁵³

Úzkostlivá spisovatelka chtěla za každou cenu zachovat dobrou pověst všech a navrhovala, aby s nimi Antonín nebydlel a trvale se přihlásil v Pavlovicích, kde snad měl zaměstnání. Růženě to příhodné nepřišlo. „*Uvažovaly jsme o Tvém návrhu, aby d.d. [drahá duše – často používané oslovení] bydlela jinde, ale přišly jsme k názoru, tím bychom ještě více lidem náš poměr postavily před oči.*“¹⁵⁴

Mrha byl Pavle Moudré vděčný, že na něj nezanevřela a neustále mu ochotně pomáhala.¹⁵⁵ Spisovatelka musela překonat hluboké ponížení, jinak by přišla o blízkého člověka, kterého milovala a s kterým si tak dobře rozuměla. Mrha se jí naoplátku snažil psát láskyplné dopisy, což ocenila. „*Děkuji Ti za Tvé milé krásné psaní, za Tvá slova lásky, která se mi, uvážím-li všechno ostatní, R. atd., zdají takřka neuvěřitelnými a ptám se v duchu, zda je to možno! U mě je to něco jiného, jám mám jenom Tebe a svou duševní práci, ale Ty!? Ale, ať*

¹⁵¹ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1590, kart. 17, dopis Pavly Moudré A. K. Mrhovi, 2. ledna 1920.

¹⁵² SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1590, kart. 17, dopis Pavly Moudré A. K. Mrhovi, 3. února 1920.

¹⁵³ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1590, kart. 17, dopis Pavly Moudré A. K. Mrhovi, 19. února 1920.

¹⁵⁴ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 21. června 1920. Růžena drahou duší myslela Antonína. Mohla se radit s ním, v tom případě je v dopise chybná shoda podmětu s přísudkem, nebo o problému hovořila se sestrou Boženou. Pisatelčin pravopis obsahuje řadu chyb po celou dobu korespondence s Pavlou Moudrou.

¹⁵⁵ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 730, kart. 8, dopis A. K. Mrhy Pavle Moudré, 17. června 1920.

*je to jak chce, blaží mne to i uzdravuje, že tak po mně toužíš a máš mne rád!*¹⁵⁶

Pavle Moudré se blížila šedesátka a myšlenkami se upnula na malého chlapce. „*Píšeš, že naše dopisy jsou jako před 19 lety. Ba ne, to je veliký rozdíl. Asi takový jako mezi jarem a podzimem. Tehdy po dopisech následoval náš krásný společný život ve Lvově.*¹⁵⁷ *Kdežto teď bude po dopisech následovat týž krásný život Tvůj, ale ne již můj; Tvůj pohádkový život s jinou duší, to bude zas Tvoje jaro, a pro mne zbude již jen tichý podzim s předtuchou dlouhé zimy. Já se jen těším na Lálínka a kudy chodím, tak na něj myslím, jak mu budu na ulici ukazovat koníčky a vlaky a v městě věci ve výkladech; jak mu doma budu ukazovat obrázky a učit ho písničky - jen bude-li chtít být u mne a bude-li mne mít rád!*“¹⁵⁸

Společně pobývali v Olomouci necelý rok. Antonín se připravoval na odjezd s Růženou do Piešťan, kam odjeli na jaře 1921. Pavla Moudrá se vrátila s Lálínkem do Neveklova. Mrha byl na Benešovsku známým obchodníkem a musel začínat na novém místě bez jakékoliv prestiže. „*Tak jsem velice zvědav na celou naší akci kde vlastně započneme něco aktivně provozovati.*“¹⁵⁹ Lázeňské město zvolil patrně proto, že předpokládal početnější klientelu. V Piešťanech otevřel obchod s lidovými výrobky a koupacími potřebami v Kurhotelu v centru města.¹⁶⁰ V červenci Růžena informovala Pavlu Moudrou už ze Slovenska. Mimimálně měsíc obchodovali a podařilo se jim utržit 41 tisíc korun. Šlo o jeden z mála dopisů, kdy Růžena působila šťastně, první výdělky byly dobré a bylo pořád co dělat. Když žila s Kulíkem, nebylo se čemu divit, že psala jen špatné zprávy. Jedinou radost jí dělal syn Lálínek a Hana s Danem. Na Slovensko odjela bez nich. Spisovatelku proto v každém dopise vybízela, aby o Lálovi i „*poděluských dětech*“ informovala co nejvíc. „*Jsme Ti velice vděční, že nám opatřuješ Lálu [...]*“¹⁶¹ Růžena si na Slovensku nikdy nezvykla. Měli vlhký

¹⁵⁶ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1590, kart. 17, dopis Pavly Moudré A. K. Mrhovi, 31. ledna 1920.

¹⁵⁷ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 730, kart. 8, dopis A. K. Mrhy Pavle Moudré, 2. února 1937. Pavla Moudrá se odkazuje na společný zimní pobyt v polském Lvově.

¹⁵⁸ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1590, kart. 17, dopis Pavly Moudré A. K. Mrhovi, 2. února 1920.

¹⁵⁹ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1869, kart. 25, dopis A. K. Mrhy Růženě Kulíkové, 10. prosince 1920.

¹⁶⁰ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 9. února 1937. Na počátku roku 1937 se manželé Mrhovi kvůli vysokému nájmu přestěhovali do obchodu u pana Kouřila. Šlo rovněž o centrum města v pasáži. Růžena si libovala, že je tam větší frekvence lidí a mají moderní výklad.

¹⁶¹ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 1. července 1921.

byt, stěžovala si na zimní nepříznivé klima, v létě na veliké horko. Obchodu se nedařilo a nejraději by odjela zpátky domů do Čech. „[...] o pitomých Piešťanech je lepší mlčet.“¹⁶²

Odjezdem do vzdáleného města spisovatelce patrně ulehčili komplikovanou rodinnou situaci. Růžena již byla s Kulíkem rozvedená nebo tentýž rok rozvod proběhl.¹⁶³ Mrha odjížděl na Slovensko ještě jako ženatý muž a s Pavlou Moudrou se rozvedl v roce 1928.¹⁶⁴ Tříletý Jaromír byl ještě hodně malý, když rodiče odjeli pryč a přenechali výchovu syna Pavle Moudré. Je pravděpodobné, že tak učinili, aby jej ochránili před Františkem Kulíkem, který usiloval o své děti, Hanu a Dana. Obávali se, že by mohl někdy v budoucnu žádat také o Lálínka. „Co se týče Lály myslím, že ho chtít nebude, ale přece Ti Dr. Š.[auer] radil, že by měl Lálu Toňa adoptovat na sebe.“¹⁶⁵

Pavla Moudrá s Antonínem Mrhou skutečně žádost o adopci podali a Lálínka se jim podařilo získat. S adopcí musel souhlasit František Kulík. Nejspíš problémy nedělal, protože se k soudu se dostavil a schválil i to, že Jaromír bude používat příjmení Kulík-Mrha.¹⁶⁶ O osud Lálínka se matka obávat nemusela. S Danem a Hanou neuspěla. František Kulík Hanu vyhledal v Příbrami a chtěl ji odvést, jenže dívka se ho bála a odjet s ním nechtěla. Z pozdějších dopisů vyplývá, že Růženiny děti studovaly v Benešově, prázdniny trávily u otce. Matka o nich moc zprávy neměla, protože Kulík jim nejspíš zakazoval psát na Slovensko.¹⁶⁷

„Danda mi psal dopis a poslal fotografii, je z Něho fešný chlapec. Naříkal si, že měl špatné prázdniny, že musel dělat na poli a ještě že se otci nezachoval, vduchu prý na mne vzpomínal jaké jsem měla peklo; je prý rád, že je již v Benešově, ač prý má mnoho učení, vojnu prý jak řemen. Hana je doma a agrárníci [...]“¹⁶⁸

Mateřskou lásku nahradila Lálínkovi „bábinka“. Vzhledem k tomu, že Pavla Moudrá byla veřejně činná celý život a nepřestávala pracovat „pro lidstvo“, malý Jaromír už jako

¹⁶² SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 15. září 1925.

¹⁶³ SOkA Benešov, Sčítání obyvatel v roce 1921, obec Krusičany, osada Podělusy, kart. 5. František Kulík, narozený 8. února 1870, je již evidován jako rozloučený. SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 14. dubna 1922. Růžena spisovatelce sděluje, že manželství bylo rozloučeno Krajským soudem v Táboře z viny obou stran.

¹⁶⁴ PÁNEK. Pavla, s. 242. Rozvod provedl Zemský soud civilní v Praze z viny manžela 24. ledna 1928.

¹⁶⁵ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 15. prosince 1923.

¹⁶⁶ SOkA Benešov, Okresní soud v Neveklově, Nc 188/24, adopční list, 22. září 1924.

¹⁶⁷ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 2. července 1920, 19. ledna 1922, 16. února 1923, 4. září 1923, 15. září 1925.

¹⁶⁸ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 15. září 1915.

hodně malý spisovatelku doprovázel na přednášky. O jedné v Mladé Boleslavi referovala do Piešťan: „*Lála byl také a byl jediný, kterému se to nelíbilo, a pořád prý se ptal, kdy už babička přestane. Mají ho zde všichni tolik rádi, ale on se pořád ještě ostýchá a dělá ze sebe hloupého jelimánka.*“¹⁶⁹ Lálínek se ve světě dospělých brzy zorientoval, co si povídali, opakoval a přejímal. Téměř v sedmi letech prohlásil, že bude vegetariánem a krátce na to mu vyšla básnička v časopise Sbratření, který Pavla Moudrá vydala se svým přítelem Přemyslem Pitterem. Matka Růžena se dmula pýchou, jak je Lálínek šikovný.¹⁷⁰

Pavla Moudrá měla na Jaromírovo vzdělávání největší vliv a rodiče, vzdálení na Slovensku, nechávali rozhodnutí téměř výhradně na ni.¹⁷¹ Růžena dokonce netrvala na tom, aby Lálínek dokončil střední školu. Otec navrhoval, že klidně může vstoupit do praktického života, že je šikovný a neztratí se (později názor změnil). Chlapcovy výsledky se ve vyšších ročnících postupně zhoršovaly, což babička zdůvodňovala chatrným zdravím. Matka Lálínkovy choroby zlehčovala, domnívala se, že se Lálínek jen zkrátka nechce učit. Spisovatelka naopak nemocem přikládala velkou váhu. „*Já myslím, že je přece zdravý, to víš nic není na světě bez starosti, tak i jeho učení. Snad máš zbytečné obavy, vždyť ho znáš někdy vypadá špatně a zase chvíli dobře.*“¹⁷² Domnívala se, že Lálínek trpí žaludeční neurózou, stejně jako jeho nevlastní babička.¹⁷³ Spisovatelka za Lálínkovo vzdělání bojovala, zároveň mu vymohla na jaře v šesté třídě volno a prosadila, aby mohl pokračovat v dalším ročníku, bez toho aniž by musel opakovat.¹⁷⁴

Z dopisů, které adresoval Jaromír matce na Slovensko, se dochovaly jen dva. Ještě hodně dětským a úhledným písmem informoval „*tatíčka*“ a „*maminku*“, jak prožil svoje jmeniny. Šlo o báječné hody. Od strýčka Jaroslava dostal švestky, hrušky a jablka, babička mu dala čokoládu a dvacet korun. Na návštěvě u známých si pochutnával na koláčích a k tomu měl kakao, pak jej ještě čekala kremrole, indiánek a ovoce. Následující den zašel

¹⁶⁹ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1590, kart. 17, pohlednice Pavly Moudré A. K. Mrhovi nedat.

¹⁷⁰ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 18. února 1925, 26. února 1925.

¹⁷¹ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 10. června 1931, 6. dubna 1932. V roce 1931 Jaromír strávil prázdniny na táboře organizace YMCA. Následující rok jej chtěla spisovatelka na tábor znovu, Růžena opatrně naznačovala, že snad by mohl přijet na prázdniny na Slovensko a pak také k její dceři Haně.

¹⁷² SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 8. února 1935.

¹⁷³ SOkA Benešov Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 23. listopadu 1935.

¹⁷⁴ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 16. dubna 1935, 14. září 1935.

s babičkou do biografu. „*Svátek jsem prožil radostně.*“ Malému chlapci věnovala pozornost celá rodina a dá se usuzovat, že byl milované, a tím jak pendloval různě mezi příbuznými, byl i dost rozmazlené dítě. V druhém dopise hlavně psal matce, že má v konviktu¹⁷⁵ hodně učení, kolikrát až do půl desáté večer, a proto nemá čas posílat matce zprávy.¹⁷⁶

Matka psala mu bezpochyby pravidelně, ale k dispozici je pouze pět dopisů a čtyři pohlednice z let 1925 až 1937. Když byl v internátě, s babičkou se vídal každou neděli. Z fragmentu korespondence lze sledovat i Jaromírovo dospívání. V devatenácti letech chodil tančit a Růžena se zmiňuje o jeho společníci, slečně Věře. Zejména o prázdninách Jaromír jezdil za rodiči na Slovensko, pobýval tam například v roce 1932 nebo 1934. Matka mu pak následně psala, že se jí stýská a hned posílá „*buchtičku*“. O pár měsíců později naznačila, že by se mohl v Praze setkat s otcem. Vzdálenost ale komplikovala častější setkání a otec připsal na lístek: „*Snad jednou dá prozřetelnost že snad se budeme častěji vidět, jen bud' hodný a hled' být vzor člověka, neb jednou poznáš že jsi v mládí dobře pro sebe vše konal.*“¹⁷⁷

Antonín Mrha mohl jezdit do Čech jen zřídka, protože neměl dost peněz, v sezoně jej vázaly povinnosti v obchodě. Zavítal-li do Neveklova, pomáhal bratrovi sázet stromy na zahradě nebo třídit jablka a slibovanou návštěvu v Praze pokaždé nestihl.¹⁷⁸ Jaromír, stále oslovovaný Lála, rychle dospíval a začínal mít vlastní zájmy a o dospělé se tolik nezajímal. „*Lála mi už také dlouho nepsal – je vidět, že nic nepotřebuje, a že, jak doufám, se má dobře.*“¹⁷⁹

Obě ženy, matka a babička, se snažily spolu dobře vycházet. Šlo jim o společný cíl, dobře vychovat a zabezpečit Lálínka. Pavla Moudrá byla poměrně úzkostná žena a žila s ustavičnými „*strachy*“ o své blízké, a když se podle ní blížila zase nějaká pohroma, dávala v dopisech obavy najevo. Zejména v počátcích si Růžena nenechala výtky líbit a vztahovačně na ně reagovala.¹⁸⁰ Trpěla, když Mrha odjel do Prahy, a ona musela zůstat sama doma

¹⁷⁵ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1860, kart. 25, nedatovaná pohlednice Růženy Kulíkové Jaromíru Kulíkovi. Adresa Středoškolský konvikt, Studentská 8-10, Praha - Dejvice.

¹⁷⁶ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1858, kart. 25, nedatované dopisy Jaromíra Kulíka Růženě Kulíkové.

¹⁷⁷ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1860, kart. 25, dopisy a pohlednice Růženy Kulíkové Jaromíru Kulíkovi, 23. září 1925 až 25. května 1937.

¹⁷⁸ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 730, kart. 8, dopis A. K. Mrhy Pavle Moudré, 14. listopadu 1932.

¹⁷⁹ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1590, kart. 17, dopis Pavly Moudré A. K. Mrhovi, 2. srpna 1937. Jaromír Kulík žil ještě v roce 1972, kdy se zúčastnil otevírání pozůstalosti Pavly Moudré v Okresním muzeu na Jemništi.

¹⁸⁰ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 730, kart. 8, dopis A. K. Mrhy Pavle Moudré, 18. února 1921. Mrha se zmiňuje o korespondenční hádce mezi Moudrou a Kulíkovou. Růžena chtěla odejít od manžela, až se upraví „*peněžní valuta*“. Mrha spisovatelce děkoval, že je dobrá duše, Růženu omlouval za její chování.

v Piešťanech. Jednou zase měla pocit, že při návštěvě Prahy ji Pavla Moudrá zanedbávala a dostatečně nevěnovala pozornost. Stěžovala si manželovi, který se spisovatelce svěřil. „[...] nebo snad je žárlivou že Tebe duše drahá tak ctím a miluji láskou duševní čistou [...]“¹⁸¹

Na vrub Pavly Moudré je potřeba uvést, že ze Slovenska dobré zprávy nepřicházely a jen stupňovaly žaludeční problémy. Mrha měl věčné problémy s placením daní. Berní úřad mu v roce 1926 vyměřil opětovnou daň z obchodu, na což Růžena reagovala nadmíru podrážděně: „Už je nejvyšší čas, aby ty fašisti vzali ekrasit a házeli to do povětří.“¹⁸² O dva roky později mu dokonce hrozila exekuce. Pavla Moudrá v Praze osobně jednala s právníkem, protože na dopisy neodpovídal. Pravděpodobně se podařilo vyjednat splátky, protože v pozdějších dopisech už Růžena existenční problém nezmínila.¹⁸³ Růžena s Antonínem věděli, že spisovatelku zprávy o finančních nesnázích rozrušují, proto se někdy snažili skutečnou situaci zatajit.¹⁸⁴

Na sklonku roku 1927 manželé Mrhovi, tedy Antonín a Pavla, vyjednávali rozvod. O velmi osobní záležitosti jsou zmínky v dopisech sporadické. Růžena se probírání osobních věcí v dopisech vyhýbala a odkazovala se na osobní setkání a dokonce na příkaz Pavly Moudré jeden její dopis ihned spálila.¹⁸⁵ Manželství spisovatelky a obchodníka skončilo po šestadvaceti letech na počátku roku 1928. Růžena očekávala, že ji Antonín obratem požádá o ruku. „A zase uznej že přece já nebudu Toňovi o to říkat, tak se přece nesnížím.“ Nejspíš si prosadila svou poměrně záhy a vzali se ještě tentýž rok nebo následující a Růžena začala používat příjmení Kulíková-Mrhová.¹⁸⁶

V dopisech Růženy Kulíkové po celou dobu korespondence převládá stud hovořit o osobnějších tématech. Nevyhýbala se jim, přesto pravidelně vyznívají dost neurčitě. Intimita, rozvod, těhotenství, porod, nevěra byly stále něčím, o čem se mluví jen v náznacích. Stydlivě například napsala spisovatelce o problému, který měl bratr Antonína Jaroslav záhy po svatbě.

¹⁸¹ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 730, kart. 8, dopis A. K. Mrhy Pavle Moudré, 21. července 1927.

¹⁸² SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 30. dubna 1926.

¹⁸³ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 30. května, 5. června, 24. června a 6. září 1928.

¹⁸⁴ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 19. listopadu 1919. Inv. č. 1869, kart. 25, dopis A. K. Mrhy Růženě Kulíkové, 17. ledna 1937.

¹⁸⁵ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 27. listopadu 1927.

¹⁸⁶ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 11. září 1928, 3. prosince 1928.

„Zajímavé je, jakou má ke mne Jaroslav důvěru a s čím se mi svěřil, ale to je zvláštní že ke mne mají i muži důvěru v intimních věcech – To Ti povím, až se sejdem není to nic zvláštního, asi to, abych Ti nenapínala zvědavost, co se nejdřív stane když se někdo ožení. – To jistě uhodneš.“¹⁸⁷

Jak už bylo výše řečeno, Růžena v korespondenci neřešila, že otěhotněla a čekala Jaromíra. Badatel se nedozví, jak se cítila budoucí matka, že například mohla mít strach z porodu. Nemluvila o případných ranních nevolnostech a specifických chutích, které provázejí těhotenství. Jen jednou se mlhavě napsala, že nabírá na váze a dítě je stále větší. Nikdy Antonínovi nebo Pavle Moudré nesdělila, že dítě poprvé koplo či se budí, když chce zrovna odpočívat. Poté, co se chlapec narodil, ostých opadl a Jaromír – Lálínek na stránkách dopisů převažoval. Trochu překvapivě pak v kontextu jejích dopisů vyznívá Růženina poznámka, že její pomocnice v domácnosti jsou těhotné a otec je neznámý, přitom ona sama nepočala dítě se svým manželem.

„Musela jsem oběma služkám dát výpověď, mnoho kradli, měla jsem jen samé mrzutosti, ač jsem o všem dobře věděla. Mimo to jsou obě v jiném stavu, s kým to ví milý Bůh. [...] Chůva, co má Lálínek je na pátý měsíc v jiném stavu a mrzutá, líná, ale já se již ani nezlobím to není nic platné.“¹⁸⁸

¹⁸⁷ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 30. ledna 1934.

¹⁸⁸ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1861, kart. 25, dopis Růženy Kulíkové A. K. Mrhovi, 7. ledna 1920.

2.3 Pavla Moudrá na sklonku života

Pavla Moudrá žila v Neveklově až do osudného úrazu. Ve třiašedesáti letech sice chtěla odejít do Prahy, ale neuspěla s hledáním zaměstnání.¹⁸⁹ O čtyři roky později upadla ve voze elektrické dráhy a zlomila si kyčelní kost. Doprovázel ji téměř devítiletý Jaromír, pro něhož musela být babiččina nehoda veliký šok. Vážný úraz si vyžádal dlouhodobé léčení v nemocnici na Vinohradech. Nehoda Mrhu v Piešťanech vyděsila a byl rád, když konečně dostal od Pavly dopis a litoval ji. „[...] je hrozné stále ležet v jedné poloze.“¹⁹⁰ Spisovatelka, upoutaná na lůžko, nemohla pracovat, neměla žádné příjmy z překladů či přednášek a byla odkázaná na pomoc druhých a zvažovala, že po dopravním podniku bude žádat náhradu.¹⁹¹ Veřejnost se začala o českou spisovatelku zajímat po přečtení novinových článků, které informovaly o jejím zranění. Jednu urgenci napsal spolku Svatobor Jaroslav Kvapil, aby uvolnil okamžitou peněžní podporu. Spolek pro pomoc českým spisovatelům obratem odsouhlasil na léčebné výlohy částku tisíc korun. Hmotné poměry Pavly Moudré nebyly závažné ani před úrazem. Nejvíce honorářů získávala za překlady, menší příjmy jí také zajistily příspěvky do časopisů a vydané knihy. Od Svatoboru dostávala v letech 1926 až 1939 zpravidla dvakrát ročně pět set až tisíc korun, ve výjimečných případech i víc. Zástupcům fondu se musela pokaždé připomínat, což dokládá řada zaslaných proseb na adresu spolku.¹⁹²

Je otázkou, zda dopisy zasílané Svatoboru vnímala jako ponižující prosby či nikoliv. Šlo o téměř jistý příjem, který pomohl trochu zabezpečit vlastní živobytí nebo přispěl na Lálinkova studia. Za opakovanou připomínku, byť v pokorném tónu, to jistě stálo.

Spisovatelka se na pomoc ze Slovenska nemohla pokaždé spolehnout. Antonínovi a Růženě se nevedlo nejlépe. Mrha se vlastně pořád zmiňoval, že lázeňská sezona v Piešťanech je bídná, hosté obracejí každý haléř, ale když přijde na „chlast“, mají peněz dost. Trápili jej dlužníci, u kterých měl „hezkých pár stovek“.¹⁹³ Mrhovy stíznosti, že obchody nejdou, byly

¹⁸⁹ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 832, kart. 10, dopis Přemysla Pittera Pavle Moudré, 20. září 1924.

¹⁹⁰ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 730, kart. 8, dopis A. K. Mrhy Pavle Moudré, 21. dubna 1927, 27. dubna 1927.

¹⁹¹ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1582, kart. 17, dopis Pavly Moudré Marii Beckmannové, nedat. Není jisté, zda spisovatelka dopis představitelce spolku na ochranu zvířat odeslala. „Mohu prý žádat 20.000 náhrady, jelikož jsem na dlouhý čas znemožněna výdělečné práce a léčení vyžaduje nákladu.“

¹⁹² PÁNEK. Pavla, s. 239-240. Fond Svatoboru s rozsahem dokumentů z let 1859 až 1970 spravuje MÚV AV ČR.

¹⁹³ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 730, kart. 8, dopisy A. K. Mrhy Pavle Moudré, 27. července 1927, 28. března 1930, 17. února 1931, 26. dubna 1933, 6. března 1935.

oprávněné. Hospodářská krize postihla Československo ve 20. letech a znovu ve 30. letech. Druhý ekonomický útlum byl mimořádně dlouhý a s horšími následky.¹⁹⁴

Mrhovi v Piešťanech měli povinnosti nejen k Pavle Moudré, protože bylo jejich „svatou povinností se starati“¹⁹⁵, ale také k Jaromírovi. Rodiče se snažili i přes jejich skromný rozpočet synovi přilepšovat. Jaromír dostal za samé výborné na vysvědčení symbolické tři jedničky, tedy 111 korun, menší obnos dostal také k svátku a podobně.¹⁹⁶ „O Lálínkovo vzdělání neměj starost dá-li Bůh zdraví, tak jistě budeme moci dát co bude třeba.“¹⁹⁷ Na druhou stranu se všichni podporovali vzájemně. Posílali si balíčky s potravinami, dávali si dárky k svátkům, narozeninám a Vánocům. Z dopisů vyznívá, že spisovatelka sice neměla nadbytek, ale i z mála se snažila zabezpečit hlavně Lálínka a nezapomínala ani na Růženu s Antonínem.

Finančně kritický musel být zejména rok, kdy se zranila. Pavla Moudrá po těžkém zranění už pravděpodobně nebyla natolik soběstačná a chyběly jí fyzické síly, aby mohla žít v Neveklově. Léčba byla dlouhá a náročná, ale patrně bez viditelných následků.¹⁹⁸ Spisovatelka zatím našla útočiště v Domově osamělých žen v pražských Dejvicích, kde žila až do své smrti, tedy více než deset let. Moudrá se mimochodem dožila mimořádně vysokého věku. Ještě než oslavila 60. narozeniny, přemýšlela, jak naloží s písemnou pozůstalostí. Šlo o psychicky náročné období, kdy žila v Olomouci a čekala na příjezd Růženy s Lálínkem. Úkolu se měla ujmout její milá přítelkyně Pavla Maternová. Nakonec se tak ale nikdy nestalo, protože oslovená vykonavatelka zemřela o tři roky později.

„Pro případ svého úmrtí ustanovuji správkyní mé literární pozůstalosti paní Pavlu Maternovou, a prosím ji, by nedovolila, aby kdo z mých soukromých dopisů co otiskoval, leč s jejím schválením a dle jejího výběru. K tomu účelu nechť dá i svolání do časopisů, aby dopisy, které kdo ode mne chová a myslí, že by některé z nich mělo i zrnko pro všeobecný zájem důležitost, zaslal na její adresu.“¹⁹⁹

¹⁹⁴ PRŮCHA, Václav et al. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992*. Brno: Doplněk, 2004, s. 112, 271. ISBN 80-7239-147-X.

¹⁹⁵ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1869, kart. 25, dopis A. K. Mrhy Růženě Kulíkové, 24. ledna 1937.

¹⁹⁶ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1860, kart. 25, dopis Růženy Kulíkové Jaromíru Kulíkovu, 17. dubna 1937. Inv. č. 730, kart. 8, dopis A. K. Mrhy Pavle Moudré, 21. dubna 1927.

¹⁹⁷ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 1. června 1925.

¹⁹⁸ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, dopis Ctibora Bezděka Pavle Moudré, inv. č. 89, kart. 2, dopis 20. května 1927, 17. července 1927. Lékař a organizátor vegetariánského hnutí v prvním dopise Pavlu Moudrou lituje a přeje jí hodně síly, v dalším dopise již zmiňuje, jak se s nemocí dobře vypořádala. Znal mladíka, který po stejném úraze stále chodil o holi, kdežto ona ji zřejmě už používat nemusela.

¹⁹⁹ LA PNP, Osobní fond Pavly Maternové, č. př. 123/58, dopis Pavly Moudré Pavle Maternové, 2. února 1920.

S Pavlou Maternovou (1858-1923) se Pavla Moudrá potkala už na škole, ale až v dospělosti je spojila teosofie. Pavla Maternová napsala v roce 1906 spisovatelce dopis, aby ji seznámila s teosofickými tezemi. Moudrá se potěšeně chopila pera a popsala základy učení.²⁰⁰ Po čase si obě ženy začaly tykat a staly se dlouholetými přítelkyněmi. Maternová napsala za války spisovatelce vyznání: „*Je to těž milé, může-li člověk spoléhat v něco konstantního na tomto roztřeseném a nanejvýš pohyblivém světě božím.*“²⁰¹

Pavla Maternová vystupovala vůči Pavlušce spíš jako žačka k učitelce. Vždy byla pokornější, nepovažovala se za velikou spisovatelku a obdivovala její filozofický vhled do děl, které společně četly.²⁰² Maternová pocházela z řemeslnické rodiny a provdala se učitele a později ředitele měšťanské školy V. Maternu. Psala básně a hlavně literaturu pro mládež. Překládala zejména z polštiny a rovněž z ruštiny, francouzštiny a angličtiny. Zapojila se do ženského hnutí a patřila v roce 1890 k zakládající člence spolku Minerva, které spravovalo první české dívčí gymnázium. Byla vzděláním učitelka a učila v Praze a ve Slaném, poté pracovala ve Spolku českých učitelek. Po vdavkách zaměstnání opustila.²⁰³

Manželova kariéra postupovala pomalu, proto opět začala vyučovat, ale už jen soukromě. Na literární činnost jí nezbyval čas.²⁰⁴ „*Byli jsme chudi, můj muž byl a dlouho zůstal zatímním podučitelem, musili jsme se oba dlouho namáhati ze všech sil, abychom udrželi domácnost a vychovali a uživili přibývající rodinu.*“²⁰⁵ S Pavlou Moudrou se již znala, když se v roce 1907 získala redaktorskou práci. Redigovala kalendáře *Ústředního spolku českých žen*²⁰⁶ a v roce 1908 převzala po Teréze Novákové *Ženský svět*, který vydával tentýž spolek. Když časopis v roce 1911 zanikl, dostala na starosti u nakladatele Josefa Richarda Vilímka edici *Dívčím srdcím*.²⁰⁷

Maternová psala květnatě, její děkovné dopisy za zásilky ovoce či jiných potravin zabíraly téměř celé psaní. Za války i po ní Pavla Moudrá přítelkyni posílala balíčky. Většinou se Maternová snažila všechno zaplatit, někdy ale neměla peníze a něco přítelkyni zatím musel

²⁰⁰ LA PNP, Osobní fond Pavly Maternové, č. př. 123/58, dopis Pavly Moudré Pavle Maternové, 1. srpna 1906.

²⁰¹ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 678, kart. 7, inv. č. 678, dopis Pavly Maternové Pavle Moudré, 23. srpna 1916.

²⁰² LA, PNP, Osobní fond Pavly Moudré, č. př. 7/33, dopis Pavly Maternové Pavle Moudré, 8. listopadu 1911.

²⁰³ OPELÍK. *Lexikon*. Díl 3., s. 157-158.

²⁰⁴ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 678, kart. 7, dopis Pavly Maternové Pavle Moudré, 26. října 1918.

²⁰⁵ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 678, kart. 7, dopis Pavly Maternové Pavle Moudré, 27. srpna 1918.

²⁰⁶ *Ústřední spolek českých žen* vznikl v roce 1902, sdružoval nejružnější ženské spolky a jeho hlavní náplní bylo vzdělávat členky v porozumění ženské otázce. Mimochodem Pavla Moudrá přijala jeho pozvánku a na konci roku 1917 přednášela posluchačkám o podstatě mystiky.

²⁰⁷ LA PNP, Osobní fond Pavly Moudré, č. př. 7/33, dopis Pavly Maternové Pavle Moudré, 5. září 1912.

„oplatit Pánbůh sám“.²⁰⁸ Společných témat měly hodně, pracovní i osobní starosti. Dohromady prožívaly obavy o své blízké na frontě. Pavla Moudrá se strchovala o manžela, Pavle Maternové narukoval syn. „A syn nejmladší Vladimír, miláček srdce mého nejbližší, půjde v prvních dnech února na bojiště! A to moje srdce půjde s ním. Vidiš tedy, Pavluško, že ani ten můj chlebiček skrovný není vždy medem pomazán.“²⁰⁹

Obě ženy v korespondenci nešetřily zdobnělinami: „psaníčko“, „sděleníčko“, „srdíčko“, „cestičky“, „hajáš“, „sedinkáš“. S přibývajícími léty Maternová přítelkyni usměrňovala, když se jí zdálo, že pracuje příliš a neodpočívá. „Nejsi už z toho pružného zeleného dřevíčka, z jakého jsme bývaly.“²¹⁰ Pavlu Moudrou zmáhaly přednášky a schůzování a Maternová ji prosila, aby povolala jiné „mužstvo a poddůstojnictvo“, které za ni práci vykoná.²¹¹ Podobně se vyjadřovala, když měla na starosti Růženiny děti a naopak neměla čas na práci. „Děti se musí naučit dělit o svou babičku s Musami, když jim Pánbůh takovou babičku dal, musí být rády, když ji vidí chvíli ráno, chvíli při obědě a nějakou delší chvíli večer [...]“²¹²

Obě ženy si vcelku rozuměly a málokdy se pohádaly. Jednou Maternová odmítla s přítelkyní redigovat Ženské listy s odkazem, že má své vlastní práce dost, ale velmi ráda vypomůže článkem. Redakci získala Pavla Moudrá sama, o čemž jí ihned napsala. Dámy z Ženského výrobního spolku²¹³ nezávisle na předchozí dohodě oslovily také Maternovou, aby své přítelkyni pomohla. Zmatky se brzy vysvětlily a přítelkyně se na sebe dlouho nezlobily.²¹⁴ Pavla Moudrá si musela přítelkyni udobřit, když chtěla napsat jubilejní článek k jejím narozeninám. Skromná Maternová reklamu zavrhlá.

„Vím jenom jedno, že mi velmi přiléhá jméno Pavla = malá.“²¹⁵ Ano, maličká jsem, se vším a ve všem; a to nejen moje charakteristika, ale zároveň i moje štěstí v nitru a moje neštěstí před veřejností. [...] Řekni té příliš starostlivé redakci, která Tě tím pověřila, že

²⁰⁸ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 678, kart. 7, dopis Pavly Maternové Pavle Moudré, 20. května 1918.

²⁰⁹ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 678, kart. 7, dopis Pavly Maternové Pavle Moudré, 7. ledna 1916.

²¹⁰ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 678, kart. 7, dopis Pavly Maternové Pavle Moudré, 2. října 1921.

²¹¹ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 678, kart. 7, dopis Pavly Maternové Pavle Moudré, 24. února 1919.

²¹² LA PNP, Osobní fond Pavly Moudré, č. př. 7/33, dopis Pavly Maternové Pavle Moudré, nedatovaný fragment.

²¹³ LUŽICKÁ. Z mých pamětí, s. 282-284. Ženský výrobní spolek založila Karolína Světlá v roce 1871. Spolek pomáhal nemajetným ženám a vdovám, aby si našly živobytí. Zřídil obchodní a průmyslovou školu, vedl kurzy pro vychovatelky a ošetřovatelky.

²¹⁴ LA PNP, Osobní fond Pavly Moudré, č. př. 7/33, dopis Pavly Maternové Pavle Moudré, 30. listopadu 1920.

²¹⁵ Paulus latinsky malý počtem, jméno Pavla – malá, skromná.

jubilantku znáš potud, že víš, že si nepřeje být vytahována ze svého koutka na světlo, a že nejen o ní nic nevíš, ale, co je příznačné, že ona sama neví nic o sobě. A tak budeš mít pokoj, a blažená šedesátka bude Ti za to žehnatí.“²¹⁶

Spisovatelka měla v úmyslu spíš než o díle psát o charakterní povaze své přítelkyně a omlouvala, se že „*nejapnou sloní tlapou šlápla na něžnou citlivku Tvé duše*“.²¹⁷ Pavla Moudrá přítelkyni trochu oklamala, přece nemohla dopustit, že v den její jubilea o ní ani „*necekla*“ a na její počest článek napsala. Vyznala se v něm z přátelství, ale ani jednou nepadlo Maternové celé jméno. Aby pisatelka čtenářům dala nějaké vodítko, nechala otisknout jednu její báseň a zmínila básnickou prvotinu *Na nábreží*, kterou její přítelkyně vydala v roce 1897. „*To „nábreží“ je naše, pražské, jediné ve světě, s panoramatem Hradčan a s pásem Vltavy. A Tvé oči pohlížely s jeho rampy na krásy před sebou tu se zanícením, tu mlžným steskem, tu s touhou srdce věčně mladého, tu rozvíraly se do široka vstříc vizím budoucna v prorocké věštbě.*“²¹⁸

Pavla Maternová ani ne pět let na to zemřela. Pavla Moudrá ztratila důvěrnici, kterou milovala a které se svěřovala i se svým soukromím. Moudrá trpce litovala, že se s přítelkyní nemohla důstojně rozloučit na pohřbu, protože byla ve Švýcarsku. „*Cítím nevýslovnou ztrátu. Kdybych aspoň se s ní mohla rozloučit! Ale v hodině její smrti i v den pohřbu byla jsem tak daleko! Doufala jsem, že ji po návratu ještě zastihnu na živu. Je mi opravdu hrozně.*“²¹⁹ Spisovatelka posmrtně přítelkyni věnovala vzpomínkový článek a připomněla čtenářům básnickou osobnost.²²⁰

Pavla Moudrá potřebovala důstojného partnera, s kterým si mohla dopisovat o něčem jiném než o všednostech života. S Růženou a ostatně také s Mrhou si mohla popovídat převážně o rodinných záležitostech. Hlavně Růžena se v korespondenci omezila na pouhé konstatování, že článek či kniha se jí moc líbily. Vlastního zhodnocení četby schopná nebyla. Mrha se rámcově zajímal o politiku, z Neveklova i Piešťan měl politické zkušenosti, ale zpravidla ji pouze řešil z pohledu živnostníka, který je bit zákony a hospodářskou situací.²²¹

²¹⁶ MOUDRÁ, Pavla. Květ v ústraní. In *Ženský obzor*, 1918, roč. 16, s. 303-305.

²¹⁷ LA PNP, Osobní fond Pavly Maternové, č. př. 123/58, dopis Pavly Moudré Pavle Maternové, 6. září 1918.

²¹⁸ MOUDRÁ, Pavla. Za Pavlou Maternovou. In *Obrození duší*, s. 148-149.

²¹⁹ LA PNP, Osobní fond Pavly Maternové, č. př. 123/58, dopis Pavly Moudré Heleně Maternové, 28. dubna 1923.

²²⁰ MOUDRÁ. Za Pavlou, s. 147-151.

²²¹ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 3. prosince 1912. Mrha se politicky angažoval také v Piešťanech. V roce 1928 kandidoval za národní demokraty, v roce 1932 byl členem městské rady.

V tomto ohledu naopak vynikala spisovatelka Anna Pammrová nebo první česká lékařka Anna Bayerová, dvě zajímavé ženy, s kterými si Pavla Moudrá dopisovala.²²²

Anna Pammrová (1860-1945) byla netypickou osobností, dalo by se říct přemýšlivá a ironická pesimistka. Založením filozofka žila v ústraní na lesní samotě a na veřejnosti se objevovala jen zřídka. S Pavlou Moudrou si začala dopisovat v roce 1907 a s přestávkami si psaly až do roku 1940, kdy Moudrá zemřela. Společnou korespondenci literátek inspiroval jejich přítel, kněz Jan Maliarik. Během déle než třicetiletého přátelství se viděly jen několikrát. S jistotou se dá hovořit o pěti setkáních. Anna Pammrová odmítala cestovat, zaměstnaná Pavla Moudrá zase neměla čas podnikat přátelské návštěvy.²²³

Na první pohled je mnoho nespojovalo, přesto se velmi sblížily. „*Podivná shoda temperamentů zcela odlišně vyvinutých [...]*“ nebo „*Nedovedu říci, proč ty povahové rozdíly mezi námi nás přece poutají.*“²²⁴

Pavla Moudrá byla nadmíru aktivní, psala, přednášela a starala se o hospodářství v Neveklově a později o adoptivního syna. Pammrová ji litovala, že má tolik práce s domácností a o to méně času na veřejnou práci, ač se jí zdálo, že si jako většina žen domácí práce sama zbytečně rozmnožuje.²²⁵ Co se týká literární práce, byla Pavla Moudrá zdravě seběvedomá. Pammrová se často podceňovala, řadu literárních věcí nikdy nedokončila. Skrytá v lesích spíš zahleděná sama do sebe zdaleka nestačila tempu činorodější přítelkyně. Nicméně prohlásila: „*Jste první tvor ženský, k němuž bych mohla vroucně přilnouti.*“²²⁶

Společně hodnotily soudobou literární tvorbu. Pavla Moudrá posuzovala její texty, zprostředkovávala kontakty s vydavateli. V korespondenci rozprávěly o ženském hnutí nebo teosofii. Pammrová ke všem otázkám přistupovala kriticky. Naproti Pavle Moudré nebyla čistou vyznavačkou teosofie, nesympatizovala například s vírou reinkarnací. Pro Pavlu Moudrou byla tesofie, založená mimo jiné na rovnosti všech lidí, podstatou osvětové práce.²²⁷ „*Je pravda, že se nehlásím k theosofům v běžném slova smyslu. Jsem příliš samostatného*

²²² V benešovském archivu je 205 dopisů z let 1907-1940 Anny Pammrové, 74 dopisů z let 1913-1923 Anny Bayerové.

²²³ DVOŘÁKOVÁ. *Svět*, s. 69-70. Známe jsou jen dopisy Anny Pammrové. Přijaté listy chybí. Příčinou je skutečnost, že neexistuje osobního fond literátky a filozofky. Bohužel tedy nejsou známy odpovědi Pavly Moudré. V Literárním archivu se dochoval jediný list, který psala Pavla Moudrá v roce 1917.

²²⁴ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 804, kart. 9, dopis Anny Pammrové Pavle Moudré, 14. ledna 1912, nedatovaný dopis.

²²⁵ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 804, kart. 9, dopis Anny Pammrové Pavle Moudré, 24. července 1910.

²²⁶ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 804, kart. 9, dopis Anny Pammrové Pavle Moudré, 9. srpna 1908.

²²⁷ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 804, kart. 9, dopis Anny Pammrové Pavle Moudré, 11. ledna 1909.

*myšlení, než abych přimkla k nějakým pravidlům. Každé dogmatizování se mi protiví.*²²⁸

Asi nejvíc vyhraněné názory měla Pammrová na feministické hnutí. Filozofku poznamenalo nevydařené manželství, negativní vztah k mužskému pohlaví a ženské tělesnosti a její názory na ženskou emancipaci byly tak specifické, že s ní měly málo společného. Pammrové nešlo o vymezování žen proti mužům, usilovala o obrodu bez rozdílu pohlaví. Ženskou otázku pojímala teorií evaismu, respektive antievaismu. Náborový proud podřizoval ženu muži a má původ v biblickém stvoření člověka. Bůh stvořil Adama a teprve potom Evu, což degraduje ženu bytost v područí mužů. Pammrová se proto označovala Antievou, podepisovala tak dopisy i články.²²⁹

Pammrová Moudrou ctíla a vážila si ji, na druhou stranu k ní byla upřímná. Když si myslela, že jí to nesluší na zaslané fotografii, napsala to.²³⁰ Když spisovatelka nechala v dramatu *Lekníny* zemřít bývalou prostitutku Věru ve chvíli, kdy vyprávěla dětem o zbloudilém beránkovi, označila to za sentimentální konec, kterého mohla diváky ušetřit.²³¹ Pammrová opovrhovala „společenskými šaškovinami“ (například psaní novoročních přání) a odmítala moderní a technické novinky, včetně automobilů. Moudrá se do auta nezdráhala nasednout, chodila přednášet do rozhlasu a v pozdním věku si nechala zastříhnout populární mikádo.²³²

Kvůli spisovatelce byla filozofka někdy ochotná udělat výjimku. Rozhlas ráda neměla, protože musela poslouchat nekvalitní přenos, kterému říkala „*křupačky*“, ale na přítelkyni si čas udělala: „*Pozváním k přednášce nejen že jste mne potěšila ale též překvapila. [...] Aparat byl umístěn v okně – počasí dosti výhodné – a my poslouchali přednášku Vaši na esplanádě, obklopené se všech stran zelení. Hlas jasný, silný působil tak jako byste sama tam u okna stála: důkaz to duševní Vaší svěžesti. Omládla jste věru v té chvíli o polovinu svých pozemských roků.*“²³³

Anna Bayerová (1853-1924) na rozdíl od Anny Pammrové aktivně vstupovala do veřejného dění. Většinu korespondence pro Pavlu Modrou směřovala ze zahraničí, kde

²²⁸ L PNP, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 804, kart. 9, dopis Anny Pammrové Pavle Moudré, 3. ledna 1932.

²²⁹ DVOŘÁKOVÁ. *Svět*, s. 47-48.

²³⁰ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 804, kart. 9, dopis Anny Pammrové Pavle Moudré, 1. ledna 1909.

²³¹ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 804, kart. 9, dopis Anny Pammrové Pavle Moudré, nedatováno.

²³² LA PNP, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 39, č. př. 344/44, dopis Anny Pammrové Pavle Moudré, 3. ledna 1932, 1. ledna 1938. SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 589, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 14. července 1925.

²³³ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 804, kart. 9, dopis Anny Pammrové Pavle Moudré, 16. července 1933.

dlouhou dobu působila. Bayerová jako první Češka získala lékařský diplom. Promovat musela v Curychu, protože v roce 1881 ještě v Čechách neexistovala fakulta, která by ženám nabízela vysokoškolský diplom. Na české univerzitě promovala první žena v roce 1901. Marie Zdenka Baborová se stala doktorkou filozofie. Na lékařské fakultě v Praze dokončila vysokokolšské vzdělání Anna Honzáková o rok později. Vzdělání Anna Bayerová v habsburské monarchii uplatnit nemohla, protože získaný lékařský diplom tehdejší legislativa neuznávala. Řadu let se proto věnovala lékařské praxi v cizině, zejména ve Švýcarsku. Ve vlasti získala povolení pracovat jako lékařka až v roce 1914.²³⁴ Medicínský konstrukt, že žena je vlastně věčně nemocná, zesílil s vývojem lékařské vědy. Právě lékaři proto byli největšími nepřáteli toho, aby ženy vykonávaly lékařskou praxi.²³⁵

Pavla Moudrá a Anna Bayerová si měly o čem korespondovat. Obě se stavěly proti nadměrnému pití alkoholu nebo je spojovalo mírové hnutí. „*Kdybychom tak mohly obě do Prahy. To bychom se pustily do práce – co?*“ Bayerová v červenci 1919 pobývala v Drážďanech a Moudré poslala novinové výstřižky o mírových aktivitách v cizině. „*Jen kdybychom měli nějaké písně mírové, do školy s nimi. My, národ zpěvný, bychom si mohli mírovou dobu vyzpívati.*“ Pavla Moudrá na témata války a míru vydala *Mírovou čítanku*, kritiky ji zarmoutily. Bayerová ji chlácholila, ať si nebere výtky k srdci. „*Jsou to strýčkovské a tetičkovské plácanice bez nejmenšího, leda smutného významu.*“ Anna Bayerová se stala v roce 1918 se spoluzakladatelkou nového typu školy pro pěstounky a matky, o níž Moudrou také informovala.

Ve škole se dívky učily dětskou zdravotědu a měly zvládnout vychovatelskou praxi. Naučit se výuce tělocviku, hry, zpěv, modelování, žehlení a čištění oblečků. Na praxi v útulku pro matky koupaly novorozenáta, sterilizovaly mléko, vařily kaši, polévku, sestavovaly jídelníček pro dítě. „*Máme nový kurs pro pěstounky domácí nový, roční. Nemohli jsme ho náležitě rozhlásiti a začali jsme se sedmi žačkami. [...] A noviny – ne nám to otisknout, leda za 40 – 50 korun. To je hanba!*“²³⁶ Bayerová litovala, že je spojuje mnoho věcí, ale nestíhají je společně probrat. Vídaly se málo a dopisy se osobním rozhovorům rovnat nemohly. Dopisovaly si takřka až do smrti Anny Bayerové, které zemřela v jednámdesáti letech v roce 1924.

²³⁴ LENDEROVÁ, K *hříchu*, s. 262-263.

²³⁵ LENDEROVÁ, Milena. Model mateřství – životadárný a životaschopný stereotyp. In *19. století v nás: modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly*. Praha: Historický ústav, 2008, s. 472. ISBN 978-80-7286-139-2.

²³⁶ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 57, kart. 2, dopis Anny Bayerové Pavle Moudré, 3. července 1919; další dopis nedat.

S Annou Bayerovou si spisovatelka Moudrá dopisovala jako rovná s rovnou. Dopisy, které adresovala básníku Otokaru Březinovi (1868-1929)²³⁷, jsou plné uctivé pokory. I uspěchaný a vypsáný rukopis se snažila usměrnit a psala víc pečlivě, aby byl lépe čitelný. Moudrá získala adresu od Anny Pammrové, která byla jeho dlouholetá přítelkyně, a snažila s básníkem udržovat kontakt. Když se jej filozofka ptala, co by o Pavle Moudré pověděl, napsal jí, že by přátelství s ní bylo potěchou v její samotě.

*„Měl jsem srdečnou radost z Vašich pražských styků. P. M. je známá teozofka, překladatelka, autorka dobrých, laskavých esejí, z nichž dýše poklid vykoupené duše. Přátelství její bylo by Vám posilou ve Vašem osamění. Napíšete mi o ní a p. Barthovi několik slov?“*²³⁸

Moudrá básníka nejprve zdvořile žádala, aby směla veřejně použít jeho básně a eseje, později se od něj neúspěšně pokoušela získat příspěvky do časopisů. Vedle toho jí šlo o výměnu názorů na filozofická a náboženská témata.²³⁹

Spisovatelka měla přednést v pražském teosofickém spolku o mystice v Březinových básních. Věděla, že půjde o nesnadný úkol a Březinu požádala o svolení a pomoc. Přednášku mu později poslala a brzy na to mu blahopřála k padesátým narozeninám. *„Přicházím jako žačka k Mistru, jdouc nesmělým, neumělým krokem Cestou, k níž ukazujete.“* Následně mu také zaslala vlastní článek, který vyšel v Ženském obzoru k jeho kulatinám. Zlákat Březinu ke spolupráci se jí ale nedařilo. Březina spolupráci odřekl a Moudrou alespoň poctil sbírkou esejí, čímž spisovatelku nesmírně potěšil. V roce 1919 se mu ozvala z Olomouce, kam se na nějaký čas přestěhovala, aby mu poslala druhý díl Výboru z přednášek. První díl Březina vlídně přijal. Nadšeně pak přijala Březinovo přání k šedesátinám.²⁴⁰

„[...] Jdu skromně ve Vašich stopách – ne literárně, nýbrž ideově. Věřím v Bratrství Duchů, ale žel, věřím i v doby Rozptýlení, Opuštěnosti a šířavé Bolesti, která vrhá zpět do krvavých hlubin. Prožívám právě takovou dobu odsluní, následkem vnějších bolestných poměrů. [...] Je tomu snad několik dní, kdy jsem do noci vykřikla po pomoci. Přišla ve formě

²³⁷ NOVÁK, Arne. *Česká literatura a národní tradice*. Brno: Blok, 1995, s. 159-172. ISBN 80-7029-056-0. Literární kritik vyzdvihl význam Březiny v národním kontextu. Podle něj nezapřel inspiraci českou reformací.

²³⁸ HOLMAN, Petr (ed.). *Korespondence I (1884-1908) / Otokar Březina*. Brno: Host, 2004, s. 799. ISBN 80-7294-103-8.

²³⁹ PÁNKOVÁ – LUKŠŮ. Listy, s. 191-196.

²⁴⁰ LA PNP, fond Otokara Březiny, inv. č. 1250-1259, dopisy Pavly Moudré Otokaru Březinovi, 27. února 1918 až 12. září 1928. Jde o deset odpisů.

Vašeho listu.“ Spisovatelka mu naznačila, že by se s ním chtěla setkat osobně, promluvit s ním, protože věřila, že by jí porozuměl.²⁴¹

Slovutný mistr krátce předtím spisovatelku ocenil, že čerpala poznání od velkých zasvětitelů a hlásala mír, měla soucit s utrpením živých tvorů a byl rád, že její činnost i nadále neutuchá.²⁴² Pavla Moudrá se již dříve pokusila vystihnout Březinovu mystiku.²⁴³ „*Ne číst, ale žít je třeba, co Březina píše! Prožít bolest, tak velkou, hořkou a nechápanou, že pod její drtivou tíhou klesáš v malomoci; projít stezkou osamocení, strmou, tvrdou, na níž jediným teplým, barvitým a měkkým bodem jsou krůpěje krve, linoucí na ni z vlastního tvého srdce; procítiti van všehomíru na oněch strmých výšinách, a tam si v odpuštění křivd a v usmíření hněvů uvědomiti své bratrství se všemi lidmi a vrátiti se k nim úsměvný a vítězný, s překonanou bolestí – to předprava k četbě Březinových básní.*“²⁴⁴

Anna Pammrová byla spisovatelce vděčná, že se Březinou zaobírá. „*Jak jsem Vám povděčna, že se obíráte Březinovou prací. Že mu žádný z jeho vykladačů nerozumí, je samozřejmo. [...] Jeví k vám neklamně symaptii jako ke všem zduchovnělým bytostem.*“²⁴⁵ Pammrová si s básníkem dopisovala od roku 1889 až do jeho smrti v roce 1929. Filozofka v dopisech Pavle Moudré řadu postřehů věnovala Březinovi. Psala, jí že mimo ní a Březiny nemá na světě nikoho. Po básníkově smrti se její osamocení ještě prohloubilo. Pečlivě sledovala literaturu, která o básníkovi vycházela. Urazil ji F. X. Šalda s kritickou poznámkou o Březinově díle. Ve 30. letech Pammrová litovala, že část jejich korespondence zveřejnila, aby měla peníze. Dopisy se navíc ztratily.²⁴⁶ „*Upřímně se vyznávám, že nemálo se mrzím nad zveřejněním jeho dopisů. Jen tíseň hmotná mne k tomu rozhodnutí dohnala. [...] Stávám se jakousi ubohou, chvilkovou atrakcí. A mon dieu! – Také jsem při tom „zbohatla“!*“²⁴⁷

Pavla Moudrá přítelkyni jistě nevyčítala, že Březinovo přátelství zpeněžila. Věděla, jaké to je, když není peněz nazbyt. Evidentně ale byla schopná se o sebe postarat a zajistit

²⁴¹ PÁNKOVÁ – LUKŠŮ. Listy, s. 194-195. Dopis z 2. března 1921.

²⁴² LA PNP, Osobní fond Pavly Moudré, č. př. 12/26, dopis Otokara Březiny Pavle Moudré, 20. února 1921.

²⁴³ Otokar Březina měl široký rozhled ve světové literatuře a filozofii. Je předním představitelem české moderny, zejména symbolismu. Literární historici uvádí, že největší vliv na Březinovo dílo měli francouzští symbolisté. Jeho tvorbu rovněž ovlivnila smrt obou rodičů, kteří zemřeli velmi krátce po sobě. Březina je autorem pěti básnických sbírek: Tajemné dálky, Svítání na západě, Větry od pólů, Stavitelé chrámu, Ruce, sbírka Země je nedokončením torzem. Eseje: Hudba pramenů a Skryté dějiny.

²⁴⁴ MOUDRÁ, Pavla. K jubileu básníkovu: 50. narozeniny Otokara Březiny. In *Ženský obzor*, 1918, roč. 16, č. 9, s. 272-273.

²⁴⁵ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 804, kart. 9, dopis Anny Pammrové Pavle Moudré, 22. srpna 1915.

²⁴⁶ Dvořáková. *Svět*, s. 89.

²⁴⁷ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 804, kart. 9, dopis Anny Pammrové Pavle Moudré, 25. března 1925.

Lálínka brala jako svatou povinnost. Platila mu školné, kupovala mu oblečení a knihy do školy. Rodiče na Lálínku peníze posílali (mezi lety 1932 až 1935 se jednalo o 500 korun měsíčně), bohužel se očekávané pravidelné platby na školu, stravu a ošacení někdy zpozdíly nebo nepřišly vůbec. Celosvětová hospodářská krize ve 30. letech, snižovala každý rok lidem životní úroveň, Růženu a Antonína nevyjímaje. Pobyt v lázních si mohlo dovolit čím dále méně rekreantů a pacientů a manželé si stejně jako ve 20. letech vlastně v každém dopise stěžovali, že obchody jsou mizerné, respektive každý rok horší a horší.²⁴⁸

Neveklovského hospodářství a obchodu se mezitím ujal Mrhův mladší bratr Jaroslav. Antonín toho později evidentně litoval. Chyběla mu zahrada a venkovské prostředí. Jaroslavovi se ani nijak zvlášť nedařilo, navíc se podle slov manželů hodně špatně oženil s „línou polkou“, a Antonín čekal na vyplacení 200 tisíc korun marně.²⁴⁹ „[...] já zde často vzpomínám na naši zahradu v N. ta mně zde velmi schází, neb člověk se s ní přece jen pokochal a zde nic.“²⁵⁰ Náhradu si našel v rybaření, hodně nepravidelně jej doprovázela Růžena a společně dělali „tiché blázny“. Smutné je, že se oba moc toužili vrátit zpátky do Čech, ale za života Pavly Moudré se jim to nikdy nepodařilo. V roce 1923 si podali inzerát na obchod. Nic z toho nebylo. O tři roky později se doslechli, že v Mariánských Lázních se žije lépe. Růžena se těšila, že by tam mohli začít novou živnost a být blíž Lálínkovi i Pavle Moudré. Spisovatelka již musela být zvyklá, že Růžena toho hodně namluví, ale k činům se příliš nemá. Velké naděje v ní proto nemohlo vyvolat Růženin prohlášení z konce sezony v roce 1935, že když se obchod nezlepší, přestěhuje se s Antonínem do Prahy. Růžena si tam plánovala najít zaměstnání, což nepovažovala za problém. Antonín zase snil o tom, že vydělá dost peněz, aby mohl přestavět neveklovský dům a vybavit Jaroslavovi byt, kam by se s rodinou přestěhoval.²⁵¹

Šťastně manželé Mrhovi působili, když k nim přijel Lálínek. Dojemně vyznívá společný dopis, který poslali babičce v roce 1936. Osmnáctiletý Lála popisoval, jak se vydali po nedělním obědě na výlet a cestou úplně promokli. S otcem se klouzali po bahnitě cestě a domů přišli prochladní a promočení. Růženu domů svezli známí autem, a tak už je netrpělivě čekala s horkým čajem. Pro všechny to byl velký zážitek, který si užívali. Otec připsal, že

²⁴⁸ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 28. února, 5. března, 11. července, 29. září 1932, 14. září 1935.

²⁴⁹ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, dopis A. K. Mrhy Pavle Moudré, inv. č. 730, kart. 8, 14. listopadu 1932, 9. dubna 1936.

²⁵⁰ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré (dodatek A. K. Mrhy), 3. prosince 1928.

²⁵¹ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 5. prosince 1923, 4. listopadu 1926, 28. září 1935.

Lála je v podstatě zdravý a silný kluk, který nemá proč stonat a zameškovávat kvůli tomu školu, a že jen na něj babička nestačí. Laskavým a uctivým tónem v podstatě zopakoval to, co už Pavla Moudrá jim napsala sama.²⁵²

S dospívajícím Lálínkem měla Pavla Moudrá hodně starostí a nepochybně jej rozmazlovala. Jaromír nejspíš většinu studia absolvoval v Praze. V roce 1932 měl na pololetním vysvědčení vyznamenání²⁵³ a o rok později byl nejlepším studentem a dostal ředitelskou pochvalu. Pozdější výsledky již tak skvělé neměl, nešly mu zejména cizí jazyky a čeština, technické obory zvládal lépe. V kvintě zameškal 151 hodin a dostal dostatečnou z českého jazyka a litery, latinu měl za tři. V sextě si nevedl lépe a čekala jej dodatečná zkouška z češtiny. Spisovatelka Lálínkovi nehubovala, spíše jej snažila pozitivně motivovat a osobně jednala s učiteli, aby byli shovívaví a student nemusel ročník opakovat. Ostatně fyzické tresty odmítala.²⁵⁴ „Říkal jsi, že se budeš učit, když bude pršet. A jelikož píšeš, že tam u Vás „často prší“, tak z toho mohu logicky odvozovat, že na knihách neustává prach. Nu ale nevím!“²⁵⁵

V septimě Lálínek ale zase hodně stonal a nestíhal výuku a musel přerušit studium. Pavla Moudrá proto, aby nepřišel o stipendium, žádala o přeložení z ústavu v Praze Bubenči do Duchcova. Tehdejší ředitel reálného gymnázia v Duchcově žádost odmítl s odůvodněním, aby žák sedmou třídu opakoval, nebo aby vykonal po prázdninách dodatečné zkoušky. Sám Duchcov nepovažoval vzhledem ke špatnému klimatu za vhodný pro nemocného chlapce. Navíc profesori na stávající škole Jaromíra znali a mohli brát ohled na jeho zdravotní stav.²⁵⁶

Pokračování v septimě nakonec Pavla Moudrá vymohla, Lálínek opět studoval na stejné škole a problémy začaly nanovo. Studijní výsledky měl opět špatné a zdálo se, že septimu nedokončí a bude ji muset opakovat. Babička společně s rodiči uvažovala, že by se měl připravit na zkoušky ve středoškolské kolonii v Táboře.²⁵⁷ Když ještě nebylo jisté, zda mu učitelé pozdní zkoušky dovolí a pustí ho do dalšího ročníku, Lálínek vědom si toho, že

²⁵² SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré (dodatek Jaromír Kulík-Mrha, A. K. Mrha), 5. května 1936.

²⁵³ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 3. února 1932.

²⁵⁴ MOUDRÁ, Pavla. *Dvě rozpravy*. Praha, 1923, s. 19-20.

²⁵⁵ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1586, kart. 17, dopis Pavly Moudré Jaromíru Kulíkovi-Mrhovi, 9. června 1935. Druhý dopis je datován 23. června 1934.

²⁵⁶ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1857, kart. 25, dopis ředitele dejvického ústavu Josefa Fridricha Pavle Moudré, 7. února 1933. Dopis nezjištěného ředitele gymnázia v Duchcově Pavle Moudré, 23. června 1936. Ve složce Jaromíra Kulíka je také potvrzení z 13. října 1938 o trvalém pobytu v obci Konopiště, okres Benešov u Prahy, při studiu bydlel na Masarykově koleji v Praze Dejvicích.

²⁵⁷ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 14. září, 23. listopadu 1935, 24. března, 14. května, 22. května a 23. května 1936.

babička pro něj udělá cokoli a hledí především na jeho zdravotní stav, napsal: „[...] pak je zbytečno a mému zdraví na škodu, abych seděl nad knihami v Táboře, málo se tam vyspal a neměl tolik a takovou stravu jako u Haničky, kde mám pohodlí.“²⁵⁸ Lála se prázdninovému učení přesto nevyhnul, ale už brzy psal emotivní dopisy, jak se tam má špatně, že zkoušku patrně dělat nebude a že mu nedají pořádně najíst. Otec Jaromíra zhodnotil nejspíš pravdivě, mnoho ale nezmohl, protože na výchově syna se podílel minimálně.

*„Jaromír jest náladový, když nemůže něčeho dosíci a neb když mu někdo něco udělá co se mu nelíbí ihned vypadá jako chudáček, ale za chvíli by každého položil na zem, neb jest silný a zdravý, jen ta jeho náladovost nejvíc naň působí, a nyní snad když má dělat zkoušky myslím že i to naň hodně působí, ovšem, že on sám také si je toho vinen, že školu zanedbával a potom to dohoniti nemohl.“*²⁵⁹

Septimu si Jaromír zopakoval a v posledním ročníku se rodina rozhodovala, co s chlapcem dál. Pavla Moudrá navrhovala techniku, protože jazyky mu nikdy nešly. Ostatní členové rodiny, zejména Hana, dcera Růženy, prosazovala vojenskou akademii. Podle ní se na dlouhá studia nehodil a v kanceláři by také nevydržel. Odhadovali, že když se bude snažit, může z něj být jednou důstojník se slušným platem. Jaromír si na radu členů rodiny vybral „vojančinu“.²⁶⁰ S ohledem na další blížící se na nejisté politické události od akademie nejspíš upustili. Jaromír v květnu 1938 odmaturoval a začal studovat nezjištěnou univerzitu, kterou ale v roce 1939 opustil a rozhodl se, že se vyučí zámečníkem.

Růžena jeho rozhodnutí schvalovala. Měl se tak prý rozhodnout už dávno a všichni by si ušetřili spoustu starostí. Antonín spokojený nebyl, Jaromíra nazýval „učený pán“ a těšil se, že získá vysokoškolský diplom. Synovi radil, aby studoval dál, protože akademický titul „ve veřejném životě to přece jen mnoho znamená“.²⁶¹ Pavla Moudrá nejspíš nadšená nebyla, vkládala do adoptovaného syna hodně nadějí a jistě si představovala, že z něj stane vzdělaný muž s univerzitním vzděláním. Jaromír se nejspíš ke studiu nakonec vrátil a přitom si vydělával, což dokládá otcova zmínka na pohlednici z roku 1939 a 1940.²⁶²

²⁵⁸ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré (dodatek Jaromíra Kulíka), 22. května 1936.

²⁵⁹ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis A. K. Mrhy Pavle Moudré, 29. srpna 1936.

²⁶⁰ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 4. listopadu a 30. prosince 1937, 18. ledna 1938.

²⁶¹ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 27. května 1938, 6. března a 13. října 1939.

²⁶² SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 730, kart. 8, pohlednice A. K. Mrhy Pavle Moudré, 5. února 1940, dopis 4. listopadu 1939.

S přibývajícím věkem je z Růženy cítit čím dál větší rezignace, odevzdanost a smířlivost, nářky na finanční poměry neustaly sice nikdy, ale vztahovačné poznámky většinou zmizely a byla to spíš ona, kdo utěšoval spisovatelku v jejím údělu.²⁶³ Pavla Moudrá už pro ni nebyla konkurentkou, Antonín se s ní oženil a spisovatelce vděčila za mnohé. Obstarávala Lálínka, pomáhala jim řešit dluhy s právníky a kdykoliv mohla, posílala na Slovensko zásoby jídla a jiných věcí každodenní potřeby. Pavla Moudrá byla žena, na kterou se Růžena kdykoliv mohla spolehnout.

Někdy se až zdá, že Růžena s Antonínem spisovatelčinu ochotu zneužívali. Věděli, že kdykoliv budou potřebovat, Pavla Moudrá vždycky pomůže. V roce 1936 prosili o půjčku dva tisíce korun, spisovatelka peníze obratem zaslala. „[...] a jak bude obchod, budeš první mezi věřiteli, kterým stržené obnosy zašlu.“²⁶⁴ Později se tradičně opakovaly prosby, aby počkala s placením na Lálínka, že obchody nejdou, jak by se i přáli.²⁶⁵

Růžena také věděla, že vzděláním se Pavlušce nemůže rovnat a mnohokrát se v dopise dotazovala, co soudí o politice či hospodářské situaci. Zajímalo ji, kdy už krize skončí. „Ty snad přece něco slyšíš, když máš tak velké styky.“ Názory Pavly Moudré respektovala. Hospodářská krize nahrávala německému diktátorovi, který se projevoval stále víc agresivně. „Co říkáš zprávám (zahraničním), že je naše Republika opředena jako moucha v síti pavouka jednáním Hitlera.“²⁶⁶

V politických otázkách měl Mrha jasněji. Zklamáný z vlastního života Antonín pravidelně v dopisech rozprávěl o starých časech. Jeho pozdější dopisy jsou obvykle nostalgickou reminiscencí na život v Čechách. Stýskalo se mu po Neveklově a ve vzpomínkách se zákonitě objevovala ještě mladší Pavla Moudrá.²⁶⁷ Přibývaly zdravotní obtíže a dluhy neubývaly. Růžena musela neustále poslouchat jak „*frfle*“ a „*hubuje*“ na hospodářské a politické poměry. Mrha se celý život profiloval jako pravicově a nacionálně smýšlející

²⁶³ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 28. ledna 1931, 18. února 1931. Pavla Moudrá oslavila sedmdesátiny a dostalo se jí velkolepé veřejné pody. V dalším dopise nejspíš už euforie z oslav vyprchala a spisovatelka si uvědomila, že už nemusí dlouho žít. Růžena ji chlácholila, že se ve zdraví dožije ještě hodně let.

²⁶⁴ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 28. března a 31. března 1936.

²⁶⁵ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 1. března 1938.

²⁶⁶ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 6. dubna 1932, 22. května a 23. listopadu 1935.

²⁶⁷ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1590, kart. 17, dopis A. K. Mrhy Pavle Moudré, 23. prosince 1936. Nostalgicky naladěný Antonín popisoval Pavle Moudré, jak ji ještě v Neveklově překvapil k Vánocům novým pianem. Ona, zaměstnaná v kuchyni, si ani nevšimla, že se do pokoje tajně stěhuje těžký a objemný hudební nástroj. V danou chvíli považoval dávno ztracený Štědrý večer za nejkrásnější ve svém životě. „A o tyto radosti jsem sám sebe okradl a jen ty krásné vzpomínky zůstaly.“

člověk, což mimo jiné dokazuje jeho piešťanská kandidatura za národní demokraty i vyhraněné názory na židovské obyvatelstvo.²⁶⁸ Socialisty vždy kritizoval a v posledních prvorepublikových volbách v květnu roku 1935 „*agitoval za fašisty*“.

Sílila Hitlerova moc, ekonomika se stále ne a ne vzchopit, a nejen němečtí obyvatelé Československa inklinovali k nacismu. Henleinova Sudetendeutsche Partei ve volbách zvítězila s 15,2 procenty hlasů, dvě procenta voličů oslovila Gajdova Národní obec fašistická.²⁶⁹ Růžena o Antonínově postoji spisovatelku informovala a dotazovala se, co o výsledcích voleb smýšlejí moudří lidé, zejména ona.²⁷⁰ Zpětná reakce Pavly Moudré bohužel z dopisů známá není. Z dřívějších let je jasné, že stejně jako Mrha nesympatizovala s poválečným programem socialistů.²⁷¹ Nicméně Mrhovy pozdější dopisy neodpovídají s celoživotním krédem Pavly Moudré a tak je dost pravděpodobné, že mu oponovala.

V následujících letech byl Mrha častěji popudlivý a jeho názory se ještě víc vyhraňovaly. „*V sobotu poslal „expres“ dopis, dlouhý, kde je samé politické „žvanění“ a nejraději by se prý přihlásil pod Hitlera. Divila jsem se, že ten dopis nezabavili.*“²⁷² Na druhou stranu je možné, že Růžena Mrhův dopis špatně interpretovala. V den všeobecné mobilizace zaslal Pavle Moudré dopis, v kterém dění komentuje takto: „*Kdyby byli chtěly Francie, Anglie a Rusko tak to mohli zastavit, neb Němci by se rozhodně do žádné války které jim hrozí přesilou nepustily.*“²⁷³

²⁶⁸ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis A. K. Mrhy Pavle Moudré, nedat. lístek. Je psán na psacím stroji, který Mrha pořídil v Piešťanech. „*Milá Pavluško, přiloženy obnos přijmi neb vím, že Jsi měla velké vydání s Jaromírem. O té židovské otázce si promluvíme více osobně neb psáti to jest trochu mnoho. Pak prosím Tebe k těm židům nechod si vydělávati když potřebuješ jen si prosímte napiš snad budeme moci vždy žádaný obnos zaslati. Jsem rozhodně proti tomuto národu který nám dosud nic dobrého neučinil kdyby neměli Rotchildů dávno by sním národy s učtovaly. Národ ten který nemiluje přírody a vše ještě z přírody taje viz ničení lesů kvůli zisku a hrabivosti takový národ nech se odstěhuje v pustý kraje a tam nech svůj kulturu zasévá abudeme pak viděti jaká, že jest jejich kultura. Jen at nám to ukáží jako samostatny národ, pak i mí se přijdem pokloniti. zatím srdečny pozdrav a ruce líbá Tony.*“

²⁶⁹ PRŮCHA, *Hospodářské a sociální dějiny*, s. 262-264. KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918-1938): Československo a české země v krizi a ohrožení*. Díl druhý. Praha: Libri, 2003, s. 529-532. ISBN 80-7277-031-4.

²⁷⁰ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 22. května 1935.

²⁷¹ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1590, kart. 17, dopis Pavly Moudré A. K. Mrhovi, 22. listopadu 1919. MOUDRÁ, Pavla. Předpoklady správného socialismu. In *Můj odkaz světu*, s. 59-62. Spisovatelka se klonila k socialismu v kombinaci s křesťanstvím. V dosavadním politickém vývoji viděla spíš materialistické cíle a odsuzovala třídní boje.

²⁷² SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 26. září 1938. Vláda Československé republiky vyhlásila všeobecnou mobilizaci 23. září 1938, země vstoupila do branné pohotovosti. Růžena v tu dobu byla na návštěvě u své dcery Hany, jejíž manžel okamžitě narukoval. O půl druhé v noci napsala emotivní dopis Pavle Moudré, aby okamžitě přijela, protože měla hrozný strach, co se bude dít dál.

²⁷³ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 730, kart. 8, dopis A. K. Mrhy Pavle Moudré, 23. září 1938.

Spisovatelku v Praze a Mrhovi v Piešťanech rozdělily další události. Slovensko vyhlásilo brzy na to autonomii a stalo se loutkovým státem Německa. Už v den vyhlášení státu politici dali Hitlerovi najevo, že se podrobují jeho ochraně.²⁷⁴ Příznivci rozdělení států na ulicích pokřikovali, napsala Růžena: „*Slovensko slovákom, Palestinu židákem, Češi peši do Prahy.*“²⁷⁵

Uvnitř vládnoucí Hlinkovy strany panovaly protižidovské postoje ještě před vznikem nového státu. Byly následkem tlaku nacistů a také vycházely z domácích hospodářských a konfesních neshod z konce 19. století. Manželé uvažovali, že se vrátí zpět. Agresivita vůči menšinám se stupňovala, řada českých rodin dostala příkaz k transportu zpátky do vlasti. Ze Slovenska uprchlo nebo odešlo na nátlak 130 tisíc Čechů.²⁷⁶ „*Od nás z Piešťan již mnoho Čechů se odstěhovalo což jest dosti znát na frekvenci a u různých živností a obchodů. Kdy dojde řada na nás to se dosud neví, zda všichni budou nuceni opustiti zem – to přinese budoucnost.*“²⁷⁷

Nakonec Růžena a Antonín byli ještě v březnu 1940 v Piešťanech, pak korespondence ustala a v září Pavla Moudrá zemřela. „*Jsme opravdu zvláštní generace, které je souzeno prožívat osudy Evropy,*“ poznamenala rok před spisovatelčinou smrtí Růžena Kulíková.²⁷⁸ O válce se hovořilo dlouho dopředu i samotné boje musely být pro přesvědčenou pacifistku nesmírně stresující a potřebovala slyšet slova útěchy. „*Ale Pavluško jak Tebe znám Jsi přece žena plného a zdravého rozumu, přece nebudeš si tak vše krýcky vše sobě tvořit, hled že staré přísloví praví „Každé zlo přináší dobro“ a tak i dnes snad jsme to zasluhovaly a nebyli dosti správní a nedovedli si vésti správně a mravně náš stát naší svobodu.*“²⁷⁹

Druhá světová válka měla na svědomí mnohem víc lidských životů než ta předchozí v letech 1914 až 1918. V nejničivějším vojenském konfliktu zahynulo padesát až pětapadesát milionů lidí, z toho přibližně polovina civilistů. Do střetů bylo vtaženo jednašedesát států

²⁷⁴ MALÝ, *Dějiny*, s. 367-374, 397-402. Poslanci Hlinkovy ľudové strany předložili v červnu 1938 návrh zákona o autonomii. Strana požadovala jménem národa právo na sebeurčení, hlásila se ke křesťanství a podporovala boj proti židovské ideologii. Přijala mnichovskou dohodu z 29. září 1938 jako pokojný prostředek vyřešení sporů. Zákon č. 299/1938 Sb. z. a n. byl schválen (bez třípětinové většiny) 19. listopadu 1938.

²⁷⁵ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 24. října 1938.

²⁷⁶ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918-1938): o přežití a o život*. Díl třetí. Praha: Libri, 2003, s. 631. ISBN 80-7277-119-1.

²⁷⁷ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 730, kart. 8, dopis A. K. Mrhy Pavle Moudré, 2. května 1939.

²⁷⁸ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 26. června 1939.

²⁷⁹ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 730, kart. 8, dopis A. K. Mrhy Pavle Moudré, 15. října 1938.

a bojovalo se území čtyřiceti zemí. Armády zmobilizovaly sto deset milionů vojáků. Historici spočítali, že na evropských a sevrafrických bojištích zemřel každou čtvrtou až pátou vteřinu jeden člověk.²⁸⁰

Pavla Moudrá se konce války nedožila. Zemřela 10. září 1940. I v závěru života vedla aktivní život a v pozdním věku byla stále duševně čilá. Dva roky před smrtí byla například v Nizozemí²⁸¹, stále psala a přednášela. V roce 1936 a 1937 pobývala v lázních v Jáchymově, navštěvovala příbuzné.

*„V Jáchymově mne všichni radostně vítali a poznali, kde kdo, číšníci a lázeňské. To jsou také jediná tvorové, s nimiž tu mluvím. [...] Stýská se mi po veselí v chatě, to byl jiný život. Zde je sice pohodlí a nádhera, ale až mnoho ticho a nemám s kým promluvit [...] To byla někdy divočina, až se lesy třásly. Tady je to letos jako v klášteře. [...] Tak se bavím jenom vzpomínkami a čtením.“*²⁸²

V posledních letech života se patrně zhoršily její finanční poměry natolik, že musela žádat o penzi a prosila Antonína s Růženou, aby jí vypomohli. Dostala bohužel zápornou odpověď, protože byly zavřené hranice a nebylo možné odesílat finanční hotovost.²⁸³

Spisovatelka zemřela v 79 letech na embolii myokardu. Jde nejspíš o dobový lékařský termín a pravděpodobnější je infarkt myokardu. Během života pravděpodobně nikdy větší zdravotní problémy neměla. Vážnější bylo až zranění kyčelního kloubu, patrně si také zlomila nebo narazila ruku a jednou se zmínila, že má o problémy s okem, patrně šlo o zánět spojivky. Nepříjemné byly žaludečními problémy, které způsoboval nadměrný stres. Dlouhodobá psychická zátěž a například nevhodná strava, příručky správné výživy měly tehdy jiná kritéria, mohly způsobit odumření části srdečního svalu. Bez lékařské anamnézy ale jde stále jen o dohady. Pavla Moudrá se dožila vysokého věku a úmrtí mohlo být způsobené stářím s tím, že výše zmíněné faktory nemusely hrát roli.

Spisovatelka v závěti všechny své věci odkázala Jaromíru Kulíku-Mrhovi a byla pohřbena ve strašnickém krematoriu. V den jejích nedožitých jednaosmdesátých narozenin Přemysl Pitter, člen *Kruhu přátel Pavly Moudré*, přenesl urnu s popelem do rodinné

²⁸⁰ PRŮCHA. *Hospodářské a sociální dějiny*, s. 418-419.

²⁸¹ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 3. srpna 1938.

²⁸² SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1530, kart. 17, dopis Pavly Moudré A. K. Mrhovi, 2. srpna 1937. Chata, kterou spisovatelka zmiňuje, byla ve Velešíně u Kaplice na Českokrumlovsku. Vlastnili ji příbuzní Pavly Moudré.

²⁸³ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 587, kart. 6, dopis Růženy Kulíkové Pavle Moudré, 11. října 1938, 15. května 1939.

hrobky na Olšanských hřbitovech. Jaromír Kulík později uvedl, že hrob byl krátce po druhé světové válce zrušen.²⁸⁴

²⁸⁴ PÁNEK. Pavla, s. 243.

3. Literární tvorba Pavly Moudré

Dnes je až zarážející, jak byla Pavla Moudrá pilnou autorkou, zvláště když si uvědomíme, že všechna literární tvorba se psala ručně. Později usnadňoval práci psací stroj, ale výhod osobních počítačů zdaleka nedosahoval. Na druhou stranu vysoké pracovní nasazení nebylo v té době neobvyklé. Autorky se obvykle zabývaly spolkovou činností, psaly články do novin a časopisů, zároveň nakladatelům odevzdávaly povídky a romány a navíc ještě překládaly odborné publikace i krásnou literaturu. Nadměrnou plodnost lze z části přičíst ekonomickému zázemí pisatelek, které často vylepšovaly domácí rozpočet psaním. Pavla Moudrá za celý svůj život napsala nesčetně článků. Řadu myšlenek sice opakovala, k tématům se vracela a měla je takříkajíc v hlavě, ale pro mnohé z nich využívala citátů z jiných děl, které musela dopředu nastudovat. Vedle toho spisovatelka nejméně několik týdnů v roce strávila na cestách. Pozvánky k přednáškám dostávala až z druhého konce republiky (monarchie), k tomu se účastnila množství konferencí v zahraničí.

3.1 Redaktorka

Když Pavla Moudrá nastupovala na redaktorskou dráhu ve čtrnáctideníku *Lada*, měla za sebou již zkušenosti s vydáváním politického a literárního týdeníku *Ratibor*. Navíc v roce 1889 se již slibně rozvíjela základna ženských časopisů v českém jazyce. Zatím pouze jeden měl v náplni rovněž emancipační hnutí. *Ženské listy* vznikly v roce 1870 a desítky let informovaly, vzdělávaly a tříbily názory žen. Od 90. let byly považovány za více konzervativní a vyhýbaly se otázkám pokroku ve společnosti. Liberálnější byl *Ženský obzor* vydávaný od roku 1896 v Praze, mezi oběma redakcemi vládla řevnivost, která se odrážela i na stránkách časopisů. Ve stejném roce vznikl *Ženský svět. List paní a dívek českých*. Vydával jej *Ústřední spolek českých žen*. Časopis hledal kořeny předsudků vůči ženám, mnohé z nich našel v dogmatech katolické církve.²⁸⁵

Ženské listy měly dlouho názorový monopol. Průkopnický časopis byl původně přílohou *Květu* Eduarda Grégra²⁸⁶ pod vedením redaktorky Věnceslavy Lužické.²⁸⁷ Po dvou

²⁸⁵ NEUDORFLOVÁ, *České ženy*, s. 164-167, 173-175.

²⁸⁶ VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla. Vliv Národních listů na utváření českého veřejného mínění ve 2. polovině 19. století. In *Bratři Grégrové a česká společnost v druhé polovině 19. století*, Praha: Eduard Grégr a syn. Historický ústav AV ČR, 1997, s. 39-54. ISBN 80-902023-7-3. GRÉGR, Eduard. *Historie rodiny*. Praha: Eduard Grégr a syn, 1996, s. 36-38, 40-41. ISBN 80-902023-1-4. Eduard Grégr (1827-1907) – přírodovědec, novinář a politik,

letech *Květy* změnily majitele, ženská příloha zanikla a následující rok se časopisu ujal nakladatel F. A. Urbánek a ještě později (1874) starostka *Ženského výrobního spolku* Karolína Světlá. Spisovatelka prosadila do vedení redakce Elišku Krásnohorskou a obě dámy udávaly tón časopisu. Jedním z hlavních cílů byla propagace středoškolského a později vysokoškolského vzdělání žen. Na stránkách časopisu se také mluvilo o volebním právu žen. Časopis rovněž přebíral informace o význačných ženách v zahraničí.²⁸⁸ Krásnohorská se stala v roce 1875 jedinou redaktorkou listu a ve funkci setrvala až do roku 1911. Spisovatelka se soustředila na pěstování vkusu s kritickým zhodnocením a vzdělanost českých žen. List informoval o filantropii, emancipaci a spolkovém hnutí. Časopis sloužil *Ženskému výrobnímu spolku* ke zvěřejňování jeho činnosti a stavu hospodaření, zpravoval rovněž o aktivitách jiných spolků a později také o ženských profesních organizacích.²⁸⁹ Když Krásnohorská z *Ženských listů* v roce 1911 odešla, změnily se pod vedením Jindřišky Flajšhansové v běžný ženský časopis s recepty a návody.

Nabídku listů věnovaných ženské otázce rozšířila v roce 1889 Lada Pavly Moudré, která prožité trauma ze ztráty dítěte zaplašila činorodou prací. Čtrnáctideník navazoval jménem na tradici stejnojmenného žurnálu, který vydávala od roku 1861 Antonie Melišová-Körschnerová.²⁹⁰ Moudrá si ale vypůjčila pouze pojmenování, protože měla jinou představu o ženském časopise než její předchůdkyně. Zatímco první Lada hledala čtenářskou základnu mezi ženami, které chtějí znát módní trendy, sbírají recepty a rády si přečtou české povídky či básně, Lada v roce 1889 si už stanovila vyšší cíle. Hlavní látkou měla být ženská otázka, která by zaplnila mezeru v ženském časopisectví. Časopis s podtitulem „*List pro zájmy českých žen a dívek*“²⁹¹ nakonec po dvanácti číslech zanikl.

první jednatel Sokola. S bratrem Juliem či Františkem Palackým a Františkem Šimáčkem stál v roce 1861 u zrodu Národních listů. Julius Grégr téhož roku převzal vedení listu, Eduard později zajišťoval tisk.

²⁸⁷ JELÍNKOVÁ. *Dvě období*, s. 48-52. Věnceslava Lužická, vlastním jménem Anna Srbová (1835-1920) se aktivně zapojila do spolkového a literárního dění po smrti manžela v roce 1867. Napsala desítky výchovných románů, povídek a praktických příruček a didaktických publikací pro ženy a dívky. Vedle *Ženských listů* redigovala až do své smrti časopis *Lada*, jehož vedení v roce 1889 převzala od Pavly Moudré.

²⁸⁸ PAŠKOVÁ, Pavla. *Vznik a počátky ženského časopisectví v Čechách: 60. – 90. léta v 19. století*. Diplomová práce. České Budějovice: Historický ústav Jihočeské Univerzity, 2002, s. 67-70.

²⁸⁹ HECZKOVÁ, Libuše. První léta časopisu *Ženské listy*: Co chtěla kritička Eliška Krásnohorská? In *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, s. 323-333. ISBN 80-7194-920-5.

²⁹⁰ JELÍNKOVÁ. *Dvě období*, s. 26-29. Antonie Melišová-Körschnerová (1833 – 1894), redaktorka, vydavatelka, kromě *Lady* vydala v roce 1865 tři čísla časopisu *Hospodyně*, po ukončení *Lady* přešla do německého módního časopisu *Bazar*, který redigovala a překládala do češtiny.

²⁹¹ Lada vycházela jako čtrnáctideník každou druhou neděli o šestnácti stranách a první číslo vyšlo 6. ledna. Tisk zajišťovali bratři Peřinové z Hradce Králové.

„...po delší již čas myšlenkou na vydávání většího listu, pro počátek čtrnáctideníku, který by byl věnován veškerým ženským otázkám a zanášel se všemi obory, jež mohou ženský svět vůbec zajímati a jichž známost je třeba mezi dámami českými šířiti. Vedle toho běží mi o provedení řádné organisace vlastenek českých, jejíž potřeba jest dávno již uznávána, aniž by kdo posud se o to vážněji pokusil. Nemámeť doposud listu v pravém toho slova smyslu, který by se výhradně ženskou otázkou zanášel a na nějž bychom mohli po případě vůči podobným publikacím v cizině se ctí poukázati,“ svěřila se 8. prosince 1888 spisovateli Františku Heritesovi.²⁹²

Aktivita Pavly Moudré hned od počátku narážela na nezájem. Marně oslovovala české spisovatele a spisovatelky. Kladných ohlasů bylo žalostně málo. Jízlivého odmítnutí se například dočkala od Elišky Krásnohorské, která šéfovala *Ženským listům* a konkurenční podnik se jí nejspíš nehodil. „[...] byla bych věru ztratila veškerou chuť k dalšímu vyjednávání,“ psala Adolfu Heydukovi, u kterého našla přízeň a podporu.²⁹³ Básník Heyduk jí přislíbil, že se pokusí s manželkou udělat listu náležitou reklamu u čtenářů obou pohlaví „...žena má i já z té duše rádi učiníme, seč jsme, abychom důvěru, kterou v naše skrovné síly kladete, ospravedlnili.“²⁹⁴

Odmítnutí přibývala, povzbuzujících slov nikoliv. „Přeji Vašemu podniku hodně zdaru a budoucně budu hleděti Vám nějakou malou prací přispěti [...],“ blahopřála Antonie Melišová-Körschnerová. Nicméně uvolnit se nemohla, protože měla rozpracovaný překlad knihy. Slíbila, že bude pilnou čtenářkou listu, který považovala za důstojného pokračovatele jejího časopisu.²⁹⁵ Čtenářkám v prvním čísle Pavla Moudrá vysvětlila svoje plány: „Počínám vydávati list, o nějž konány byly již vícekrát pokusy, z nichž jednoho i jméno jsem si zvolila, jež ale skončily více méně nezdarem, což však není ještě důkazem, že by nemusil zdařiti podnik tento. Mám pevnou naději, že třeba jen upřímné součinnosti jak sil spisovatelských, jmenovitě sil dámských, tak na druhé straně ovšem obecnstva, aby vše při péči a péči se strany redakce a administrace octlo se v dobrých kolejích. Časopis, který vychází za těchto tří příznivých činitelů, musí, ne-li prospívati, aspoň udržeti, a více není mou snahou!“²⁹⁶

²⁹² PÁNEK. Pavla, s. 217.

²⁹³ Adolf Heyduk (1835 – 1923) - český básník, představitel májovců, propagátor česko-slovenských vztahů, autor více než 60 lyrických sbírek převážně s přírodní, vlasteneckou a rodinnou tematikou.

²⁹⁴ LA PNP, Osobní fond Pavly Moudré, č. př. 7/33, dopis Adolfa Heyduka Pavle Moudré, 10. prosince 1888.

²⁹⁵ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 689, kart. 7, dopis Antonie Melišové-Körschnerové Pavle Moudré, nedat.

²⁹⁶ Lada, 1889, roč. 1, s. 1.

Jenomže během půlroční existence časopisu přicházely spíš příspěvky od méně významných literátů. Redaktorka dostala přílib i od známějších a kvalitnějších autorů, ale ne všichni slib stihli nebo chtěli splnit.²⁹⁷ „Paní Albierová vyžádala si delší povídku pro *Ladu*, *hodlám zamýšlenou práci jí odevzdati*,“ svěřila se Teréza Nováková přítelkyni Karolíně Světlé.²⁹⁸ Ovšem za dva týdny již odesílá dopis s jiným obsahem, když se dovídá o rozluce manželů Albierových; osud paní Albierové ji „*velmi trapně dojal*“ a přemítá, zda se Lada nerozpadne, když je teď Moudrá bez manžela.²⁹⁹ Pak se navíc po Praze začaly šířit klepy, které Novákovou ještě víc rozkolísaly.

„*Velice bych prosila za upřímnou radu, zdali mám rukopis ten svěřiti paní Albierové. Žádala mne tak usilovně o delší povídku, že v duchu jsem jí zmíněnou práci ustanovila. Je-li však tak podlá, jak se v Praze povídá, učinil-li muž vskutku „dobrodružný“ výlet s ní jsa srozuměn, tož nezasluhuje býti redaktorkou listu ženským zájmům věnovaného, nezasluhuje, aby svěřována jí byla práce, která přece jen pokouší se řešiti kus ženské otázky.*“³⁰⁰

Ženskou tematikou se především měla zabývat rubrika „*O nás a pro nás*“, kde byly k přečtení články o významných ženách z celého světa i z domova. Některé měly povzbudit sebevědomí „*krásné pleti*“. Například jeden z článků se věnoval vydanému seznamu všech žen, které během necelého století ve Spojených státech amerických získaly patenty na své vynálezy.³⁰¹ Druhá česká lékařka Bohuslava Kecková zase v žurnálu popisovala vlastní komplikovanou cestu ke vzdělání. „*Ježto však není dovoleno v Rakousku dámám na universitě studovati, vypravila jsem se s otcem v říjnu 1874 do Švýcar na universitu Curyšskou, plna touhy a odhodlanosti a s pevným předsevzetím, že veškerou píli věnuji studiu vědy pro nás tak důležité.*“³⁰² Kecková promovala v Curychu v roce 1882, rok po první české lékařce Anně Bayerové. Na možnost vystudovat medicínu v Čechách čekala řada studentek,

²⁹⁷ Adolf Heyduk, Věnceslava Lužická, Sofie Podlipská, Jan Neruda, Jaroslav Vrchlický, Jakub Arbes, Emanuel Miřiovský, Svatopluk Čech, Marie Popelková (Popelka Biliánová), Bohumila Klimšová aj., které Pavla Moudrá vyjmenovala v prvním čísle *Lady*.

²⁹⁸ SVADBOVÁ, Blanka (ed.). *Z lidské sonáty. Teréza Nováková: korespondence*, Praha: Odeon, 1988, s. 132. Dopis Terézy Novákové Karolíně Světlé, 14. března 1889. Teréza Nováková (1853 - 1912) - spisovatelka, redaktorka, emancipistka, syn Arne Novák (1880 - 1939) – literární historik a kritik.

²⁹⁹ Pavla Moudrá se přestěhovala zpátky k rodičům do Krakovské 19, což dokládá zmínka v osmém čísle *Lady*, že na tutéž adresu se počínaje sedmým číslem přestěhovala redakce.

³⁰⁰ SVADBOVÁ. *Z lidské sonáty*, s. 135. Dopis Terézy Novákové Karolíně Světlé, 30. března 1889. Nováková do *Lady* přispěla v šestém čísle na s. 82 úvahou na téma móda. Marnivost není podle ní na místě. Přední dámy ženského hnutí nebyly ve vleku módy, odívaly se skromně – jednoduché střihy a tmavé barvy, líčila spisovatelka. Pokud se ženy nechají svazovat módou, svazují je i konvence. Že je ale sama Nováková konvenční, prokázala dopisem Karolíně Světlé, když „*velmi trapně*“ nesla rozlučku Pavly Moudré a později se nechala ovlivnit pomluvami, které se o redaktorce *Lady* šířily.

³⁰¹ *Lada*, 1889, roč. 1, č. 9, s. 141.

³⁰² *Lada*, 1889, roč. 1, č. 5, s. 66; č. 11, s. 161 Další medailon věnovaný jedné z prvních lékařek byl v č. 11 věnovaný Anně Husové.

jako první získala diplom Anna Honzáková v roce 1902.³⁰³ Vystudované lékařky se dlouho ve vlasti uplatnit nemohly. Bohuslava Kecková převzala v roce 1893 místo státní lékařky po Anně Bayerové v Bosně a Hercegovině. Starala se zejména o muslimské pacientky, které odmítaly vyšetření od mužů. Kecková s přestávkami působila v Mostaru, hlavním městě Hercegoviny, až do své smrti v roce 1911.

Vedle portrétů úspěšných žen časopis také nabízel rubriku „*Feuilleton*“. Ujal se jí zejména Jan Neruda, který přispíval básněmi. O novinkách ze spolkového světa informovala rubrika „*Zprávy spolkové*“, nechyběly ani zprávy z kulturního světa, o divadle nebo literatuře. Ani Moudrá nechtěla připravit čtenářky o kuchyňské pokyny, a tak se v ne příliš prostorné v rubrice „*Pro dům a kuchyni*“ objevovaly rady a nápady do domácnosti. Se čtenářkami komunikoval časopis v rubrice „*Listárna*“, obchodníci oslovovali případné zákaznice pomocí inzerátů. Nabídky zboží a služeb odpovídaly zavedenému modelu, že hlavní působiště ženy setrvává v domácnosti.

Redaktorka Pavla Moudrá zdaleka nebyla svým počinem vydávat český časopis ojedinelá. Tradici česky psaných časopisů započala první *Lada* v roce 1861. V roce 1864 se objevil časopis *Ozdobna* s podtitulem *Ilustrované listy pro poučení v oboru ženských a ručních prací*. Velmi levný list vyšel pouze šestkrát a nabízel novinky ze světa ručních prací a módy s bohatou obrazovou přílohou. Další pokus založit časopis pro ženy v domácnosti učinila Antonie Melišová-Körschnerová v roce 1865. Jednalo se o časopis *Hospodyně* s podtitulem *Časopis obrázkový pro hospodyně všech stavů*. Po třech číslech ale zanikl. Mnohem úspěšnější byly české mutace zahraničních časopisů. České čtenářky oslovil od roku 1865 německý časopis *Bazar* díky obrazovým módním přílohám, podrobným návodům a střihům na zhotovení šatů a doplňků. Módní listy, které obvykle měly naučnou a beletristickou přílohu, se prosadily na konci 70. let 19. století. V následujících dvaceti letech jich vznikla celá řada.³⁰⁴ Nakladatel Karel Vačlena začal v roce 1879 vydávat *Modní svět*, od roku 1888 do roku 1895 vycházely graficky výrazné *Nové mody*, krátce pak od roku 1889 *Praktické mody*. Konkurenci rozšířily v roce 1893 *Pařížské mody*, které se o dva roky později sloučily s *Novými modami*. Trh s tiskovými v roce 1894 obohatil časopis *Pracovna*, který se zabýval

³⁰³ Ženský svět, 1900, roč. 4, č. 1, s. 6. Zpráva o medicínském studiu v Čechách. „*Velmi bolestně se dotýká tento průtah Čech, kde na pražském vysokém učení studuje v 5., 4., 3. i 1. ročníku dohromady 8 hospitantek, jež teskně dívají se v budoucnost.*“

³⁰⁴ HRABÁK, Josef. *Od laciného optimismu k hororu*. Praha: Melantrich, 1989, s. 119-121.

ručními pracemi, a *Ilustrovaný časopis pro prádlo a ženské ruční práce*. O rok později doplnil mezeru v nabídce časopis *Dětské mody*.³⁰⁵

První *Lada* Antonie Melišové-Körschnerové odpovídala dobovým intencím české emancipace žen. Redaktorka vybízela čtenářky, aby se zapojily ve vlastenecké společnosti, učily se rodný jazyk, četly české knihy a ctily národní buditele.³⁰⁶ Povzbuzování českého jazyka mělo značný ohlas a dokládá jej řada výpovědí tehdejších osobností kulturního života. Herečka Otýlie Sklenářová-Malá vzpomínala, že po smrti matky více než rok pobývala s bratrem u babičky v Bouzově, kde se naučila česky. S odstupem času to vnímala jako velmi důležitý životní mezník. Později se musela vrátit k otci do Vídně, ale český živel v ní už zůstal natrvalo. „Zmocnily se nás opět německé školy, německé okolí. Leč Čech v nás již byl zaktoven, že ho nezmohly, k čemuž přispívalo, že otec opatroval nás českými knihami a že s námi česky hovořil.“³⁰⁷ Vlastenci přizvali ženu ke spolupráci při národní emancipaci na konci 30. let, kdy se projevíly první kladné odezvy na český ženský emancipismus. Zároveň byl stále kladen důraz na ženino mateřství. Pozdější aktivity v 60. letech zahrnovaly dobročinné akce, ženské vzdělávání i ženinu ekonomickou nezávislost. Ve chvíli, kdy národní emancipace skončila, muži přestali ženy v jejich snahách podporovat.³⁰⁸

Pavla Moudrá vstoupila do české žurnalistiky pro ženy už za jiných podmínek. Ženy byly více sebedvědomé a postupně prosazovaly rovnocenné vzdělávání a účast na veřejném životě, i když je čekala ještě dlouhá cesta. Dokládá to i ekonomický nezdar s vydáváním druhé *Lady*, prosadit jej v konkurenci se zavedenými *Ženskými listy* a dalšími tiskovinami obdobného ražení bylo obtížné. Spisovatelka předala časopis nakladateli z Mladé Boleslavi Karlu Vačlenovi, který redakci svěřil Věnceslavě Lužické. Oba nad nově budovanou koncepcí souzněli. Podnikatel Vačlena chtěl ryze rodinný časopis, což se zamouvalo i Lužické. Toužila, aby list „[...] zábavně poučoval, mravně povznášel, srdce a mysl sušlechtňoval, na zření měl výchovu dívčí a i výchovu žen, jen povzbuzoval a lásku k domácí práci i hospodárnosti v nich nítel.“³⁰⁹ Věrné abonentky, které si zvykly na jiný obsah, byly jistě překvapené, ale

³⁰⁵ PAŠKOVÁ, Vznik, s. 47-64.

³⁰⁶ Lada, 1861, roč. 1, č. 1., s. 6. Povídka *Růžena* popisuje pohřeb národem milovaného „nálezce“ Zelenohorského a Královédvorského rukopisu Václava Hanky. Hlavní hrdinka, dcera zámožného měšťana Růžena, odpovídala dobovému ideálu matky a zároveň vlastenky. Byla skromná, milá, nezajímala se o francouzskou módu a četla české spisy.

³⁰⁷ SKLENÁŘOVÁ-MALÁ, Otýlie. *Z mých vzpomínek*. Praha, 1912, s. 14

³⁰⁸ MACURA, Vladimír. *Znamení zrodu: české obrození jako kulturní typ*. Praha: Československý spisovatel, 1983, s. 147-151.

³⁰⁹ Lada, 1898, roč. 10, č. 24, s. 189.

podnikatelský plán nakonec slavil větší úspěch než předchozí dva stejnojmenné listy. Lužická zůstala ve vedení redakce až do své smrti v roce 1920.

U některých autorek krásné literatury³¹⁰ Lužická příliš oblíbená nebyla. Celoživotně se obracela na dívky a ženy, které přijaly jako svůj hlavní úkol pěstít rodinný krb. Její výchovná osvěta ovlivnila několik generací, i když dávno ztratila na aktuálnosti. Po její smrti vyšel v roce 1920 v časopise *Ženský svět* kritičtější nekrolog. „Její význam především dojista spočívá v tom, že svou Ladou vytlačila německé týdeníky z buržoasních rodin českých, vychovaných v německých pensionátech. [...] *třebas je nám tak úplně cizí její literární tvorba – mimo memoáry – bezcennou i z hlediska historického vývoje.*“³¹¹

Pro Pavlu Moudrou redaktorská práce v *Ladě* byla pouhým náznakem jejích budoucích celoživotních činných aktivit v různorodých hnutích. Sotva s redakcí časopisu začala, musela z ekonomických i osobních důvodů skončit. K redaktorské práci se vrátila na sklonku roku 1918, kdy byla pověřena vedením rubriky *Kulturní a náboženské směry* časopisu *Svědění*. První číslo měla na starosti od ledna následujícího roku. Moudrá neúspěšně oslovila básníka Otokara Březinu, protože chtěla v listu soustředit „*nejlepší nábožensky založené a cítící lidi*“. Nakonec rubriku většinou zaplňovala sama, protože se jí příspěvky nedařilo získat. Časopis vycházel od roku 1918 dvakrát měsíčně ve Vídni, obsahoval přílohy *Náboženské a kulturní směry*, *Škola socialismu*, *Nové květy*. V druhém ročníku přibýly přílohy *Naším ženám* a *Naším dětem*. V listopadu 1919 začal časopis vycházet v Brně a přejmenoval se na *České svědomí* s podtitulem *Časopis pro kulturu*. Obsah listu po změně působiště dostal jiný charakter a rubrika Pavly Moudré skončila.³¹²

Vedle *Lady* spisovatelka redigovala také jenom krátce *Ženské listy*. Na vydávání se podílela v roce 1923 s Maryšou Šáreckou³¹³. Pavla Moudrá se radila s přítelkyní Pavlou Maternovou, která jí přislíbila spolupráci. Chtěly společně rozebrat minulé čísla, aby se dohodly „*co třeba dělati jinak*.“³¹⁴ Od roku 1912 jej vedla pacifistka Jindřiška Flajšhansová. Redaktorka časopis od počátku profilovala jako beletristický a vzdělávací list, který zároveň

³¹⁰ SVADBOVÁ, Z. *Lidské sonáty*, s. 147. Dopis Terézy Novákové Karolíně Světlé, 19. října 1889, s. 147. „*Zdá se mi, že Lada změnila za nové redakce úplná svůj směr; dříve, jak ohlašovala, chtěla býti zastávkou ženské otázky, nyní konkuruje úplně s Domácí hospodyní paní Procházkové.*“

³¹¹ *Ženský svět*, 1920, roč. 24, č. 11-12, s. 160.

³¹² PÁNKOVÁ – LUKŠŮ. *Listy*, s. 196.

³¹³ MERHAUT, Luboš (ed.). *Lexikon české literatury*. Díl 4. S-Ž, sv. I. S-T. Praha: Academia, 2008, s. 566-568. ISBN 978-80-200-1670-6. Maryša Šárecká (1890-1958), rozená Marie Bosáčeková, provdaná Radoňová. Byla úřednicí na ministerstvu zahraničních věcí v letech 1920-1939, podílela se na vydávání informačního bulletinu *Gazette de Prague* a pracovala v jeho předkladatelském oddělení. Jako předkladatelka působila na Pražském hradě do roku 1948. V ženském hnutí se angažovala jako publicistka, psala prózu a básně.

³¹⁴ LA PNP, Osobní fond Pavly Moudré, č. př. 7/33, dopis Pavly Maternové Pavle Moudré, 30. listopadu 1922

informuje o spolkovém hnutí. Přibyla rubrika *Práce*, aby časopis více vyhovoval potřebám tehdejší ženy. Rubrika poskytovala rady pro domácnost, informovala o lékařských a hygienických novinkách a psala o ženských povoláních a možnostech na jejich přípravu. Sporadicky se redakce zabývala politikou. Za první světové války se časopis dostal do finančních obtíží. Vzhledem k tomu, že měl dlouholetou tradici nositele ženského hnutí, se jej podařilo udržet. Po *Ženském výrobním spolku* list začal v roce 1920 platit Zemědělské knihkupectví A. Neubert. Přibyla inzerce a tematická rubrika *Naše zahrádka*. Pavla Moudrá se stala vedoucí redaktorkou na krátko a mnoho změn nepodnikla. Po dvou číslech onemocněla a do redakce se vrátila Flajšhansová, která starosti s vedením předala jinému redaktorovi. Časopis se poté zaměřil víc na zábavu a ponaučení a feministické hnutí a vzdělávání žen se až na výjimky vytratil. *Ženské listy* ještě existovaly do roku 1926. Po smrti zakladatelky Elišky Krásnohorské zanikly. Ke konci již vycházely na počest spisovatelky.³¹⁵

Delší trvání měla spolupráce na vydávání listu *Sbratření* s Přemyslem Pitterem (1895-1976). Pavlu Moudrou s Pitterem pojilo přátelství i společné cíle.³¹⁶ Spisovatelka na vydávání listu spolupracovala v letech 1928 až 1935. Prvorepublikový časopis se zabýval křesťanskými otázkami, obhajoval názory prezidenta T. G. Masaryka, odkazoval se na učení Jana Amose Komenského a kritizoval antisemitismus. Pitter se hlásil k české reformaci, vzory měl nejen v Masarykovi a Komenském, uznával Mistra Jana Husa nebo Jan Milíče z Kroměříže. Vystupoval proti pravicové i levicové totalitě. Odsuzoval násilí a válka byla podle něj ten největší zločin. Po únorovém převratu 1948 musel opustit zemi, neprve působil v západním Německu, poté Švýcarsku, kde žil až do své smrti. V demokratickém světě byl uznávanou osobností, získal řadu ocenění, zato v rodné zemi, ovládané komunisty, se na něj takřka zapomnělo.³¹⁷

Pitter se hlásil k takzvanému křesťanskému komunismu, což některé lidi z jeho okruhu rozladilo. Ctibor Bezděk, předseda Klubu přátel filosofie Vladimíra Hopera, spisovatelce oznámil, že nesouhlasí s tím, že Pitter ke svému křesťanství přibral také komunismus. Jeho ideje podle něj jsou ryze materialistické, což odporuje křesťanství.³¹⁸ Pavla Moudrá mu dlouze odpověděla, aby Pittera obhájila. Ctila ho a obdivovala. „*Soudíte – promiňte – poněkud jednostranně tím, že br. Přemysla nevidíte a neslyšíte. Kdybyste tak byl jednou v naší*

³¹⁵ MERHAUT, Luboš (ed.). *Lexikon české literatury*. Díl 4. S-Ž, sv. II. U-Ž. Praha: Academia, 2008, s. 1825-1827. ISBN 978-80-200-1671-3.

³¹⁶ SOKA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 832, kart. 10. V archivu je uloženo 302 kusů korespondence, které Pitter Pavle Moudré odeslal v letech 1919-1940.

³¹⁷ PASÁK, Tomáš. *Přemysl Pitter: život pro druhé*. Praha: Paseka, 1997, s. 11-12, 44. ISBN 80-7185-137-X.

³¹⁸ SOKA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 89, kart. 2, dopis Ctibora Bezděka Pavle Moudré, nedat.

*biblické hodině při jeho výkladu evangelia, stiskl byste mu jen mlčky v souhlase ruku; nanejvýš byste mohl říci: „Bůh Ti žehnej, člověče Boží“.*³¹⁹

Že křesťanský komunismus neměl nic společného s komunistickou ideologií, nejvíc levicového hnutí té doby, do kterého se zapojila řada žen, potvrdila i novinářka Jožka Jabůrková.³²⁰ „*Víra Pavly Moudré – křesťanský komunismus – se naprosto liší od našeho učení. My nechceme a nebudeem potírat násíli a bezpráví dobrotou [...] Takový je rozdíl mezi námi a Pavlou Moudrou. Ale vážíme si jí, jako čistého člověka, jako silné osobnosti, která celý svůj život věnovala myšlence míru, a děkujeme jí jménem desetitisíců našich žen, jež spojily své síly k důslednému boji proti válce.*“³²¹

Hnutí za křesťanský komunismus vzniklo v roce 1927 a inicioval jej Valentin Bulgakov, sekretář L. N. Tolstého, který se nesměl vrátit do vlasti. Hnutí se ideově hlásilo k prvotnímu křesťanství jako protilek a protiváha bolševismu a Pitter se stal jeho tajemníkem. Hnutí jako jedna z mála organizací požádala například ústředí Ligy pro lidská práva v Paříži o prošetření násilností v trestanecké kolonii na Solověckých ostrovech v Sovětském svazu. Lidé v kolonii trpěli podvýživou, žili v nelidských podmínkách a byli uvězněni, aniž by věděli, co spáchali. Činnost Hnutí pro křesťanský komunismus měla jen krátkého trvání. Bylo kvůli otištěnému článku spisovatele Romaina Rollanda v časopise *Sbratření* v roce 1928 zakázáno podle zákona na ochranu republiky.³²²

Pitterův altruismus měl široký záběr. Mimo jiné se zabýval výchovou zanedbaných dětí. Pořádal pro děti z ulice besídky a v roce 1933 pro ně získal vhodné prostory, takzvaný Milíčův dům. Činnost domu byla založena na práci dobrovolníků a solidaritě a v roce 1937 v něm žilo 150 dětí. Pitter v Milíčově domě poskytoval azyl také dětem z německých rodin, které musely prchnout z nacistického Německa. Na počátku okupace Československa do domu chodily děti židovských rodin, které nesměly chodit do školy. Po druhé světové válce se Pitter zaměřil na záchranu dětí a zajištění lidských podmínek v internančních táborech. Díky podpoře ministerstva ochrany práce zajistil pro děti zámky v okolí Prahy a Olešovicích, Kamenici, Štíříně a Lojkovicích a později penzion Bellevue v Ládví. Akce „zámky“ skončila v roce 1947, během dvou let jimi prošlo 810 dětí. Na zámcích byly děti z Polska,

³¹⁹ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1606, kart. 17, dopis Pavly Moudré Ctiboru Bezděkovi, 4. února 1929.

³²⁰ Jožka Jabůrková (1896-1942) byla přední komunistickou novinářkou. V 30. letech byla zvolena pražskou zastupitelkou za komunistickou stranu. Těsně po vzniku Protektorátu Čechy a Morava ji zatkl nacisté a uvěznili v koncentračním táboře v Ravensbrücku, kde zemřela následkem mučení.

³²¹ PÁNEK. Pavla, s. 222.

³²² PASÁK. Přemysl, s. 23-24.

Podkarpatské Rusi, Rakouska a Slovenska. „*Nejhůř na tom byly děti polské, které ležely na holé zemi hustě vedle sebe, s těžkými průjmy, vyzáblé na kost. Zatím nebyly transportu schopné [...]* Pitter se svými spolupracovníky rovněž na jednom místě vychovával židovské děti z koncentračních táborů a děti německých rodin, mnohdy odchovanců Hitlerjugend, které poznaly hrůzné podmínky internačních táborů. Pitter upřímně věřil v převýchovu německých dětí olivněných nacistickou propagandou. Jak dodává autor jeho biografie Tomáš Pasák, jeho humanismus byl v době národní nesnášlivosti a poválečné pomstychtivosti ojedinělým jevem.”³²³

³²³ PASÁK. *Přemysl*, s. 33, 60-64, 78.

3.2 Spisovatelka

Pavla Moudrá se do literárních dějin nezapsala. Jako roztomilé někdy označují recenzenti té doby její vzpomínky na dětství a dospívání. Přínosné jsou jistě pro historiky při rekonstrukci jejího života a význam jistě mají pro dějiny každodennosti. Málo vlídní byli kritici také k její divadelní hře *Lekníny*. Ačkoliv měla Moudrá sebelepší úmysly, jako autorku, která chtěla vstoupit mezi dramatiky, ji divadelní svět nepřijal.

Do literárního fondu Pavla Moudrá přispěla románem *Ráj na zemi*. Příběh nese podtitul *Románek z mladé domácnosti*. Literární ambice Pavly Moudré ovlivnila její potřeba působit výchovně na čtenáře všech generací. Zatímco Eliška Krásnohorská příběhy mísila s humorem a nadhledem, Pavla Moudrá či další spisovatelka Ludmila Grossmanová-Brodská³²⁴ nešetřily sentimentem a vypjatou etičností.³²⁵

Konverzační hra *Lekníny*³²⁶ bez dramatických oklik směřuje k jedinému cíli. Opěvuje evangelium, křesťanské hodnoty a odsuzuje prostituci. Moudrá je poprvé vydala v roce 1918 a poukazovala na mezilidské vztahy v období válečné krize. Víru Moudrá předkládá prostřednictvím syna slovenského evangelického faráře a národního buditele Jana Hrycka. Čestný mladík svým skromným vzhledem a zejména chováním symbolizuje křesťanské zásady. Protikladem mu je Věra, dívka padlých mravů, zarputilá a cynická. Nalíčené a vyzývavě oblečené Věře sekunduje plachá a citlivá sestra Karla, která Jana miluje a o to víc jej vnímá jako mravní vzor. Kromě Věry vypodobňuje prostopášnou společnost požitkář Bauman, který je ředitelem kanceláře a Hryckovým a Karliným nadřízeným. Jak se divák dozvěděl později, je Věra Baumanovou nákladně udržovanou milenkou. Když se o jejich vztahu dozvídá jeho manželka, nesnese potupu a otráví se. Věra proto milence po hlučné hádce opouští. Vše slyší nechtění svědci, Karla a Hryck. Baumann neváhá a propouští je. Chce si udržet slušně placené místo a dobrou pověst. Dvojice, která se ví o jeho tajemství, se mu nehodí.

³²⁴ PÁNEK. Pavla, s. 237-238. Ludmila Grossmannová-Brodská (1860-1935), autorka knih pro mládež, si s Pavlou Moudrou dopisovala. Zachovalo se 17 kusů korespondence z let 1920-1931. Brodská pocházela z Netvořic, což je nedaleko od Neveklova. Spisovatelka v dětství ohluchla. Napsala dívčí román s autobiografickými prvky *Opuštěná*. Hlavní hrdinka Lidka Brodecká onemocní spálou, přijde o sluch a její život provází převážně samé utrpení. SOKA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 297, kart. 3, dopis Ludmily Grossmanové-Brodské Pavle Moudré, 11. prosince 1924. „Mne! často a mnoho bylo ukřivděno a Vám Bůh žehnej za to, že Jste vnesla mnoho radosti do mého života.“

³²⁵ MOCNÁ, Dagmar. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004, s. 116. ISBN 80-7185-669-X.

³²⁶ Drama *Lekníny* poprvé vyšlo knižně v roce 1918, druhé vydání zajistil nakladatel v roce 1929.

Tady končí první dějství. V druhé části hrdiny zastihla divadelní hra opět po roce. Věra již odložila svůdné šaty a během odloučení s mladým věřícím párem se živila jako učitelka hry na klavír. Přesto ji její minulost stále pronásledovala, výčitky neutichly a nepříjemné myšlenky podněcovala finanční nouze. Hryck a Karla se usadili na vesnici. Jan přijal místo v továrně a se svou milou zároveň zařizoval domov pro padlé dívky. Karla se také starala o místní děti. Mladí lidé pak o nedělích vítali hosty a hovořili o Kristových činech. Všichni tři se opět shledají, Karla i Jan jsou rádi, že se Věra změnila k lepšímu. Moudrá neopomněla zvrát v ději, kdy nechala Věru vyznat Janovi lásku, ten však s ohledem na Karlu její city odmítl. Patrně však je, že i on musel svést duševní souboj, aby krásné a již napravené ženě nepodleh. Věra se ale stále trápí a nedochází vykoupení. Dostane se jí ho smrti. Trpí totiž chorobou srdce a zemře poněkud pateticky, když vypráví dětem pohádku o zbloudilém beránkovi. Ředitel Bauman z druhé poloviny děje zmizel, jeho postava snad jen dotvářela kulisu společenského zmaru a pro autorku už nebyla patrně v pokračování příběhu důležitá.

Hra je nenáročná, bez většího nápadu a zpracovanosti děje. Působí jako nedokončená a povrchní myšlenka. Autorka především opakovaně přesvědčovala diváky o prozíravosti evangelia, k hlubším sdělením se však neuchýlila. Čitelné charaktery postav divákovi jasně naznačovaly, s kým má sympatizovat. Bezpochyby však Moudrá zaujala nenáročného diváka, který nepotřebuje po představení hloubat o ději, je vděčný za porci konkrétního sdělení a zároveň za dojemný konec.

„Pavla Moudrá tu zřejmě chtěla vytvořit hru propagační, dbajíc více technické jakosti svého díla než čistě uměleckého posvěcení jeho. Chtěla lákati průměrného diváka, který se hrne na třeskná dramata divadelní i biografická, který hoří pro hry ze života různých exotických duší, a když mu byla dala nahlédnouti do takového víru životního, chtěla ho nenápadně zavést ke studánce čistého poznání pravdy boží.“³²⁷

Když se spisovatelka snažila uplatnit hru Lekniny na jevišti, čekalo ji zklamání. Nejprve oslovila Jaroslava Kvapila, šéfa činohry Národního divadla, který vlídně ale bez obalu inscenaci odmítl. Uspokojivě hodnotil zpracovanou látku i autorčinu literární zkušenost. Podle něj by hra měla jistě úspěch, nikoliv však v Národním divadle. *„Věřte mi, že Vaše Lekniny by na jevišti úspěchu neměly, aspoň na jevišti Národního divadla, kdež přes všechno jeho nejen národní, nýbrž mravní a duchovní poslání je vhodné místo jen pro skutečnou*

³²⁷ Ženský svět, 1918, roč. 22, č. 1, s. 27. Kritika Marie Majerové (1882-1967) – spisovatelka a později komunistická novinářka.

dramatiku a nikdy pro inscenované traktáty o věcech sebe ušlechtilějších. (...) i musím proto mluvit přímo také tam, kde vím, že způsobím jenom lítost a zklamání.“³²⁸

I podruhé s uplatněním hry neuspěla. Ředitel Městského divadla na Královských Vinohradech Karel Hugo Hilar jí napsal, že její četba zaujala, nepopřel ani značky vážné literární práce. Nicméně spisovatelce doporučil ucházet se na menší scéně. Moudrá nakonec hru skutečně prosadila v Žižkovské činohře 12. ledna 1918.³²⁹

„Vcházím ve styk s plátěným světem, jelikož budu muset být přítomna na zkouškách na jevišti i prvním představení. Ale slibuji si od dramatu mnoho. [...] Řeším v něm také trochu ženskou otázku a přirozeně jsem narazila na odpor M[ěstských] divadel řiditelů a dramaturgů.“³³⁰ Z dopisu, který spisovatelka napsala Anně Pammrové, je patrné, že ani na okamžik neuvažovala o tom, že by drama mohlo být špatné.

O něco více zaujala kritiky v časopisech svými zápisky z dětství a mládí. Vzpomínky na minulost oslovily redaktory zejména proto, že jim připomněla jejich dětství, ocenili zápisky, které se rovněž věnují historii Prahy. Kniha *Rok dětství* je již prý dílem obratné a vzdělané spisovatelky, která živě zobrazuje romantickou a sentimentální generaci, vlasteneckou společnost, počátky Sokola, české divadelní arény, školy, knihkupectví, sady.³³¹

Vzpomínky zaujaly i Pavlu Maternovou, která redigovala *Ženský svět*. Maternová a Moudrá byly přítelkyně, možná s ohledem na přátelství od kritiky upustila. Na druhou stranu jde o nekonfliktní téma, které nebylo třeba příliš hanět. Maternová sama prožívala v 60. letech 19. století podobné příběhy a tak se díky vypravování mohla rozvzpomenout na své vlastní zážitky. *„Malá osmiletá holčička je krásnou princeznou, je hýčkanou hrdinkou tohoto šťastného dětství, dnes již dávno zapadlého se všemi živými a vábnými obrazy, které žijí jen ještě v mysli a srdci vypravovatelky.*“³³²

S knihou *Do dívčích let* nechala Moudrá letmo nahlédnout do měšťanské domácnosti. Podle recenzenta má vyprávění *„vůni i náladu tehdejší doby, knížka psána jest prostě, nehledaně, autorka neutkvívá na podrobnostech, aniž rozplývá se ve zbytečném sentimentu, a přece působí kniha Do dívčích let hluboce svojí jednotností, uceleností, sytou kresbou a*

³²⁸ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 592, kart. 7, dopis Jaroslava Kvapila Pavle Moudré, 10. července 1917. Básník a divadelník Jaroslav Kvapil (1868 – 1950) působil jako šéf činohry Národní divadla od roku 1912. Pavla Moudrá se s ním seznámila prostřednictvím jeho první ženy a herečky Hany Kvapilové, která byla její přítelkyní.

³²⁹ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 346, kart. 4, dopis K. H. Hilara Pavle Moudré, 18. října 1917. K. H. Hilar (1885 - 1935) byl od roku 1913 dramaturgem Vinohradského divadla, o rok později se stal šéfem činohry.

³³⁰ LA PNP, fond Otokara Březiny, č. př. 44/65, dopis Pavly Moudré Anně Pammrové, 5. listopadu 1917.

³³¹ Přehled, 1911-1912, roč. 5, č. 48, s. 806.

³³² Ženský svět, 1911, roč. 15., č. 22, s. 342.

vroucí řekl bych téměř mužným citovým prolnutím z hlubin zaujaté duše čerpaných vzpomínek.“³³³ Další příběhy, tentokrát *Do rozmaru i do pláče*, kdy je již autorka dospělá, vycházely nejprve na pokračování v časopisech, později byly vydány knižně. Zde kritik již chválí i pochybuje nad způsobem pojetí osobních prožitků. Autorka podle něj odhaluje senzitivní duši, která reaguje příliš roztrpčeně a prudce na malicherné údery. A ačkoliv se pak snaží životní nesnáze přejít humorným nadhledem, celkovým dojmem hodnotitele jejího textu nepřesvědčila.³³⁴

Příspěvky Pavly Moudré lze v časopisech najít nejen podepsané plným jménem. Používala pseudonym a různé zkratky. Podepisovala se Olga Příbylová, Olga P., O. P., P. A., Pav. M. či P. M. I když se spisovatelka dvakrát vdala, veřejnou činnost zaštiťovala svým rodným jménem, které se postupně stávalo známější už od 90. let 19. století. Ke konci 19. století publikovala v Zábavných listech, Ratiboru, Lumíru či Světozoru, později přibyly Národní politika, Obzor, Svět zvířat, Zvon, Domácí krb nebo Důvěrné chvíle.³³⁵ Románová a povídková tvorba u Pavly Moudré ustoupila do pozadí, když se naplno zapojila do veřejného života v různých hnutích. Pavla Maternová ji prosila, aby přispěla do edice *Dívčím srdcím*, kde pracovala. Věděla však, že spisovatelka dá přednost přednáškové osvětě. „*Nekvapím, nehartusím, času máš do vůle.*“ Přítelkyně spisovatelku zásobovala dívčí literaturou, ačkoliv věděla, že ji spíš potěší spis o teosofii. K mání jej ale v roce 1913 zrovna neměla.³³⁶

³³³ Zvon, 1913, roč. 13, s. 346.

³³⁴ Ženský svět, 1901, roč. 5, č. 9, s. 105.

³³⁵ OPELÍK. *Lexikon*. Díl 3., s. 336-337.

³³⁶ LA PNP, Osobní fond Pavly Moudré, č. př. 7/33, dopis Pavly Maternové Pavle Moudré, 5. září 1912, 21. června 1913.

3.3 Překladatelka

V beletristické tvorbě Pavla Moudrá významnou stopu nezanechala a to ani kvalitou, ani rozsahem. Zato její předkladatelské dílo je mimořádné. Volba knih padala zpravidla na tituly, které ji zajímaly a rozhodla se je přiblížit i českým čtenářům a čtenářkám. Některé z nich také sama upravila. Moudrá uměla výborně německy, anglicky i francouzsky, ale také švédsky nebo rusky. Dobře se orientovala v klasické a moderní literatuře a za celý život přeložila díla téměř pěti desítek autorů. Moudrá předkládala od konce 19. století až do sklonku života.³³⁷

3.3.1 Dětské knížky a dobrodružná literatura

Pavla Moudrá se hodně věnovala dětské a dobrodružné literatuře. Vůbec nejvíc knih přeložila od Rudyarda Kiplinga, dohromady čtrnáct. První britský držitel Nobelovy ceny za literaturu (1907) prožil dětství v Indii, v dospělosti hodně cestoval. Podnikl výpravu do Číny, Japonska a USA. V překladu Pavly Moudré vyšla v roce 1899 dosud jeho nejslavnější *Kniha džunglí* a o tři později *Druhá kniha džunglí*. Českým čtenářům také zprostředkovala špionážní román *Kim*, který vypráví o irském sirotkovi vychovávaném tibetským lámou, nebo dobrodružný román o patnáctiletém synovi amerického milionáře s názvem *Stateční kapitáni*.

V seznamu autorů je i jméno Herberta George Wellse a Julese Vernea. Oba jsou odborníky považováni za zakladatele vědecko-fantastického žánru. Moudrá opatřila českým předkladem Wellsovy romány *Stroj času* a *Neviditelný* a Verneovy příběhy *Pět neděl v baloně*, *Tajemný hrad v Karpatech* a *Druhá vlast*. Posledně jmenovaný román je méně známým titulem. Je pokračováním knihy *Švýcarský Robinson* Johanna Davide Wyse a děj se odehrává samozřejmě na ostrově. „Vernovky“ jsou stále oblíbenými knížkami i po více než sto letech. Zastaralých překladů se v poslední době ujal spisovatel a novinář Ondřej Neff, milovník a znalec Verneova díla. Převyprávěl již knihu *Dvacet tisíc mil pod mořem* a *Patnáctiletý kapitán*, aby současným jazykem, ale i mírně upraveným dějem přiblížil Verneovy hrdiny mladým čtenářům.³³⁸

K úpravě příběhů se uchylovala také Pavla Moudrá, učinala tak například s knížkou *Krasavec Brok*, která je volně převyprávěným příběhem ošklivého psíka podle anglické

³³⁷ OPELÍK, Lexikon. Díl 3., s. 336-337.

³³⁸ ČTK. Neff převyprávěl Vernovu knihu *Dvacet tisíc mil pod mořem*. 11. června 2008.

předlohy Marshalla Saunderse. Pejsek měl na počátku života smůlu, žil u mlékaře, který neměl rád zvířata. Raději se proto hrubiánovi klidil z cesty, aby mu neuštědřil kopanec. Mlékař v záchvatu vzteku jeho sourozence utratil, a když se mu chtěl vzpeřít i Brok, kupíroval mu uši a ocas a nechal ho s krvácejícími ranami bez pomoci být. Pes měl ale štěstí, ujal se jej mladík a odnesl ho slečně Lule. Dívka o něj pečovala, dávala mu teplé mléko a Brok se stal členem rodiny. Pak už zažíval jen veselé příhody a po čase mu přibyl další psí kamarád Billy. „*Smilování se zvířetem je jednou z prvních zásad pravého lidumilství*,“ uvedla v úvodu knihy Pavla Moudrá. Spisovatelka se snažila napsat příběh zábavně. V každém příběhu je ale výchovný moment – ochrana zvířat. Vypravěčem je titulní hrdina s přímočarým stylem vyprávění, který mimo jiné utěšoval starého a hluchého honicího psa Džimiho. Pes byl smutný z toho, že už je nepotřebný. Brok mu vysvětlil, že nahánět nebohá zvířata dobrá práce nebyla. Nechybí ani kapitola ze setkání spolku mládeže na ochranu zvířat, kde se už malé děti učily, jak se chovat ke zvířatům. Ani zlý mlékař nakonec neušel trestu. Dostal pokutu deset dolarů za to, že jeho zvířata jsou v zuboženém stavu.³³⁹

Ve výčtu dobrodružných knih by nebylo dobré pominout knihu *Poslední mohykán* Jamese Fenimora Coopera, která již patří do světové klasické literatury, a *Zářící den* Jacka Londona. Prostřednictvím českého překladu také mohli čtenáři putovat *Do střední Afriky na kře ledové* (Ch. Squire a F. Maclean) nebo si dát díky povídkové knize Mervyna Skippera *Schůzky u jezírka*. Pavla Moudrá také přeložila knihu *Edoušův knoflík* Amy Le Feuvrea, *V říši stepního vlka* od Katherine Chandlerové nebo duchovní pohádku Manfreda Kybera *Verunčina tři světla*.

³³⁹ MOUDRÁ, Pavla. *Krasavec Brok: životopis, jak jej vypravuje psíček sám*. Praha 1932.

3.3.2 Romány a povídky

Díky značnému nadání pro jazyky nečinilo Pavle Moudré problém přeložit i náročnější romány než jen pohádky pro děti. Z francouzských prozaiků se Pavla Moudrá zaměřila na Victora Huga a jeho *Bídničky* a události nejpohnutějšího roku Francouzské revoluce *Devadesát tři* nebo na Edmonda a Julese Goncourtovi a naturalistický román *Germinie Lacerteusová*. Nakladatel si u ní také objednal překlad jediného románu Alfreda de Musseta *Zpověď dítěte svého věku*. Z anglicky psané prózy překládala Charlese Dickense, konkrétně *Veliké naděje* (později překládáno jako *Nadějné vyhlídky*) a vánoční novelu *Zvony*, z románů Waltera Scotta si vybrala například příběh národního skotského hrdiny *Rob Roy*. Žánrově pestrý seznam doplňuje společensky kritický román švédského autora Augusta Stringberga *Červený pokoj* či detektivní román Fredericka Whitea *Půlnoční host*. Pavla Moudrá čtenářům přiblížila i zánik starověkého města Pompeje románem *Poslední dnové Pompejí*, který napsal anglický spisovatel, básník a politik Edward George Bulwer-Lytton. Básně dodala Pavla Maternová. Mimochodem s touto knihou se obě natrápily, protože kniha nešla dlouho do distribuce. „*Takové škvarky všeliké zbytečné, jichž nikdo nebude čísti, vydává pan Otta – ba i v této světové knihovně, ale Pompejí pořád ne a ne dodělat, ač je má už vytištěné snad.*“³⁴⁰

Naznačený výčet překladů alespoň z části ukazuje, jaký byl vkus Pavly Moudré i jaká byla od konce 19. století do 30. let 20. století poptávka po beletrii. Hodnotit, nakolik byly spisovatelčiny překlady dobré, není účelem této diplomové práce. Nicméně dočkala se nejen kritiky své dramatické tvorby, ale také překladatelského díla. „*Český překlad čte se plynně a náleží k svědomitým. [...] Zkoumáme-li jej blíže, přáli byste si leccos arcí ještě jinak. Bude vám střídavě příliš slovným, střídavě zbytečně volným.*“³⁴¹ Lze tedy usuzovat, že Pavla Moudrá měla snahu a ambice do příběhů více či méně zasahovat, což nebylo na tehdejší dobu až tak neobvyklé.

Eliška Krásnohorská, která v mládí vystupovala proti „*lžirománům*“, už jako stárnoucí autorka na konci 90. let přepracovala dívčí romány Emmy von Rhoden *Trotzkopf*. Z původní myšlenky, že udělá prostý překlad, sešlo. Přepjatou citlivost, přímočaré vyústění nahradila

³⁴⁰ LA PNP, Osobní fond Pavly Moudré, č. př. 7/33, dopis Pavly Maternové Pavle Moudré, 18. září 1920. Český nakladatel Jan Otta (1841 - 1916) vydával lidové čtení, odbornou literaturu i časopisy, například Lumír nebo Světozor.

³⁴¹ Obzor literární a umělecký, 1889, roč. 1, č. 1, s. 15-17. Jaromír Borecký hodnotil román *Germinie Lacerteusová*.

vrtošivým vtípem a „*přistříhla křidélka posměvačnosti a koketství*“. *Svéhlavička* se stala velmi populární a Krásnohorská v průběhu let napsala ještě vlastní tři díly.³⁴²

O zlatém věku červené knihovny lze v českém prostředí hovořit v průběhu 20. a 30. let 19. století, kdy vznikla stejnojmenná edice. Předchůdkyněmi dojemných příběhů lásky mezi mužem a ženou, který završí šnatek, jsou nejspíš obrozenecké sentimentální povídky. Psaly je například Magdalena Dobromila Rettigová, Karolína Světlá, Sofie Podlipská nebo Věnceslava Lužická. Podobnou dějovou strukturu má i dívčí román. Vycházel z výchovných románů a jako samostatný žánr se v české literatuře vyhranil na konci 19. století. Zakládajícím dílem je již zmíněná *Svéhlavička* Elišky Krásnohorské. Klíčovou edicí byla na počátku 20. století knižnice nakladatele Josefa Richarda Vilímka *Dívčím srdcím*.³⁴³ V redakci pracovala i spisovatelka Pavla Maternová, což nepovažovala za velikou výhru, a občas se pokusilaprodstrčit do vydání i něco hodnotnějšího.³⁴⁴

³⁴² MOCNÁ, Dagmar. *Červená knihovna: studie kulturně a literárně historická. Pohled do dějin pokleslého žánru*. Praha: Paseka, 1996, s. 37-49. ISBN 80-7185-075-6.

³⁴³ MOCNÁ. *Encyklopedie*, s. 87,115-116.

³⁴⁴ LA PNP, Osobní fond Pavly Moudré, č. př. 7/33, dopis Pavly Maternové Pavle Moudré, 5. září 1912.

3.3.3 Filozofie, historie a jiné naučné texty

Vedle beletrie Pavla Moudrá překládala filozofické a historické spisy. Vycházely z jejího zájmu o duchovní nauky, mravní obrodu člověka a silného sociálního cítění. Pracovně se jí poprvé dostaly do rukou texty Sidneyho Webba a Johna Lubbocka. V roce 1897 vyšly v jejím překladu Webbovy *Nesnáze individualismu* a v témž roce Lubbockovy *Krásy přírody a divy světa, ve kterém žijeme a Radosti života*. Sidney Webb (1859-1947) byl anglickým sociálním reformátorem a zakladatelem Londýnské školy ekonomických a politických studií. Napsal řadu studií z oboru sociálně-politické teorie a historie. John Lubbock (1834-1913) byl mužem mnoha povolání - bankéř, politik, biolog. Britský vědec napsal spoustu pojednání z několika oborů, je známý výzkumy ze života hmyzu, dal podnět k řadě zákonů a jako první razil termín paleolit a neolit a zpochybnil tak dějepisnou chronologii vycházející z bible.

Moudrá rovněž přeložila třídílné *Paměti* francouzského politika, novináře a dramatika Victora Henri Rocheforta (1830-1913) a tři díly *Dějiny francouzské revoluce*, které napsal skotský básník, esejista, satirik a historik Thomas Carlyle (1795–1881). Protože se Moudrá zajímala o ochranu zvířat a zdokonalování člověka, měla blízko k myšlenkám ilustrátora a spisovatele Ernesta Thomsona Setona (1860-1946). Zálesák a lovec psal hojně povídky o zvířatech a založil woodcrafterské hnutí, blízké například skautingu. Jeho východiskem byl předpoklad, že člověk se rodí nezkažený, díky výchově a častému pobytu ve volné přírodě se může přiblížit k ideálnímu jedinci. Moudrá přeložila jednu jeho knihu *Zvířata a hrdinové*, na které spolupracovala s Bohumilem Zdeňkem Nekovaříkem (1898- 1979).³⁴⁵ Další knihy Setonovy knihy jí překladatel z osobních důvodů svěřit nechtěl: „[...] jmenovitě Setona, ponechám si cele pro sebe, neboť mně fascinuje.“³⁴⁶

Překladatelka litovat nemusela, práce měla dostatek. Mimo jiné čtenářům přiblížila názory Johna Williama Drapera v knize *Dějiny duchovního vývoje III. Křesťanství a věda*. Autor se v ní zabýval historií konfliktu náboženství a vědeckého pokroku. Na knižním trhu se taktéž díky Pavle Moudré objevila kniha *Historické listy*. Napsal ji ve vyhnanství Petr Michajlovič Lavrov. Hlavním tématem je otázka, jak působí pokrok na společnost. Je na inteligenci, aby našla spravedlivé řízení státu a usilovala o něj, napsal. Nebyl zastáncem

³⁴⁵ PECHA, Libor. *Woodcraft: lesní moudrost a lesní bratrstvo*. Olomouc: Votobia, 1999, s. 55-70. ISBN 80-7198-353-5. V českém prostředí propagoval lesní moudrost Miloslav Seifert (1882-1941), učitel, přírodovědec a překladatel.

³⁴⁶ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 757, kart. 9, dopis B. Z. Nekovaříka Pavle Moudré, nedat. Překladatel z angličtiny Bohumil Zdeněk Nekovařík pracoval v Nakladatelství dobrodružného čítiva v Praze.

násilné revoluce, prosazoval postupné proměny zřízení, respektive společnosti pomocí propagandy. V zahraničí se seznámil s Karlem Marxem a Bedřichem Engelsem, sblížil se s nimi, ovšem marxismus za vlastní nepřijal. V časopise *Vperjod* informoval o evropském demokratickém a dělnickém hnutí.

Silně na Pavlu Moudrou jistě zapůsobil indický duchovní vůdce Mahátma Gándhí, který stál za nenásilným odporem proti britské nadvládě. Jeho paměti s názvem *Můj život* přeložila v roce 1931, tedy sedmnáct let před jeho zavražděním. Obroda lidské etiky Pavlu Moudrou přivedla k východním náboženstvím. Podrobně se seznámila s myšlenkami Rabíndranátha Thákura³⁴⁷ a mimo jiné přeložila *Buddhism jako ethická kultura v náboženství vykoupení* od Wolfganga Bohna. Odpovědi na duchovní otázky nalezla v teosofii a dlouhodobě se angažovala v její propagaci. Předsedkyní londýnské pobočky Teosofické společnosti byla Annie Besantová (1847 – 1933), jejíž výklady o fyzickém a astrálním těle, reinkarnaci či karmě (*Člověk a jeho tělo* a *Zrození duše*) se dostaly do českých knihkupectví mimo jiné v překladu Pavly Moudré. „Kdo se kdy začal o theosofii zajímat, nikoho nezklamala a našel v ní, co hledal.“³⁴⁸

Zájem o indickou náboženskou filozofii se v české společnosti postupně rozšiřoval v 70. letech 19. století, skutečnou popularitu východní nauky zaznamenaly mezi světovými válkami. Teosofické hnutí si získalo stoupence téměř po celém světě a našlo si příznivce také v českých zemích. V Čechách vznikla Soukromá teosofická lóže v roce 1891, na její činnost od roku 1897 navázal Teosofický spolek a roku 1908 Česká společnost teosofická.³⁴⁹

Hnutí je spojené se jménem šlechtičny Heleny Petrovny Blavatské (1831-1891), jíž šlo o nastolení univerzálního Bratrstva lidstva, které nehledí na rozdíly rasy, barvy pleti, pohlaví, národnosti, sociální příslušnosti a víry. Druhý teosofický cíl podporoval srovnávací studium filozofií a vědy s poukazem na univerzální etiku každého studia. Teosofisté se také snažili probádat nevysvětlitelné přírodní zákony a skryté psychické a duchovní síly člověka.

Blavatská pocházela z Ruska (současná Ukrajina) a už v dětství se u ní údajně projevovaly parapsychologické vlohy, vyhledávala proto okultní spolky, četla literaturu o magii, aby se o svých schopnostech dozvěděla víc. V jejím životopise jsou mezery. Blavatská

³⁴⁷ MOUDRÁ, Pavla. Mystika v tvorbě Rabindranathově. In *Můj odkaz světu*, s. 152-169.

³⁴⁸ LA PNP, Osobní fond Pavly Maternové, č. př. 123/58, dopis Pavly Moudré Pavle Maternové, 1. srpna 1906.

³⁴⁹ VOJTÍŠEK, Zdeněk. *Hinduismus, buddhismus a islám v současné české společnosti*. Seminář Náboženský pluralismus - prostor pro výměnu informací a pro dialog, 28. listopadu 2003 [cit. 2009-05-24] URL: <<http://www.dingir.cz/vojtiesek.shtml>>. MATERNOVÁ, Pavla (ed.). *Odvěká moudrost: tresť učení teosofického od Annie Besantové*. Praha, 1920, s. 7-8.

o sobě tvrdila, že řadu let cestovala, byla v Americe a pokoušela se proniknout do Tibetu. Na cestách poznala indické učitele, kteří ji zasvěcovali do východních učen.

V roce 1875 založila v New Yorku s přáteli Teosofickou společnost (nadšený spiritualista a novinář Henri Steel Olcott a irský právník a pozdější dlouholetý spolupracovník Blavatské W. Quan Judge). Její první kniha *Odhalená Isis* se velmi dobře prodávala, prvních tisíc výtisků zakáznici vykoupili za deset dní a Blavatská se díky tomu stala velmi známou nejen v USA. Teosofickou společnost, která se po letech stala mezinárodní organizací, také provázelo mnoho sporů, které se snažily Blavatskou usvědčit z podvodů při spiritistických seancích. Teosofie inspirovala mnoho dalších odborníků. Jmenujme alespoň rakouského filozofa, literárního kritika, esoterika a zakladatele antroposofie a waldorfského školství Rudolfa Steinera (1861-1925). Teosofická nauka ovlivnila i německý okultismus, kterému propadlo mnoho nacistických důstojníků.³⁵⁰

³⁵⁰ BLÁHOVÁ, Alena. *Helena Petrovna Blavatská (1831 - 1891): život a dílo zakladatelky teosofického hnutí*, Praha: Pragma, 1997, s. 7-41. ISBN 80-7205-018-4.

3.4 Aktivistka

První česká lékařka Anna Bayerová jednou nazvala Pavlu Modrou „*holubičkou míru*“.³⁵¹ V případě spisovatelky nejde jen o hezky znějící frázi. Pacifistické postoje vyjadřovala dlouhodobě, zapojovala se do kampaní proti zbrojení a válce a sama jednu mírovou odbočku založila. Její pokusy nepolevily ani na prahu druhé světové války, čehož si Anna Pammrová cenila. „*Vaše vytrvalost je nevšední jako síla světců z legend.*“³⁵² Současně s mírovým hnutím Pavla Moudrá brojila proti pokusům na zvířatech či vystupovala za práva žen. Sama se o širokém záběru veřejné činnosti vyjádřila: „*Člověk, aby se oháněl na všechny strany, aby hájil pacifism, spiritism, Armádu Spásy, živnostníky, zvířátka, abstinenty – všechno všude!*“³⁵³

3.4.1 Ochrana zvířat

Veřejnost o Pavle Moudré začala častěji slýchat od 90. let, kdy vstoupila do pražského *Spolku na ochranu zvířat*. Skutečný rozruch vyvolala v roce 1909 brožurou *Vivisekce*. V zahraničí již existovalo antivivisekční hnutí, v českých zemích spisovatelka vystoupila proti utrpení zvířat jako první a teoreticky se na napsání úvahy dobře připravila. Shromáždila početné doklady o mučení zvířat při vědeckých pokusech. Text doplnila postřehy odpůrců experimentů a názornými ilustracemi. Vivisekci označila za vědecký feudalismus, který zneužívá práva silnějšího. „*Utlačení a trpící mají právo se ozvat. A schází-li jim k tomu mluva, jsme tu my, abychom mluvili za ně!*“³⁵⁴ Ochranařské stanovisko prezentovala tétož roku, co vyšla brožura, na kongresu Světové ligy na ochranu zvířat proti vivisekci v Londýně, o tři roky později se stejným tématem navštívila kongres v Curychu.³⁵⁵

³⁵¹ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 57, kart. 2, dopis Anny Bayerové Pavle Moudré, 19. srpna 1917.

³⁵² SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 804, kart. 9, dopis Anny Pammrové Pavle Moudré, 21. srpna 1938.

³⁵³ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1590, kart. 17, dopis Pavly Moudré A. K. Mrhovi, 22. listopadu 1919. Z citátu vyznívá roztrpčenost. Pavla Moudrá v té době hájila název *Chelčického mírové společnosti*. Ozývaly se totiž hlasy, že jméno středověkého myslitele není v pojmenování organizace potřebné.

³⁵⁴ MOUDRÁ, Pavla. *Vivisekce: úvahy o její ceně a prospěchu*. Praha, 1909, s. 4, 26.

³⁵⁵ PÁNEK, Pavla, s. 219. SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1590, kart. 17. Spisovatelka zaslala z Curychu nedatovanou pohlednici manželovi. Mylně očekávala, že v roce 1915, kdy již zuřila první světová válka, a Mrha sloužil v armádě, navštíví společně kongres v Paříži.

Brožura Vivisekce si získala řadu příznivců i kritiků. Myšlenky kladně přijal okruh spolupracovníků Lva Nikolajeviče Tolstého³⁵⁶, naopak nakladatel Edvard Lessing je odmítl vydat s odůvodněním, že by je nepřijal zákazníci - lékaři, ač někteří s vědeckými pokusy na zvířatech nesouhlasili.³⁵⁷

Dětem se snažila vysvětlit, že zvíře není jenom hračka a vštěpovala jim úctu k životu. Snažila se, aby děti milovaly všechna zvířata a některá nepovažovala za nečistá. Ochranu si podle ní zasloužilo každé zvíře na planetě. Dětským čtenářům doporučovala pobyt v přírodě i četbu knih, třeba Jacka Londona, Rudyarda Kiplinga a Ernesta Thomsona Setona, jejichž knihy sama překládala. Článek *Dítě a ochrana zvířat* je zároveň příručkou pro rodiče, jak dětem například vysvětlit výchovatské dilema, na jedné straně kladný vztah ke zvířatům a na straně druhé zabíjení zvířat ke konzumaci.³⁵⁸

Studenty upozorňovala, že ochrana zvířat má stále málo následovníků. Mnohem větší péče náleží blahobytu a pohodlí lidstva. Zvíře dosud nemá žádná práva, lékaři je potřebují na pokusy, teologové a filozofé mu upírají duši, technika zvířata nezná vůbec a pro hospodářské odvětví je pouhou věcí. „*Studujete, pěstujete sport, zajímá vás divadlo, tanec, kulturní otázky, politika. Proč ne ochrana zvířat? Co pro něj dělá věda právnická, lékařská, filosofická?*“³⁵⁹

Po první světové válce se pozornost celého světa dlouhodobě obrátila na potřebnější, sirotky, válečné veterány či vdovy. Pavla Moudrá proto opět apelovala na svědomí lidí. Varovala, že pokud se zvířata stanou problémem, o kterém se nemluví a pro které se nic nedělá, jde o očividnou známku „úpadku národů“.³⁶⁰ Vzpomněla na svého milovaného psa Odrina³⁶¹. Skotskou kolii ji poslal časopisu *Svět zvířat*. Popisovala Odrinovu dobrou a přátelskou povahu. Jedl s kočkami z jedné misky, neublížil drůbeži a uvítal i zloděje. Rád vyváděl ve sněhu, skákal do kupek sena a byl zdatný aportér. Stárnoucímu psovi nakonec přejel povoz zadní nohu. Veterinární služby nebyly tak rozšířené a kvalitní, aby psovi

³⁵⁶ Ruský spisovatel, představitel realismu (1828 - 1910) kritizoval násilí, stavěl na učení Ježíše Krista.

³⁵⁷ PÁNEK, Pavla, s. 243. SOKA, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 624, kart. 7, dopis Edvarda Lessinga Pavle Moudré, 20. září 1909.

³⁵⁸ MOUDRÁ, Pavla. *Dítě a ochrana zvířat*. In *Ze studánky vody živé*, s. 106-122.

³⁵⁹ MOUDRÁ, Pavla. *Našemu studenstvu*. In *Ze studánky vody živé*, s. 123-125.

³⁶⁰ MOUDRÁ, Pavla. *O duši zvířete*. In *Obrození duší*, s. 52. Pes dostal jméno po tureckém městě Drinopol, bulharsky Odrin. Pes zemřel v roce 1925 a dožil se 13 let.

³⁶¹ SOKA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1590, kart. 17, dopis Pavly Moudré A. K. Mrhovi, 2. ledna, 19. ledna nebo 2. února 1920. Odrin byl častým námětem korespondence Pavly Moudré s přáteli i rodinou. „*Mařenka psala také o Odrinovi, že již není tak veselý, jaký býval. Měli byste snad ho dovésti ke zvěrolékaři, není-li přece nemocen, bylo by škoda takového ušlechtilého zvířete. Snad se s ním nikdo „nestrká“ a nehraje si, proto snad je smutný. Všiměj si ho trochu!*“

pomohly. Spisovatelka se bránila utracení a Odrin krátce na to zemřel přirozenou smrtí. Moudrá jen doufala, že zvíře příliš netrpělo.³⁶²

³⁶² MOUDRÁ, Pavla. Památce mého dobrého psa. In *Obrození duší*, s. 69-72.

3.4.2 Teosofie a obroda mravní etiky

Ochrana zvířat souvisí s celoživotním snažením Pavly Moudré o etickou nápravu lidí. Hlasatelka teosofie psala mnohá pojednání, v nichž dospěla k názoru, že člověka lze polepšit přijetím duchovních nauk. „*Obrození naší duchovní podstaty umožní jen filosofie a náboženství. Ovšem, i filosofie musí dostati jméno nové filosofie duchovní a bude jí tedy býti zbaveno veškerého církevnictví a stát se rovněž jen projevem božské moudrosti nebo theosofií. Vhodným apoštolováním zástupců obou, duchovní filosofie a duchovního náboženství, procitne lidstvo, zmítané horečným spánkem smyslovosti k probuzení do jediného skutečného života.*“³⁶³

Pavla Moudrá se snažila o propagaci teosofie, kde mohla. Litovala, že práce Annie Besantové nemá v určitých kruzích (mínila odpůrce teosofie) ohlas a v článku o ní se snažila negativní ohlasy vyvrátit.³⁶⁴ Oslovila básníka Otokara Březinu (1868-1929), mistra symbolismu a mystiky, kterého si nesmírně vážila, aby mohla recitovat na teosofickém večírku jeho básně.³⁶⁵ V teosofii i spiritismu, které považovala za nová obrodná hnutí, nacházela odpovědi na mnohé palčivé otázky společnosti, včetně problematiky feministického hnutí. Několikrát neúspěchy v propagaci teosofie Pavlu Modrou mrzely, o to víc si užívala pocty. V roce 1920, kdy měla problémy v osobním životě, získala titul čestné předsedkyně olomouckého teosofického spolku, což jí udělalo ohromnou radost. Když tam při té příležitosti přednášela, v sále bylo „*zbožné ticho*“. S lehkou ješitností manželovi sdělovala, že na příští přednášku jsou už vylepené plakáty po celém městě a na nich se skví její jméno.³⁶⁶

Teosofie byla Pavle Moudré blízká tím, že se nevázala na církevní teze a hájila duchovní nezávislost jedince.³⁶⁷ Oceňovala snášlivou lásku ke všemu živému, univerzální lásku a toleranci, zvláště náboženskou.³⁶⁸ Z tohoto důvodu v roce 1915 spisovatelka vystoupila z římskokatolické církve, protože se nemohla smířit s jejími dogmatickými

³⁶³ MOUDRÁ, Pavla. Obrození duší. In *Obrození duší*, s. 17.

³⁶⁴ MOUDRÁ, Pavla. *Annie Besantová o bratrství lidstva*. In *Ženský svět*, 1920, roč. 24, č. 6, s. 86-87. „*Jak dlouhých věků bude třeba, aby lidstvo dozrálo k výši pochopení názorů této veliké Ženy?*“

³⁶⁵ LA PNP, fond Otokara Březiny, inv. č. 1250-1259, dopis Pavly Moudré Otokaru Březinovi, 30. listopadu 1918.

³⁶⁶ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1590, kart. 17, dopis Pavly Moudré A. K. Mrhovi, 2. ledna 1920.

³⁶⁷ MOUDRÁ, Pavla. *Na obranu spiritualismu*. Praha, b. d., s. 5.

³⁶⁸ LA PNP, Osobní fond Pavly Maternové, č. př. 123/58, dopis Pavly Moudré Pavle Maternové, 1. srpna 1906.

principy. „*Přála bych si, aby můj příklad došel hojně následovníků. Je mi lehčeji na duši, že jsem zvrhla kus české bezpáteřnosti, a bylo by tak lehce jistě všem, kdo by jednal stejně.*“³⁶⁹

Vyznavačku teosofie problematika víry podněcovala, měla k ní co říct a opakovaně se k ní vracela, například kázáním, které přednesla v roce 1927 v kostele svatého Mikuláše na Staroměstském náměstí v Praze a které o tři roky později vydala knižně. Promluvila o počátcích Kristova rozhodnutí žít v chudobě a prostým životem být příkladem ostatním. „*Vzniká nová víra, která dává duši křídla.*“ Člověk podle ní nemusí žít v přebytku, aby jeho život byl bohatší, neboť hmotná chudoba neznamená bídu duše. Tím, že Kristus nasýtil hladové chlebem, posílil i jejich víru. „*Pro všechny věky sytí nás Kristus svým chlebem. Kéž jsme vždy hodni a ochotni brát z Jeho žehnající ruky!*“ Její rozmluva měla i další rozměr, ocenila, že jako žena mohla předstoupit před přítomné, i když promlouvat k početnému obecenstvu příslušelo především mužům.³⁷⁰

Pavla Moudrá upozorňovala na ochabující vliv náboženství, respektive na malou váhu křesťanských hodnot v české společnosti. Sekularizace již byla v pokročilém stadiu a lidé se postupně zbavovali životní opory, která je provázela staletí. V takzvaném dlouhém století se církev obecně v Evropě mnohem jednoznačněji začala podřizovat státní moci a rostla i větší tolerance k menšinovým náboženstvím. Náboženství mířilo do privátní sféry a stále menší vliv mělo ve veřejném sektoru. Stát postupně přestal být synonymem kolektivní identifikace. Uprázdňené místo se společnost a jednotlivci snažili zaplnit jinými spojovacími prvky. Nejdůležitějším náhradníkem byl nacionalismus, který podle odborníků převzal řadu náboženských stereotypů a rituálů. V monarchii jimi byly národní slavnosti, národní poutě, výlety, svěcení praporů, kult národně významných míst i hrdinů – Karel Havlíček Borovský, František Palacký, Jan Žižka, Jan Hus. Masově se rozšířila spolková činnost. Člověk nebyl jen členem církve, ale příslušníkem národa, státu, členem politických, zájmových či profesních korporací. Zároveň už necítil potřebu vykonávat podrobně všechny úkony, které církev od svých stoupenců vyžadovaly.³⁷¹

Spisovatelka nesouzněla s církevními dogmaty, ctíla náboženskou svobodu, podstata křesťanství jí byla blízká. Ačkoliv sekularizací lidé plošně neinklinovali k čistému ateismu,

³⁶⁹ LA PNP, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 103, č. př. 78/71, dopis nezjištěnému redaktorovi časopisu *Kostnické Jiskry*, 5. října 1915.

³⁷⁰ MOUDRÁ, Pavla. Kázání. In *Ze studánky vody živé*, s. 16-26.

³⁷¹ MALÍŘ, Jiří. Sekularizace a politika v „dlouhém“ 19. století. In *Sekularizace českých zemí v letech 1848-1914*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, s. 11-24. ISBN 978-80-7325-117-8. NEŠPOR, Zdeněk R. *Náboženství na prahu nové doby: česká lidová zbožnost 18. a 19. století*. Praha: Albis International, 2006, s. 469-471. ISBN 80-86971-06-6.

přesto se Pavle Moudré zdálo, že hodnoty jako láska či tolerance ve společnosti pozbyly na významu.

3.4.3 Mírové hnutí

Vedle šíření zásad křesťanství podstatný odkaz Pavly Moudré spočívá v mírovém hnutí, v kterém se angažovala už před první světovou válkou. „[...] *nejkrásnějším programem hnutí mírového jest jeho úkol výchovný. Výchova míru ve školách, v rodinách, v lidu vůbec, ve všech vrstvách jeho nejdůležitějším činitelem při akci mírové. Jedině správnou výchovou k míru změní se zastaralý názor na válku jako nutnost nebo dokonce jako na slávu.*“³⁷²

Těsně před vyhlášením války založila *Chelčického mírovou společnost* v Praze a stala se její předsedkyní. Brněnská společnost vznikla o dva roky dřív.³⁷³ Ještě předtím, v roce 1909, vystoupila proti zavedení střeleckých cvičení ve středních a odborných školách, které nařídilo ministerstvo zemské obrany. S ironií navrhla, že by bylo lepší vodit děti na jatka, aby si zvykaly na krev a vraždění. Navrhla žákům, rodičům i učitelům, aby společně nařízení odsoudili.³⁷⁴

V dubnu 1913 uspořádala velkou protiválečnou manifestaci se spolupracovníci ze Svazu českých spolků ženských v Praze. Hájila zájmy rezervistů osmého dragounského pluku z Pardubic, kteří jeli v listopadu 1912 vlakem do Ostravy. Cestou popíjeli alkohol, nabyli kuráž a vzbouřili se. Za to stanuli před soudem a hrozilo jim snad až dvacet let v žaláři. Pluk měl za úkol odjet na rakousko-uherské jižní hranice a případně zasáhnout do bojů mezi jižními Slovany a Turky. Svaz vystoupil s provoláním k českým ženám, aby podepsaly petici, která požadovala omilostnění vojáků. Na arších se za dva dny shromáždilo nebyvalých 125 tisíc podpisů.³⁷⁵ Pavla Moudrá s nimi odjela do Vídně za císařem Františkem Josefem I. Panovník ji nejspíš nepřijal a vše skončilo provoláním ministerstva války, že v této věci nenařídí žádné zvláštní opatření. Manifestace ale zvýšila zájem české veřejnosti proti rakousko-uherské politice na Balkáně a napomohla podstatnému zmírnění trestů osmatřiceti obžalovaných.³⁷⁶

Mírové hnutí bylo už na konci 19. století odpovědí na zneklidňující vývoj moderní zbrojní techniky, jejíž destruktivní potenciál během několika málo let vzrostl do ohromných

³⁷² Ženský obzor, 1918, roč. 16, č. 10, s. 291-297.

³⁷³ PÁNEK. Pavla, s. 220. V Brně založila a také vedla *Chelčického mírovou společnost* Jindřiška Wurmová (1863 - 1953).

³⁷⁴ MOUDRÁ, Pavla. Střílet! In *Mladý Čech*, 1909, roč. 10, č. 6, s. 1.

³⁷⁵ SOKA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1584, kart. 2. Koncept dopisu v českém jazyce, dopis adresovaný císaři v němčině. „*Utíkáme se k otcovskému srdci Vašeho Veličenstva, klesáme k nohám jako orodovnice, jako prosebnice jménem Božské Lásky, jež odpouští i lotru na kříži, prosíme jménem Věčného Soudce, Všemohoucího Boha, před jehož soudnou stolicí státi budeme: milost – slitování!*“

³⁷⁶ PÁNEK, Jaroslav. Ohlas Balkánských válek 1912-1913 na Benešovsku. In *Středočeský sborník historický* 7, 1972, s. 20-34.

rozměrů. Moderně vyzbrojené armády na počátku 20. století využívaly výbušniny, bojové plyny, ponorky a letectvo.³⁷⁷ Proti zbrojení nevystupovali osamocení jednotlivci, mírové hnutí odsuzovalo zneužívání vědy a pokroku k masovému vraždění lidí na frontách a stalo rozsáhlou sítí organizací v řadě států.³⁷⁸ Proti válce se postavila i Pavla Moudrá. Podle ní bylo před první světovou válkou na světě 620 mírových organizací, z toho 15 v Rakousku. Krátce před vypuknutím první světové války pacifistka Moudrá sestavila s Jindřiškou Wurmovou *Mírovou čítanku*³⁷⁹, sborník příspěvků českých a zahraničních autorů, kteří apelovali na zastavení zbrojení a kritizovali maření lidských životů. Kritici *Mírové čítance* vyčetli, že se aktivistky měly pohlédnout hlavně mezi českými autory. Kdyby se údajně víc ponořily do české tvorby, našly by dostatek „*kněžích a kněžek pacifismu*“. Humanitu, mír a nenásilí hlásali například Palacký, Šafařík, Kollár, Havlíček, Němcová, Neruda nebo Světlá. „*Pořadatelky jsou apoštolky hnutí a apoštolství svádí ke kazatelství.*“³⁸⁰ Redaktorky ale zároveň informovaly o vývoji pacifismu u nás i ve světě, o ideách míru, připomněli osobnosti, které mírové hnutí ovlivňovaly. Převzít články zahraničních tvůrců proto musely.

Čtenáři se s knihou mohli seznámit až v druhém vydání po skončení války. První náklad na příkaz rakouských úředníků policie téměř celý zabavila a zničila. Pacifistické působení po vypuknutí bojů vláda považovala za vlastizradu.³⁸¹ Spisovatelka nesměla publikovat na stejné téma ani v časopisech. Článek *Válka a mírové hnutí* vyšel v Ženském obzoru v roce 1914 je z části, zbytek cenzura nepovolila. „*[...] nevinný pacifism byl by se po uveřejnění článku houpal na šibenici.*“ Stejný osud stihl článek o Bertě von Suttnerové z července 1915. Moudrá dostala příkazem nucený pobyt v Neveklově a každý den se musela hlásit na četnické stanici. Předsedu *Chelčické mírové společnosti* Josefa Pelcla (též redaktor a nakladatel) policie vyrozuměla, že pokud jednota bude pokračovat v činnosti, vyhodnotí ji jako „*vlastizrádnou*“. Na *Mírové čítance* mohla Pavla Moudrá pokračovat až po válce. Nazvala ji „*velkovýrobnou mrtvol a mrzáků*“.³⁸² Internace nejspíš trvala nejpozději do roku 1917. Na počátku posledního roku první světové války už Pavla Moudrá témata blízká

³⁷⁷ HAMANNOVÁ, Brigitte. *Bertha von Suttner: život pro mír*. Praha: One Woman Press, Gender Studies, 2006, s. 7. ISBN 80-86356-42-6. ISBN 80-86520-10-2.

³⁷⁸ WURMOVÁ, Jindřiška. Co jest moderní válka. In *Mírová čítanka*. Díl druhý. Jihlava, 1914, s. 11-12.

³⁷⁹ MOUDRÁ, Pavla - WURMOVÁ, Jindřiška. (eds.). *Mírová čítanka pro mládež*. Jihlava, 1913. MOUDRÁ, Pavla - WURMOVÁ, Jindřiška (eds.). *Mírová čítanka*. Díl druhý. Jihlava, 1914.

³⁸⁰ Besedy času, 1913, roč. 18, č. 47, s. 375.

³⁸¹ MOUDRÁ, Pavla. *Mírová čítanka*. Díl první. Klatovy, 1920, s. 3.

³⁸² MOUDRÁ, Pavla. Válka a mírové hnutí. In *Ze studánky vody živé*, s. 171-172, 175. PÁNEK. Pavla, s. 221, 244.

mírovým otázkám mohla publikovat.³⁸³ Mimo jiné se vrátila k myšlenkám Komenského, že na starých základech se stavět nedá a zdůraznila obnovu a proměnu lidského myšlení, která je nutná k sebezdokonalení. „Navraťme se k jeho kladu, odvráťme se od záporu, vraťme se až ke kořenům své bytosti národní, až na dno, kde tryská pramen moudré zbožnosti, tohoto základu duše české – vraťme se k Sobě, a vláda věcí našich vyjde nám do poloviny cesty vstříc.“³⁸⁴

K usilovné osvětové práci ve válečném období jednou Anna Pamrová posmutněle poznamenala: „Zajisté by pro nás obě bylo výhodné a pro vývoj Siegedegankens velmi užitečné kdybychom byly o čtvrt století mladší a o nějaký ten milion bohatší.“³⁸⁵ Po válce Pavla Moudrá koncipovala Společnosti národů mezinárodní manifest proti branné moci. V množném čísle psala o odstranění všeobecné branné povinnosti, který by se stal prvním krokem odzbrojení. „Stát, který považuje za oprávněné nutiti své občany k válčení, nemá ani v míru žádoucí účty a ohledu pro blaho jednotlivce.“³⁸⁶

Pilná práce na zaktovení pacifismu Pavly Moudré pokračovala po celý její život, otevřeně podpoře mírového hnutí zamezila až druhá světová válka. V roce 1923 po dojmu návštěvy v Nyborgu na konferenci Hnutí pro mezinárodní smír (IFOR) vznikla v Praze odbočka. Předsedkyní členové zvolili Pavlu Moudrou a jednatelem se stali Přemysl Pitter a Heinrich Tutsch³⁸⁷.

Pražské hnutí začalo okamžitě pracovat a členové přednášeli v Praze a dalších městech, kde se vyostřovalo soužití Němců a Čechů. Přednášky byly dvojjazyčné, aby napomohly zklidnit pobouřenou atmosféru. Následující rok v červenci hnutí uspořádalo konferenci ve Štramberku, které se zúčastnilo osm desítek delegátů z jedenácti států. „Je třeba se semknouti, velmi úzce semknouti; je třeba spojit se s láskou, je třeba pracovati, mnoho a udatně bojovati, je třeba pracovati se všemi, kteří byt' jinými a různými cestami, však za tímže cílem kráčí.“³⁸⁸ Pacifista Pitter se později dotal do rozporu se zákonem. Navrhl rezoluci proti zavedení předvojenské výchovy mládeže. V roce 1931 Nejvyšší soud potvrdil rozsudek dvou měsíců ve vězení za morální podporu uvězněných odpůrců vojenské služby. Pavla Moudrá napsala s Heinrichem Tutschem dopis Albertu Einsteinovi, aby Pitterovi

³⁸³ MOUDRÁ, Pavla. Zvítězí? In *Ženský obzor*, 1918, roč. 16, č. 1, s. 1-2.

³⁸⁴ MOUDRÁ, P. Obnova. In *Ženský obzor*, 1918, roč. 16, č. 5-6, s. 129-130.

³⁸⁵ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 804, kart. 9, dopis Anny Pammrové Pavle Moudré, 9. května 1915

³⁸⁶ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1627, kart. 18, rukopis. Není jisté, zda dopis podobného znění spisovatelka odeslala.

³⁸⁷ H. Tutsch (1893-1931) se narodil v Šumperku, ve 20. letech byl tajemníkem německé skupiny Křesťanského studentského svazu, zastával funkci místopředsedy Hnutí pro křesťanský komunismus.

³⁸⁸ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 832, kart. 10, dopis Přemysla Pittera Pavle Moudré, 10. června 1924.

pomohl. Vědec a zastánce pacifismu napsal dopis prezidentu Masarykovi, aby ho osvobodil.³⁸⁹

Vzorem v českém prostředí v propagaci míru byla Berta von Suttnerová (1843 – 1940), rozená Kinská. Komtesa se narodila v Praze, většinu část života strávila ve Vídni a svůj život zasvětila pacifismu. Pavla Moudrá ji obdivovala, i když ne bez výhrad. Jindřiška Wurmová napsala „*mírové Bertě*“, aby se ujala utlačovaných Slováků v Uhrách. Suttnerová z nejasných důvodů neodpověděla. Moudrá uznala, že jde o drobný nedostatek a pro mírové hnutí vykonala hodně. A spisovatelka se mohla pochlubit osobním svolením přeložit její román *Vzlety lidstva*.³⁹⁰

Berta Suttnerová zaujala širokou veřejnost románem *Odzbrojte* (Die Waffen nieder! Eine Lebensgeschichte), který vyšel v roce 1889. Dvoudílný román autobiografickou formou vypráví příběh aristokratky, jejíž osobní život ovlivnilo válčení. Během války v severní Itálii padl Marthin první manžel. Hrdinka se vdala znovu, ale rodinného štěstí si neužila dlouho. Druhého muže zastřelili francouzští nacionalisté v Paříži, protože byl Němec. Autorka chtěla, aby román vyzněl co nejvíc věrohodně. Prostudovala historické knihy, dobové noviny a archivy, od známých si nechala vyprávět válečné epizody. Suttnerová se nepouštěla do popisů bitev a oslavy vítězství. Nepsala o cti a slávě, ale o utrpení, krutém umírání a zmrzačených vojínech. Historička Brigitte Hamannová uvádí, že román *Odzbrojte* se stal jednou z neúspěšnějších knih 19. století a Suttnerová získala postavení prominentní osobnosti mírového hnutí.³⁹¹

Za snahu zbavit svět válečných příkoří získala Suttnerová v roce 1905 Nobelovu cenu míru. Záruku míru viděla ve vzájemnosti národů a odsuzovala národní separatismus. Román, který ji proslavil, Pavla Moudrá velebila jako velmi zdařilý. „*Patřilo k tomu hodně odvahy i zápalu vrhnouti na literární trh tuto knihu, jež je takovou obžalobou všech kruhů, které dosud válku obestíraly září hrdinné slávy, nebo aspoň ji chápaly jako nutnost.*“³⁹²

Práci Suttnerové v mírovém a feministickém hnutí znovu veřejně ocenila v roce 1918. Připomněla, že mírová hnutí mají za úkol podporovat volební právo žen. Když se stanou právoplatnými členkami společnosti tím, že se začnou podílet na politickém vedení zemí,

³⁸⁹ PASÁK. *Přemysl*, s. 26-27.

³⁹⁰ MOUDRÁ, Pavla. Berta ze Suttnerů. In *Mírová čítanka*. Díl druhý, s. 206-209.

³⁹¹ HAMANNOVÁ. *Bertha*, s. 128-130, 137.

³⁹² MOUDRÁ. Berta, s. 207.

mohou zároveň vyjádřit svůj nesouhlas se zbrojením a docílit „*nekrvavého řešení sporných otázek mezinárodních.*“³⁹³

V dřívějším článku z téhož roku spisovatelka kritizovala mužskou nadvládu, která vedla k agresivním válečným výpadům. „*Zvítězí právo ženino v nynějších bédách? Lidstvo, tak dlouho ovládané jen mužskými mozky, mužským důvtipem a mužskou drsnou nadvládou, sklízí výplody této práce mužského ducha.*“ Ačkoliv ženy již měly možnost skládat doktoráty z medicíny či filozofie, stále si jich mužská společnost dostatečně nevážila. Dokládala to na příkladu nižších platů, které ženy dostávaly za stejnou práci, jakou odvedli muži. Zatímco ženy v 19. století začaly hlasitěji bojovat za stejné podmínky s muži ve veřejném životě, teosofie již ve svých základních tezích ctí rovnoprávnost obou pohlaví.

Pavla Moudrá upozorňovala na příklad Annie Besantové, která se postavila do čela londýnské organizace. Chtěla, aby se ženy staly rovnocennými partnerkami a mohly se podílet na stejných úkolech, aniž by jim legislativa či veřejné mínění házely klacky pod nohy. „*V katastrofálním důsledku přivodil odklon světového kyvadla výstředně ve stranu principu mužského světovou válku, proti níž vůle a protesty bezprávných žen jsou a byly marny.*...“³⁹⁴

³⁹³ MOUDRÁ, Pavla. Válka a mírové hnutí. In *Ženský obzor*, 1918, roč. 16, č. 10, s. 291-297.

³⁹⁴ MOUDRÁ. *Zvítězí?*, s. 1-2.

3.4.4 Účast Pavly Moudré ve feministickém hnutí

Spisovatelka bojovala za ideál vzdělané matky a chtěla docílit toho, aby se ženy vzdělávaly a mravní a duchovní hodnoty vštěpovaly zejména svým dětem. Prosazovala duchovní kultivaci jedince, respektive ženy, která svým konáním ve výsledku dokáže pozitivně ovlivnit život budoucích generací. Odsuzovala protipóly, na jedné straně přehnaný katolicismus, na straně druhé silný vliv povrchního spiritismu. Mínila ženiny sklony věřit šarlatánům na spiritistických seancích, kde se vyvolávali zemřelí, závislost na tom, co řeknou karty nebo jasnovidka. Psala, že zodpovědnost za vlastní život nenesou taroty či křišťálová koule, ale lidská bytost. Věřila v jednotu, kde není rozdíl mezi pohlavím či národností a podle zákona oběti je pro ženu hlavním posláním mateřství a prospěch dítěte. „*Každé opomenutí s její strany ve výchově, zdržuje pokrok její i dítěte, a tím celého lidstva.*“³⁹⁵

S mateřstvím souvisí i spisovatelčiny názory na ženskou sexualitu. Pohlavní život ženy byl pro ni prostředkem k početí dítěte. Za erotickou vášní spatřovala ženinu podvědomou touhu zplodit dítě. Odmítat založit rodinu považovala za největší poblouznění, kterého se žena může dopustit. Doufala, že jednou se mateřství stane „*dobrovolné, čisté a radostné*“. Z celého článku, který zveřejnila v knize *Obrození duší*, jasně nevyplývá, zda prosazovala pohlavní zdrželivost. Z následujícího citátu je zřejmě patrné, že sexuální styk s partnerem nepovažovala za necudný. „*Nemohu rozhodovati, čím je muži, mluvím za ženy, sama jsouc ženou, kterou pohlavní život polil jako horký proud.*“ Ženino požehnání plodit děti, postavila do roviny s kletbou a kladla si otázku, kdy ženě intimní život nepřinese potěšení. Kletbou nazývala pohlavní styk před svatbou a pohlavní chorobu, kterou se žena nakazí od nevěrného partnera. „*Deflorace panny, která nadále zůstává „pannou“ v domě rodičů, stává se její kletbou, zvláště dochází-li k tomu, aby se manželsky spojila s jiným mužem, než byl ten, který ji, jak se lidově říká, „připravil o věnec“.*“³⁹⁶

Těhotným ženám navrhovala správnou duševní životosprávu. Měly se vyvarovat negativních vjemů a orientovat se na správnou četbu, která je příliš nerozruší. Odsuzovala krvavé romány a jiné „škváry“. Mezi vhodné knihy zařadila Němcové Babičku, Tolstého Povídky, Andersenovy pohádky, Husovu Dcerku a Jiráskovu Filosofskou historii.³⁹⁷ Zároveň

³⁹⁵ MOUDRÁ, Pavla. Duchovní život dnešní ženy. In *Obrození duší*, s. 119-123.

³⁹⁶ MOUDRÁ, Pavla. Kletba nebo požehnání. In *Obrození duší*, s. 127-129.

³⁹⁷ MOUDRÁ. Kletba, s. 130-132.

nedovedla pochopit, že se najdou ženy, které své dítě zavraždí. Zločinné chování přikládala malému zájmu o duchovní obrodu.³⁹⁸

Duchovní zdravovědu doporučovala také při výchově dětí a důležité podle ní bylo pracovat s dítětem už ve velmi útlém věku, neboť pak „*mládež postrádá potřebné rovnováhy duševní*“. Dětem se podle ní dávala přílišná volnost, rodiče i pedagogové je stranili stresu, proto vyrůstaly v nereálném prostředí, které je nepřipravilo na skutečný život. Pedagogické metody, respektive jejich neexistence napomáhaly růstu dětského egoismu. Moudrá proto radila, aby rodina i učitel pěstovali duchovní kulturu, předávali ji dětem pomocí hygieny duše.³⁹⁹

Velkým tématem Pavly Moudé byla rovněž prostituce, ostatně stalo se námětem jejího dramatu *Lekníny*, kde se nechá hrdinka Věra vydržovat bohatým úředníkem. Spisovatelka chtěla ženy ochránit před prodejností, neboť jen považovala za nenapravitelné zhýralství.⁴⁰⁰ V boji proti lásce za úplatu se měli spojit muž a žena, protože kupovat si sexuální služby bylo podle ní pod lidskou důstojnost.⁴⁰¹ S prostitucí se chtěla společnost vypořádat za Rakouska i první republiky. Úplný zákaz se v minulosti nikdy neosvědčil a stát se snažil bojovat s prostitucí pomocí reglementace. Snaha o usměrnění prostituce existovala už za císaře Josefa II. Nařízení vyjímala ženu a chránila vojáky. Podle dobového mínění, že žena patří do domácnosti, ji bylo zbytečné chránit před pohlavními chorobami. Na počátku 19. století například hrozilo odnětí svobody za kuplířství, od 50. let se prostitutky musely podrobit pravidelných lékařským prohlídkám. Za první světové války významně stoupl počet pohlavních chorob a stát zavedl základní pravidla pro úpravu prostituce a dal mimo jiné větší pravomoc obcím.⁴⁰²

Pavla Moudrá v úpravě zákonných norem zlepšení neviděla. „*Návrhy na reformy vnější zůstávají vždy více méně cennými teoriemi – jedinou skutečnou neomylnou prací zůstává tato očištná práce na vlastní duši, ve vlastním nitru.*“ Dále pokračuje, že prostituce, cizoložství a flirt je něčím, co člověka snižuje, přináší chvilkové poblouznění, ale nikdy nepřinese pocit dokonalého štěstí, klidu a spokojenosti.⁴⁰³ Článek mohl být i vzkazem manželovi Antonínovi, jehož nevěra s Růženou Kulíkovou skončila zplozením dítěte a

³⁹⁸ MOUDRÁ, Pavla. O talentu k mateřství. In *Obrození duší*, s. 135.

³⁹⁹ MOUDRÁ, Pavla. *O potřebě reformy výchovy*. Brno, 1920, s. 3-28.

⁴⁰⁰ MOUDRÁ, Pavla. Vzkříšení. In *Obrození duší*, s. 39.

⁴⁰¹ MOUDRÁ, Pavla. Kdo odstraní prostituci. In *Můj odkaz světu*, s. 104-113.

⁴⁰² LENDEROVÁ, Milena. *Chytila patrola: aneb Prostituce za Rakouska i republiky*. Praha: Univerzita Karlova, 2002, s. 34-41. ISBN 80-246-0379-9.

⁴⁰³ MOUDRÁ, Pavla. Kdo odstraní prostituci. In *Můj odkaz světu*, s. 104-113.

rozvodem. Věděla, že si oba přednášku přečtou, protože všechny své texty posílala na Slovensko.

Aktivistka jistě vycházela z abolicionismu, který v 19. a 20. století poukazoval na malou účinnost reglementace. Hnutí vzniklo v 60. letech v Anglii a usilovalo o úplný zákaz prostituce, s kterým měly zmizet i veřejné domy a prostitutky z ulic. Zaručeným lékem měla být osvěta, vzdělávání, míněno hlavně žen, a mravní výchova. Aboliční příznivci hlásali, že prostituce vychází z mravní bídy společnosti. V českém prostředí lze mezi ně zařadit T. G. Masaryka, velkou autoritu nejen v otázkách prostituce. Abolicionisté získali po vzniku Československa převahu. V roce 1922 se podařilo prosadit zákon potírání pohlavních onemocnění. Šlo o první aboliční zákon ve střední Evropě. Prováděcím zařízením zakázal zřizování a udržování nevěstinců. Pouliční prostituci zákon neomezil a účinnost v konečném důsledku neprokázal. Oficiální veřejné domy suplovaly zábavní podniky, vinárny nebo kavárny a nový zákon ztížil práci lékařům i policistům. Ani avizované snížení pohlavních chorob se neodstavilo, ale naopak nakažených osob přibývalo. Stoupenci abolice nepříznivou statistiku přikládali rozpadu rodinného života poválečné doby.⁴⁰⁴

Prostituce nebyla jediná, k níž se spisovatelka Pavla Moudrá vyjadřovala. Společenských nešvarů viděla ve společnosti víc. Poukazovala na mnoho chřtíků, které člověka degradují. Vedle sobectví, závisti, nestřídmosti, politické či náboženské nesnášenlivosti řadila také alkoholismus, proti kterému se stavěla opakovaně.⁴⁰⁵ V zasazování se o abstinenci viděla zdatného pomocníka v ženě. Podněcovala ženy, aby muže vedly k odpovědnosti a pomáhaly jim vypořádat se negativními důsledky závislosti na lihovinách. Nabádala ženy, aby si alkohol nekupovaly vůbec a dobrým příkladem ovlivňovaly děti, manžela i další lidi ze svého okolí.

*„Velkého vznešeného úkolu mohou se tu podjati naše ženy, matky i dívky. Blahodárná práce ostrůžlivění a očisty celého národa v mravní, hospodářském i zdravotním ohledu je takřka v jejích rukách. [...] I svého vlivu v rodině i ve společnosti je si jistě každá žena vědoma. Muž bezděky jí podléhá, v dobrém i ve zlém.“*⁴⁰⁶

Spisovatelka si byla jistá, že sociální práce ženě svědčí. V principu mužské a ženské duality je její hlavní síla v mateřství a lásce a pomáhání druhým má vrozené. Samozřejmostí byla péče o vlastní dítě, k níž žena mohla přiřadit starost o chudinu, nevěstky nebo osoby,

⁴⁰⁴ LENDEROVÁ, Chytila patrola, s. 42-61.

⁴⁰⁵ MOUDRÁ, Pavla. Nepřátelé lidstva. In *Obrození duše*, s. 73-87.

⁴⁰⁶ MOUDRÁ, Pavla. *Alkoholismus a žena*. Praha, 1910, s. 10-11.

kteřé mají problémy se zákonem. Zavrhovala, když ženy napodobovaly mužské vlastnosti v boji proti společenským špatnostem.⁴⁰⁷ V podobném duchu hovořila i Anna Pammrová, která svými nekonvenčními názory spisovatelku jistě ovlivňovala: „*Kdyby byly ženy Ženami a nikoliv automaty, mohlo by ohledně vivisekce a jiných krutostí, již dávno býti vyřízeno k potěše tvorstva! [...] Sedí-li na ženském těle mužská hlava, je to odporný zjev. A ježto ženy dávno své hlavy pozbyly, vypučují si je dnes od mužů.*“⁴⁰⁸ Pavla Moudrá ženský element vyzdvihovala a spoléhala v jeho jedinečnost a uplatnění ve veřejné sféře. „*Žena účastňuje se i dnešního politického života rozvahou stává se jeho složkou. Žena doplňuje veřejný život náš svým ryze ženským živlem, odlišným do mužova.*“⁴⁰⁹

Pokud spisovatelka promlouvala k lidem, snažila se o emotivní řeč, která na obecnstvo zapůsobí. V roce 1927 měla tu čest třikrát přednášet v chrámu svatého Mikuláše na Staroměstském náměstí. První již zmíněná přednáška oslavovala křesťanského hodnoty, listopadový projev pojala aktuálně a pohovořila o svátku zemřelých. Poukázala na svátečně vyzdobené hroby, které se zavděčí pouze společenským normám. Věnovanou vzpomínku nebožtíkům považovala za niternou záležitost, jež není nutné okázale dávat najevo. V témž proslovu také zpochybnila kult velikánů.

V přednášce *Trojí božstvo* odsoudila konzumní společnost. Nešvary doby připodobnila k antickým bohům - Marsu, Merkuru a Venuši. Nositelem té nejhorší zrůdnosti je bůh války, který si nevyžaduje tradiční obětiny, ale rovnou lidské životy. U Moudré jde o opakující se látku, mírové hnutí pro ni bylo nosným tématem už na prahu první světové války. Kritikou nešetřila proti dalším dvěma bohům obchodu a taškářství. Zármutek v ní vyvolávalo spojení památníku Jana Husa na Staroměstském náměstí, který sdílel důstojný a historicky významný prostor společně s „*filiálkami bank, bary, dancingy*“. Svodům Merkura, který nabízí zábavu a život v hojnosti, lidé bezhlavě podléhají a v horším případě i kvůli tomu překračují zákon. Venuše zase v lidech pěstuje kult krásy vše za „*ryčné hudby jazzbandu*“. Trojice bohů hlásá: „*Krad'! Zab! Hřeš smilstvem!*“ Moudrá tak vedle sebe kladla dobrou a špatnou víru a přítomným lidem vzkázala, že stále existují duchovní nástroje, kterými lze zbouřat modlářské chrámy.⁴¹⁰

⁴⁰⁷ MOUDRÁ, Pavla. *Poslání ženy ve světě theosofie*. Praha 1922, s. 7-32.

⁴⁰⁸ SOKA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 804, kart. 9, dopis Anny Pammrové Pavle Moudré, 9. srpna 1908.

⁴⁰⁹ MOUDRÁ, Pavla. Ženy a ženské. In *Můj odkaz světu*, s. 100.

⁴¹⁰ MOUDRÁ. Kázání, s. 7-26.

Moudrá evidentně vnímala jen negativní důsledky vývoje moderního města a opominula, že se Praha postupně stávala kulturním, finančním a průmyslovým centrem. Počátky velkých proměn lze datovat v 18. století, tedy v období josefínských reforem. Postupně se změnil systém samosprávy s jedním správním celkem, rozrůstalo se spektrum průmyslu, který přinášel další pracovní příležitosti, zlepšovalo se dopravní napojení s okolními městy, přišla elektrifikace, vznikaly veřejné parky a sady. Stále pestřejší byla i kulturní činnost. Počet obyvatel rostl během každé desetiletky trojciferně. Ještě v roce 1869 žilo v Praze přes 270 tisíc obyvatel, v roce 1930 obývalo metropoli více než 950 tisíc lidí.⁴¹¹

Rakousko-Uhersko do první světové války zaostávalo za evropskými zeměmi, ale obecně si české země v soustátí díky poloze a struktuře průmyslu vedly nejlépe. Samotná Praha těžila z průmyslové revoluce, postupné industrializace a urbanismu, tedy přerodu venkovské společnosti na městskou. V českých podmínkách průmyslová revoluce skončila v 70. letech 19. století, takzvaná druhá průmyslová revoluce, někdy také označovaná technicko-vědecká, pokračovala až do 30. až 40. let 20. století. Nevýhodou českých zemí byla vysoká hustota osídlení. Lidé se nemuseli stěhovat do měst za prací, protože měli zaměstnavatele v docházkové vzdálenosti. Výjimkou byla zejména díky ekonomickému rozvoji Praha, která se v druhé polovině 19. století stala významným středoevropským městem a v roce 1930 již byla díky počtu obyvatel zemskou metropolí.⁴¹²

Se všemi změnami souvisela změna způsobu života pražských obyvatel, respektive nového prožívání volného času. V Praze se mísili starousedlíci s nově přichozími obyvateli. Šlo o mnohovrstevnou sociální a národnostní skladbu lidí s různorodou skladbou aktivit. Akce se odvíjely od liturgického kalendáře, ale přibývalo i slavností, hudebních a divadelních představení, tělovýchovné akce spojené s rozvojem českého národního života. Například Moudrou kritizované hudební produkce a zábavní podniky, mají zvuk ještě dnes.⁴¹³ Téma, že zbytečně moc rozptýlení škodí a společnost podléhá kozumním radovánkám, se zdálo nosné a recenzent snahu spisovatelky ocenil: „*Kniha dobrá a mravně posilující.*“⁴¹⁴

Ještě příkřeji se Pavla Moudrá ohradila proti objektivitě tehdejší žurnalistiky. Přednáška vyšla knižně v roce 1925. Noviny a novináře spisovatelka osočila, že jsou si

⁴¹¹ MÍKA. *Zábava*, s. 5-9; Český statistický úřad, *Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005*. [cit. 2009-05-25] URL: <<http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/p/4128-04>>.

⁴¹² LENDEROVÁ, Milena - JIRÁNEK, Tomáš – DOUŠOVÁ, Hana. *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2001, s. 21-25. ISBN 80-7194-414-9. HORSKÁ, Pavla – MAUR, Eduard – MUSIL, Jiří. *Zrod velkoměsta*. Praha: Paseka, 2002, s. 164-185. ISBN 80-7185-409-3.

⁴¹³ MÍKA. *Zábava*, s. 260-261.

⁴¹⁴ Zvon, 1930, roč. 30, s. 377.

vědomi toho, nakolik ovlivňují veřejné mínění a zneužívají proto svého postavení pro cíle politických stran.

„Každý redaktor-politik dostane jako drožkářský kuň náoční klapky, aby nemohl hleděti jinam, než směrem, který mu vykazuje jeho „strana“. Nesmí viděti předností v listě strany opoziční, nesmí být spravedlivý a věcný.“

I novinářům kladla na srdce, aby si více hleděli osvěty než populistických článků, které zvyšují prodejnost novin. Vadilo jí, že v tisku převažují zprávy o potírání politických protivníků, sportu či divadle, ale sociální témata chybí. Přála si, aby ve větší míře dostaly prostor rovněž zprávy například o škodlivosti alkoholu.⁴¹⁵

⁴¹⁵ MOUDRÁ, Pavla. Noviny a novináři. In *Můj odkaz světu*, s. 121-124.

3.4.5 Regionální působení Pavly Moudré

Prostřednictvím novinových a časopisových článků Pavla Moudrá oslovovala celou republiku, její vliv měl i lokální rozsah. Řadu let činného období prožila v Neveklově u Benešova, díky níž se region stal jakýmsi centrem mírového hnutí i jiných aktivit. Spisovatelka se hned zpočátku zapojila do hnutí Volná myšlenka a krátce po vzniku české sekce v roce 1906 vznikl v Benešově Kruh přátel Volné myšlenky. Podstata programu českých volných myslitelů se opírala o mezinárodní pacifisticko-demokratické hnutí, jehož programem byla především odluka státu od církve. Vznik bezvěreckých spolků v českých zemích a pozdější založení české pobočky Volné myšlenky souvisí s českou obrozeneckou společností a jejím vztahem ke katolické církvi a katolicismu.

Organizace se od počátku vzniku vymezovala proti katolickému vlivu na veřejné dění. Například v roce svého vzniku zorganizovala protesty proti plánovanému nařízení, které by katechetům dávalo velkou kontrolu nad vyučováním a zvyšovalo jejich pravomoce, jež by byly prakticky větší než ředitelů škol. Návrh prováděcího nařízení byl na základě masivní letákové kampaně a nesouhlasné rezoluce odvolán.⁴¹⁶ Pavla Moudrá následující rok po úspěšném protestu přednesla v benešovské restauraci přednášku o podstatě hnutí. Snažila se o srozumitelné pojetí, aby základy pochopili i lidé, kteří o volnomyšlenkářích v životě neslyšeli. Mluvila o problémech ve školství a odmítla výuku náboženství ve školách. Požadovala společné vyučování chlapců a dívek, vymýcení klerikalismu ze škol a zásadní reformu školství. Přednášce naslouchal policejní komisař, který Pavlu Moudrou mírnil ve výrazech. Policie později přednášky, které se měly konat ve Vlašimi, zakázala.⁴¹⁷

Spisovatelka byla rovněž předsedkyní neveklovského Občanského klubu, spolku pro povznesení veškerých tříd občanstva. Do Neveklova pozvala feministku Marii Tůmovou (1867 -1925), která roku 1909 pohovořila o práci českých žen. Moudrá nejspíš členům spolku také přednášela také sama, s jistotou lze hovořit o jediné přednášce v závěru jejího života v roce 1940, kdy vyslovila svoji celoživotní ideu křesťansko-sociální mystiky.

Kontakt se s Pavlou Moudrou, která již v Neveklově dlouho nežila, v posledních dvou letech spisovatelčina života snažil udržovat Bohumil Škorpil, který byl tajemníkem okresního sekretariátu Národního souručenství v Neveklově. V roce 1939 uspořádal výstavu knih Pavly Moudré a zamýšlel také nastudovat její drama Lekníný tamními ochotníky. Krátce po smrti

⁴¹⁶ KUDLÁČ, Antonín K. K. *Příběhy Volné myšlenky*. Praha: Lidové noviny, 2005, s. 10, 24-25. ISBN 80-7106-673-7.

⁴¹⁷ PÁNEK. Pavla, s. 224.

Pavly Moudré se v Neveklově konal na její počest vzpomínkový večer. Uspořádal jej patrně Bohumil Škorpil.⁴¹⁸

Kruh přátel Pavly Moudré, jejímž členem byl také Přemysl Pitter, usiloval o to, aby v Neveklově vzniklo z pozůstalosti spisovatelky muzeum. Nejspíš šlo o osm beden s písemnostmi, knihami a rukopisy, z nichž dvě se později ztratily. Nedlouho na to však musela značná část obyvatel Benešovska postupně opustit své domovy, protože si v regionu od roku 1942 zřídilo SS cvičiště zbraní. V několika fázích odešlo více než 30 tisíc obyvatel. Vysídlování trvalo do roku 1944 a týkalo se 65 obcí a 144 osad. Lidé se dozvídali o nuceném vystěhování až těsně před akcí. Zpočátku si mohli své věci vzít s sebou, včetně zvířat, později dostali příkaz všechno nechat na místě. V květnu 1945 vojska region opustila a lidé se začali vracet domů, řada z nich našla svá obydlí zničená.⁴¹⁹

V hektické poválečné době se úmysl vzdát spisovatelce trvalejší poctu už nikdy neuskutečnil. Jejím příteli Přemyslu Pitterovi hrozilo, že bude odsouzen k nuceným pracím v uranových dolech, a emigroval s pomocí své dlouholeté přítelkyně a spolupracovnice Olgy Fierzové do zahraničí, kde působil až do své smrti. Politické okolnosti nepřály Pitterovi a nejspíš nepřály ani vzniku muzea Pavly Moudré v Neveklově.

⁴¹⁸ PÁNEK. Pavla, s. 224, 246.

⁴¹⁹ PÁNEK. Pavla, s. 241. Veškerou pozůstalost Pavly Moudré příbuzní převezli z Prahy do Neveklova, kde zůstala část knihovny Pavly Moudré. V 50. letech písemnosti převzalo muzeum v Benešově, v roce 1962 byly převezeny na zámek v Jemništi a v roce 1972 je převzal archiv v Benešově.

3.5 Závěr

Pavla Moudrá byla nesmírně pracovitá žena a aktivně činná až do konce života. V osobním životě měla smůlu, rozpadla se jí dvě manželství, přišla o zhruba ročního syna a další děti nikdy neměla. V druhém manželovi ale našla celoživotního přítele, platonického ctitele, které obdivoval její charakter i dílo. Na oplátku se snažila jemu i jeho nové ženě kdykoliv pomáhat a stála při nich v dobrém i zlém. Starala se o jejich syna, který zůstal s ní, když rodiče odjeli na Slovensko, a věnovala mu maximální péči. Chlapec bezdětně ženě určitě nahradil ztrátu prvního dítěte a vrátil smysl osobnímu životu. Obzvláště pokud si uvědomíme, jaký význam spisovatelka přikládala ženě mateřství.

„Mateřství tvoří kolem ženiny hlavy aureolu, kterou odváží se svatokrádežnou rukou strhnouti pouze zlosyn mezi lidmi největší. Vědomě či nevědomě trůní matka v srdci každého člověka. K ní vine se jako slabé, pomoci potřebné děcko [...] Mateřství je ženin majestát. [...] Či nepoklonili jsme se všichni takto majestátu Babičky Boženy Němcové?“ Babička podle spisovatelky je hodna citátu „Šťastná žena“, protože splnila svoje poslání tím, že vedla děti k řádnému a poctivému životu.⁴²⁰

Odkaz veřejné buditelky je až na výjimky konstantní. V 30. letech Pavla Moudrá učinila některé kroky, které zcela nekorespondují s jejími ideály křesťanky, teosofky, mystičky, odpůrkyně násilí, bojovnice za mír a humanistky. K politickým omylům lze zařadit její podpis pod prohlášení českých pravicově smýšlejících spisovatelů, kteří se vyhraňovali proti Hradu. Přemysl Pitter, příznivec T. G. Masaryka, ostře na podpis politického manifestu reagoval.

*„[...] lidé Vašeho druhu, kteří nevidí do politického života, neměli by politické manifesty podpisovat, neboť snadno se jejich jmen zneužije pro stranické zájmy. Anebo by se měli napřed řádně informovat o všech okolnostech, než takový manifest podpíší. Škodí nejen svému jménu, ale všemu dílu.“*⁴²¹ Pavla Moudrá uznala, že udělala chybu a poslala kanceláři prezidenta omluvný list. Druhým případem byl článek na židovskou otázku, v kterém jednostranně pozdvihla sionismus proti česko-židovskému hnutí.⁴²²

Nicméně jde o dva případy, které autoritu Pavly Moudré nepošramotily. Ve veřejném životě si vydobyla pověst vážené a ctěné spisovatelky. Její popularitu dokládá například

⁴²⁰ MOUDRÁ. *Poslání*, s. 19.

⁴²¹ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 832, kart. 10, dopis Přemysla Pittera Pavle Moudré, 5. prosince 1934.

⁴²² PÁNEK. *Pavla*, s. 240. Autor studie uvádí, že tyto výstřednosti byly ojedinělého rázu a přikládá je vlivu stárí.

prodej knihy *Obrození duše*, kterou si koupilo 12 tisíc čtenářů⁴²³, což by byl velmi slušný výsledek i pro současného nakladatele. Opakovaně si spisovatelka libovala, když měly její přednášky úspěch. Navštěvované byly asi hojně a Pavle Moudré obvykle naslouchal plný sál. „*Přednáška se líbila, a hned se při ní také sebralo 75 kor., které jsem včera Arm. Spásy poslala.*“⁴²⁴

Pavla Moudrá měla šanci ovlivňovat veřejný život také jako politička. Byla v roce 1920 na kandidátce do Národního shromáždění za živnostnenskou stranu. K zájmům živnostníků měla spisovatelka blízko díky druhému manželovi, který se živil obchodováním. Dostatek hlasů nedostala a poslancem se stal jen lídr strany Rudolf Mlčoch.⁴²⁵ Oslovili ji také agrárníci, ale byla si vědoma, že na nižších místech kandidátky nemá šanci na úspěch.

„*Tak už je to tady – bez mého vědomí a přičinění! Včera tu byla krajská konference strany a dali mne do terna do Národního shromáždění! [...] Ale bojí-li se Mlčoch, že by neprošel na prvním místě, jakou pak mohu mít naději, že projdu na třetím! [...] Ted' musím jezdit a mluvit – to bude túra! [...] Takhle kdyby mi mohli dát hlas všichni spiritisté, to bych jistě byla zvolena! Anebo čtenáři Nov. Lidu! Všimni té agitace mužů proti ženám! Na celém Olomoucku 2 ženy proti 13 mužům kandidátům! [...] Mlčoch u mně nebyl a já k němu rovněž nepůjdu. Byla u mně jen deputace dam oznámit mi kandidaturu a prosit, abych ji přijala, že prý to je pro ženy celé Moravy!*“⁴²⁶

V 19. století stále panoval názor, že ženíným údělem jsou především reprodukční schopnosti a má tedy blíž k přírodě. Kultura, utvářená lidmi, stála v dobovém myšlení výš. Žena, která přírodu zastupovala, proto setrvala na společenském žebříčku níž než muži. S tím souvisí i volební právo, které se prosazovalo zvolna, i aktivní zapojení do politiky, jež mimo jiné znemožňovala také legislativa. Pokud žena pracovala ve spolcích, podle zákona nesměla být členkou politické strany. Ve výše postavených funkcích politických stran se ženy začaly objevovat na počátku 20. století, šlo o sociální demokracii a realistickou stranu. Ostatní

⁴²³ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1530, kart. 17, dopis Pavly Moudré A. K. Mrhovi, 30. října 1919.

⁴²⁴ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1530, kart. 17, dopis Pavly Moudré A. K. Mrhovi, 2. ledna 1920.

⁴²⁵ Rudolf Mlčoch (1880-1948) založil roku 1908 Československou živnostensko-obchodnickou stranu středostavovskou. Po vzniku Československa se stal poslancem a uspěl znovu v roce 1920. O rok dřív založil v Olomouci stranické noviny *Československý deník*.

⁴²⁶ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1530, kart. 17, dopis Pavly Moudré A. K. Mrhovi, 15. března 1920. Vůbec první ženou, která reprezentovala politickou scénu, byla Božena Viková-Kunětická. Stala se poslankyní Sněmu království českého za Rakouska-Uherska v roce 1912. Volební právo bylo ženám přiznáno v roce 1920, zároveň však v prvorepublikové ústavě nestálo, že by poslanecký mandát nemohla složit žena. Viková-Kunětická byla rovněž za první republiky senátorkou.

strany dovolily ženám podílet se na vedení až před první světovou válkou. Po válečném běsnění a vzniku samostatného státu se zlepšila participace žen v politice. Získaly volební právo a mohly vstoupit do obecních zastupitelstev i parlamentu, i když politicky angažovaní muži stále byli a dosud jsou v převaze.⁴²⁷

Kdyby se Pavla Moudrá zapojila do politického dění, možná by její jméno tak brzy po smrti nezapadlo. Témata, ke kterým se vyjadřovala, jsou aktuální v trochu jiné podobě doposud. Je otázkou, jak by se přesvědčením mírumilovná idealistka, svým způsobem utopistka a individualistka prosadila v soutěživém a útočném prostředí. Spisovatelka patrně vážný zájem vstoupit do politiky neměla a nechala strhnout nadšením svých obdivovatelek. Politické ambice nikdy předtím neprojevovala a dokonce krátce před kandidaturou prohlásila: „*Já se toho politického ruchu mnoho nezúčastňuji. To není pro mne, pro mne jsou jen umravňující přednášky a články.*“⁴²⁸ Sama Pavla Moudrá zastávala názor, že muž je tvůrce a objevitel, kdežto žena krásí a pěstuje.⁴²⁹

Úsilí krásit provázelo Pavlu Moudrou celý produktivní věk. Snila o „*novém člověku*“, který pochopí, co obnáší mravní obroda. Prototypem nového člověka, kterým se měl stát „*dělník, živnostník neb inteligent*“, spisovatelka označila ruského spisovatele L. N. Tolstého. Spisovatelka si ale kladla vysoké a neuskutečnitelné cíle a její přání zůstávají v rovině nereálných ideálů.

„*Nutno porozuměti kráse chudoby v evangelickém smyslu. Pak nastane obroda společenského života. Ideál socialisace společnosti je, že v ní nebude boháčů. A nebude těchto, až lidstvo dospěje k poznání bezcennosti pokladů hmotných a až radostně bude majetek obětován na všeobecný prospěch.*“⁴³⁰

Veřejná činnost „*zapomenuté aktivistky*“ je až neuveřitelně rozsáhlá. Místy udivuje spíš kvantitou než kvalitou svého díla. Pavla Moudrá však chtěla působit na všechny generace, děti i dospělé, na vzdělanější i méně vzdělané lidi. Podrobně se seznámila s tvorbou českých i zahraničních autorů, kteří se věnovali východním náboženstvím, tehdy populární teosofii, mírovému a feministickému hnutí nebo ochraně zvířat. Myšlenky dokázala interpretovat srozumitelnou formou, byť její texty někdy působí víc upovídaně, nekonceptně a méně věcně, než určuje soudobá publicistika. Pokud by Pavla Moudrá chtěla zůstat v úzkém

⁴²⁷ MUSILOVÁ, Dana. Politička: poslání nebo profese. In *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zasetí historiografie*, s. 387-405.

⁴²⁸ SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré, inv. č. 1530, kart. 17, dopis Pavly Moudré A. K. Mrhovi, 6. února 1920.

⁴²⁹ MOUDRÁ. *Poslání*, s. 8.

⁴³⁰ PÁNEK. *Pavla*, s. 222.

kruhu intelektuálů, nejspíš by jim rozsahem svých znalostí stačila. Jejím cílem ale bylo ovlivnit názory celé veřejnosti na mnohá společensky palčivá témata, a proto svým čtenářům práci přizpůsobila.

4. Resumé

The diploma work *Forgotten activist Pavla Moudrá* is dedicated to a woman, who devoted her whole life to a work for public. She got her first experience with enlightenment activities in last decade of 19th century and she carried on until the end of her life in 1940. The word forgotten reflects the fact, that the heritage of writer's work disappeared relatively quickly after her death. The régime in Czechoslovakia had changed after the World War II and there was no place for christian reformers like Pavla Moudrá any more. Free thinking, tolerance and humanism was driven out by totalitarian régime.

The all-life activities of Pavla Moudrá are really various. The public work of the activist began unsuccessfully in feminist magazine *Lada* in 1889. Then she set out for an intricate way of organizer of public life. From the last decade of 19th century she started to participate in number of several movements. She began interested in women emancipation, fought for total abstinence, stood up for the protection of animals. She wrote lectures, articles and published her own books. Above all Moudrá contributed to czech peace movement by inexhaustible amount of publishing activities. She also focused on questions of ethic regeneration of human. Moudrá believed that the world can be changed only by upbringing. Essential part of her all-life work is translations from french, german, english, american and scandinavian literature. She translated tens of novels. Her own art work is represented by set of remembrance prose. Other fiction or dramatic plays wasn't considered as „jewels“ of czech literature. The significant part of her work remains admirable number of translations.

The public activities of Pavla Moudrá are unbelievably large. Sometimes she astonishes rather with quantity than quality of her work. „*Forgotten activist*“ wanted to affect all generations - children as well as adults, intellectuals as well as less-educated people. Moudrá read all czech and foreign authors, who wrote about theosophy (eastern religion, which was very popular at that time), peace and feminist movement or protection of animals. She was able to interpret her thoughts in very understandable form, though her texts sometimes appers too long-winded and decompositioned in comparision with contemporary publishions. Amongst narrow society of intellectuals Moudrá would had been able to cope. But her goal was different. She wanted to affect the whole society and therefore she tried to adjust her work to all readers.

In her private life she wasn't lucky. Her two marriages had broke down, she lost her one year old son and never had any other children. In her second husband nevertheless she found the best friend for the whole life, who admired her character as well as her work. Moudrá tried to help him and his new wife whenever they needed. She brought up their son, who stayed with her, when his own parents left to Slovakia in search for better life. The boy certainly compensated her own lost child and retrieved her sens of private life. We have to realise what sens the writer was giving to maternity. Moudrá fought for the ideal of well-educated mother and wanted to reach for the state, when all women educate themselves and give their moral values to their children. She believed that cultivated woman can positively influence the life of next generation. And the fact is, that she tried so in her own private life.

5. Přílohy

Obr. 1 Ružena Kulíková – SOkA Benešov

Obr. 2 Antonín Karel Mrha – SOkA Benešov

Obr. 3 Pavla Moudrá - SOkA Benešov

Obr. 4 Pavla Moudrá – SOkA Benešov

Obr. 5 Libuše Bráfová a Anna Bayerová – SOkA Benešov

Obr. 6 Pavel Albieri - SOkA Benešov

6. Literatura a prameny:

6.1 Archivy

LA PNP, Osobní fond Otokara Březiny

LA PNP, Osobní fond Pavly Moudré

LA PNP, Osobní fond Pavly Maternové

SOkA Benešov, Osobní fond Pavly Moudré

SOkA Benešov, Sčítání obyvatel v roce 1926, obec Krusičiny, osada Týnec

SOkA Benešov, Sčítání obyvatel v roce 1921, obec Krusičany, osada Podělusy

SOkA Benešov, Okresní soud v Neveklově

6.2 Dobová publicistika a vlastní práce Pavly Moudré

KOVÁŘ, Karel. *Pavla Moudrá. Život a působení vzácné a ušlechtilé ženy*. Praha, 1934.

LUŽICKÁ, Věnceslava. *Z mých pamětí*. Mladá Boleslav, b. d.

MATERNOVÁ, P. (ed.). *Odvěká moudrost: trest' učení theosofického od Annie Besantové*. Praha, 1920.

MATERNOVÁ, Pavla. Tichá pracovnice. In *Ženský svět*, 1921, roč. 25, č. 1, s. 12-14.

MOUDRÁ, Pavla. *Alkoholism a žena*. Praha, 1910.

MOUDRÁ, Pavla. *Dívčí léta*. 2. vydání. Praha, 1936.

MOUDRÁ, Pavla. *Dvě rozpravy*. Praha, 1923.

MOUDRÁ, Pavla. *Krasavec Brok: životopis, jak jej vypravuje psíček sám*. Praha, 1932.

MOUDRÁ, Pavla. *Lekniny: drama o třech dějstvích s dohrou*. Praha, 1918.

MOUDRÁ, Pavla – WURMOVÁ, Jindřiška. *Mírová čítanka*. Díl druhý. Jihlava, 1914.

MOUDRÁ, Pavla. *Mírová čítanka*. Díl první. Klatovy, 1920.

MOUDRÁ, Pavla. *Můj odkaz světu*. Mladá Boleslav, 1925.

MOUDRÁ, Pavla. *Na obranu spiritismu*. Praha, b. d.

MOUDRÁ, Pavla. *Nový člověk*. Vídeň, 1914.

MOUDRÁ, Pavla. *Obrození duší*. 2. vydání. Mladá Boleslav, 1926.

- MOUDRÁ, Pavla. *Ráj na zemi: románek z mladé domácnosti*. Praha, 1917.
- MOUDRÁ, Pavla. *Rok dětství*. 2. vydání. Praha, 1936.
- MOUDRÁ, Pavla. *Vivisekce: úvahy o její ceně a prospěchu*. Praha, 1909.
- MOUDRÁ, Pavla. *Ze studánky vody živé*. Mladá Boleslav, 1930.
- MOUDRÁ, Pavla. *Život jde dál*. 2. vydání. Praha, 1936.
- MOUDRÁ, Pavla. *O potřebě reformy výchovy*. Brno, 1920.
- MOUDRÁ, Pavla. *Poslání ženy ve světě theosofie*. Praha, 1922.
- PECHOVÁ-KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. *Z mého mládí*. Praha, 1920.
- ŘEHÁKOVÁ, Alena. *Otylie Sklenářová-Malá*. Praha, 1914.
- SKLENÁŘOVÁ-MALÁ, Otýlie. *Z mých vzpomínek*. Praha, 1912.
- SVĚTLÁ, Karolína. *Z literárního soukromí*. Praha, 1932.
- URBAN, Jaroslav F. Pavla Moudrá. In *České ženy II*, Nymburk, 1922, s. 16-18.
- WURMOVÁ, Jindřiška. *Z deníku sedmnáctileté*. Brno, 1930.

Časopisy

- Besedy času, 1913, roč. 18
- Lada, 1861-1865, roč. 1, 2, 3, 4, 5
- Lada, 1889, roč. 1
- Lada, 1891, roč. 3, 1893, roč. 5, 1896-1900, roč. 8, 9, 10, 11, 12
- Mladý Čech, 1909, roč. 10
- Pařížské mody, 1893, roč. 1
- Přehled, 1911-1912, roč. 5
- Obzor literární a umělecký, 1889, roč. 1
- Zvon, 1912, roč. 12, 1913, roč. 13, 1930, roč. 30, 1931, roč. 31
- Ženský obzor, 1918, roč. 16
- Ženský svět, 1900, roč. 4, 1901, roč. 5, 1911, roč. 15, 1920, roč. 4

6.3 Literatura

BLÁHOVÁ, Alena. *Helena Petrovna Blavatská (1831-1891): život a dílo zakladatelky teosofického hnutí*. Praha: Pragma, 1997. ISBN 80-7205-018-4.

BRABENCOVÁ, Jana. „Ženská otázka“ a česká společnost v průběhu 19. a na počátku 20. století: vývoj vyššího dívčího vzdělání. In *Studie k sociálním dějinám* 4 (11). Kutná Hora: Cleo, 1999, s. 169-162. ISBN 80-86224-08-2.

ČTK. *Neff převyprávěl Vernovu knihu Dvacet tisíc mil pod mořem*. 11. června 2008.

DVOŘÁKOVÁ, K. *Svět osamělé spisovatelky Anny Pammrové (1860-1945) v korespondenci s Pavlou Moudrou*. Diplomová práce. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2006.

GRÉGR, Eduard. *Historie rodiny*. Praha: Eduard Grégr a syn, 1996. ISBN 80-902023-1-4.

HAMANNOVÁ, Brigitte. *Bertha von Suttner: život pro mír*. Praha: One Women Press, Gender Studies, 2006. ISBN 80-86356-42-6. ISBN 80-86520-10-2.

HECZKOVÁ, Libuše. První léta časopisu *Ženské listy*: Co chtěla kritička Eliška Krásnohorská? In *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, s. 323-333. ISBN 80-7194-920-5.

HOFMANN, Jiří. *Češi na Volyni*. Praha: Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel, 1995. 2. vydání. ISBN 80-901872-1-1.

HOLMAN, Petr (ed.). *Korespondence I (1884-1908) / Otokar Březina*. Brno: Host, 2004. ISBN 80-7294-103-8.

HORSKÁ, Pavla – MAUR, Eduard – MUSIL, Jiří. *Zrod velkoměsta: urbanizace českých zemí a Evropa*. Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-409-3.

HRABÁK, Josef. *Od laciného optimismu k hororu*. Praha: Melantrich, 1989.

JELÍNKOVÁ, Lucie. *Dvě období časopisu Lada*. Bakalářská práce. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2004.

KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918-1938): vznik, budování a zlatá léta*. Díl první. Praha: Libri, 2003. ISBN 80-7277-195-7.

KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918-1938): Československo a české země v krizi a ohrožení*. Díl druhý. Praha: Libri, 2003. ISBN 80-7277-031-4.

KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918-1938): o přežití a o život*. Díl třetí. Praha: Libri, 2003. ISBN 80-7277-119-1.

KAŠPAR, Michal. *Václav Klofáč: vzestup a pád prvorepublikového politika*. Dobříkov: obec Dobříkov, 2004. ISBN 80-239-4613-7.

KUDLÁČ, Antonín K. K. *Příběhy Volné myšlenky*. Praha: Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-673-7.

KUNC, Jaroslav. *Slovník soudobých českých spisovatelů: krásné písemnictví v letech 1918-1945*. Díl první, sv. A-M. Praha: Orbis, 1945.

LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se, knížko má...: ženské deníky 19. století*. Praha: Triton, 2008. ISBN 978-80-7254-956-6.

LENDEROVÁ, Milena - JIRÁNEK, Tomáš – DOUŠOVÁ, Hana. *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2001. ISBN 80-7194-414-9.

LENDEROVÁ, Milena. *Chytila patrola: aneb Prostituce za Rakouska i republiky*. Praha: Univerzita Karlova, 2002. ISBN 80-246-0379-9.

LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i modlitbě: žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0737-5.

LENDEROVÁ, Milena. Model mateřství – životadárný a životaschopný stereotyp. In *19. století v nás: modely, instituce a reprezentace, které přetrvaly*. Praha: Historický ústav, 2008, s. 471-481. ISBN 978-80-7286-139-2.

LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel. *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-647-9.

LENDEROVÁ, Milena. *Zdenka Braunerová*. Praha: Mladá fronta, 2000. ISBN 80-204-0868-1.

MACURA, Vladimír. *Znamení zrodu: české obrození jako kulturní typ*. Praha: Československý spisovatel, 1983.

MALÍŘ, Jiří. Sekularizace a politika v „dlouhém“ 19. století. In *Sekularizace českých zemí v letech 1848-1914*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, s. 11-24. ISBN 978-80-7325-117-8.

- MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 2. vydání. Praha: Linde, 1999. ISBN 80-7201-167-7.
- MERHAUT, Luboš (ed.). *Lexikon české literatury*. Díl 4. S-Ž, sv. I. S-T. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1670-6.
- MERHAUT, Luboš (ed.). *Lexikon české literatury*. Díl 4. S-Ž, sv. II. U-Ž. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1671-3.
- MÍKA, Zdeněk. *Zábava a slavnosti staré Prahy*. Praha: Ostrov, 2008. ISBN 978-80-86289-61-8.
- MOCNÁ, Dagmar. *Červená knihovna: studie kulturně a literárně historická. Pohled do dějin pokleslého žánru*. Praha: Paseka, 1996. ISBN 80-7185-075-6.
- MOCNÁ, Dagmar. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X.
- MUSILOVÁ, Dana. Politčka: poslání nebo profese. In *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zasetí historiografie*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2006, s. 387-405. ISBN: 80-7194-920-5.
- NEUDORFLOVÁ, Marie. *České ženy 19. století: úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: Janua, 1999. ISBN 80-902622-2-8.
- NEŠPOR, Zdeněk R. *Náboženství na prahu nové doby: česká lidová zbožnost 18. a 19. století*. Praha: Albis International, 2006. ISBN 80-86971-06-6.
- NOVÁK, Arne. *Česká literatura a národní tradice*. Brno: Blok, 1995. ISBN 80-7029-056-0.
- NOVÁK, Jan V. – NOVÁK, Arne. *Přehledné dějiny literatury*. 5. vydání. Brno: Atlantis, 1995. ISBN 80-7108-105-1.
- OPELÍK, Jiří (ed.). *Lexikon české literatury*. Díl 1. A-G. Praha: Academia, 1985.
- OPELÍK, Jiří (ed.). *Lexikon české literatury*. Díl 3. M-Ř, sv. I. M-O. Praha: Academia, 2000. ISBN 80-200-0708-3.
- OLIVOVÁ, Věra. *Dějiny první republiky*. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-7184-791-7.
- PÁNEK, Jaroslav. Ohlas Balkánských válek 1912-1913 na Benešovsku. In *Středočeský sborník historický* 7, 1972, s. 20-34.

PÁNEK, Jaroslav. Pavla Moudrá: poznámky k životu, působení a pozůstalosti české spisovatelky a bojovnice za mír. In *Středočeský sborník historický* 9, 1974, s. 215-248.

PÁNKOVÁ, Ludmila - LUKŠŮ, Vladimír. Listy Pavly Moudré Otokaru Březinovi. In *Středočeský sborník historický* 15, 1980, s. 191-196.

PAPOUŠEK, Vladimír. *Česká literatura v Chicagu: literární tvorba Čechoameričanů v letech 1880-1939*. Olomouc: Votobia, 2001. ISBN 80-7198-527-9.

PASÁK, Tomáš. *Přemysl Pitter: život pro druhé*. Praha: Paseka, 1997. ISBN 80-7185-137-X.

PAŠKOVÁ, Pavla. *Vznik a počátky ženského časopisectví v Čechách (60. – 90. léta v 19. století)*. Diplomová práce. České Budějovice: Historický ústav Jihočeské Univerzity, 2002.

PECHA, Libor. *Woodcraft: lesní moudrost a lesní bratrstvo*. Olomouc: Votobia, 1999. ISBN 80-7198-353-5.

PRŮCHA, V. a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992*. Brno: Doplněk, 2004. ISBN 80-7239-147-X.

STLOUKAL, M. et al. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. 2. vydání. Praha: Mladá fronta, 1998. ISBN 80-204-0720-0.

SVADBOVÁ, Blanka (ed.). *Z lidské sonáty. Tereza Nováková: Korespondence*. Praha: Odeon, 1988.

SZÁKOVÁ, Marie. *Inventář Osobního fondu Pavly Moudré*. Benešov: SOkA Benešov, 1978, s. 1-18.

VOJTÍŠEK, Zdeněk. *Hinduismus, buddhismus a islám v současné české společnosti*. Seminář Náboženský pluralismus - prostor pro výměnu informací a pro dialog, 28. listopadu 2003 [cit. 2009-05-24] URL: <<http://www.dingir.cz/vojtisek.shtml>>.

VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla. *Jak se žilo za Františka Josefa I*. Praha: Svoboda, 1996. ISBN 80-205-0088-X.

VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla. Vliv Národních listů na utváření českého veřejného mínění ve 2. polovině 19. století. In *Bratři Grégrové a česká společnost v druhé polovině 19. století*. Praha: Eduard Grégr a syn. Historický ústav AV ČR, 1997, s. 39-54. ISBN 80-902023-7-3.